

TARTALOM

Zalán Tibor	Felezőszonettek (versek)	3
Varlam Tyihonovics Salamov	A csomag; Lazsa; Sokkterápia; A cirbolya (Soproni András fordításai)	5
Kőrössi P. József	Összerakva (versek)	21
Kiss Ottó	Három mese	24
Tóth Erzsébet	Szerelmes vidékeim (Töredékek egy életrajzból)	32
Fried István	Hanyatlás? Ismétlés? Szövegköziség? (Jókai regényeinek belső utalásrendszeréről)	37
Emily Dickinson	429; 67; 185; 624 (versek – Halmai Tamás fordításai)	60
Elisabeth Steinkellner	sejtjük (vers – Bordás Máté fordítása)	62
Anja Kampmann	[nemsokára a vegyi üzem...]; aberdeen angus (versek – Bordás Máté fordításai)	63
Jan Skudlarek	fizikai munka; hárttyásszárnyú; gyakorlat (versek – Bordás Máté fordításai)	64
Andrea Grill	Egy élőlénynek lenni (vers – Bordás Máté fordítása)	65
Marianne Larsen	Nevezzük a dolgokat a pontos nevükön; fénylik; csend van (versek – Nagy Hajnal Csilla fordításai)	66
Robert Gabriel Elekes	én ketten (és a hideg) (vers – André Ferenc fordítása)	69
Vicente Huidobro	Altazor (részlet) (vers – Szolcsányi Ákos fordítása)	75
Both Gabi	Fellegajtó-nyitogató képek egy túl nagyra nőtt világban – Édes ég (Szoboszlai Eszter „Mi itt lakunk” című kiállításához)	80
Rékai Anett	Norvég költők Magyarországon (Tor Ulven: Türelem és Steiner Opstad: Az elégett naplóból)	98
Biernaczky Szilárd	Afrikaiak két világ között (Chimamanda Ngozi Adichie: Americanah)	103
Sinkovics László	„Csak a sárban szabad bízni” (Rafael Pinedo: Plop)	108
	Szoboszlai Eszter munkái	

FORRAS

54. ÉVFOLYAM | 2022. 11. SZÁM

Megjelenik Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Petőfi Kulturális Ügynökség és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT ► Megjelenik havonként ► **Főszerkesztő:** Füzi László
► Kecskemét Megyei Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata ► Kiadja a Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.; **Felelős kiadó:** Barta Dóra ügyvezető ► **A szerkesztőség címe:** 6000 Kecskemét, Kápolna u. 11.; **Telefon-száma:** 76/482-223; **Honlapcím:** www.forrasfolyoirat.hu; **E-mail cím:** forras@forrasfolyoirat.hu ► **Tördelés:** VideoPix Bt., Kecskemét; **Tel.:** 76/508-160; videopix@videopix.hu ► **Nyomdai kivitelezés:** Print2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; **Tel.:** 76/501-240; **Felelős vezető:** Szakálas Tibor

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Csenki Nikolett**, **Füzi Péter**, **Pál-Kovács Sándor Attila** (szerkesztő), **Bosznay Ágnes** (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: **Bahget Iskander**, **Komáromi Attila**, **Pintér Lajos** ► Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. ► Kéziratot nem örzünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Zrt. 1097 Budapest, Táblás u. 32. ► Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu. **Belföldi előfizetési díj: 4800,- Ft** ► Index: 25947 ► HU ISSN 0133-056X

Zalán Tibor

Felezőszonettek

A semmi felé

A semmi felé tartva zöld madárdal verdesett
benne Amolyan verstöredék Emléknyom csupán
Azon tűnődött mi hagyja el előbb az embert
a teste vagy a lelke A legkevésbé hitte
hogy az agya Hiszen a halottak gondolkodnak
Gondolataik itt kerengnek a város fölött
szüntelen Az élők a gondolatoktól félnek

Halottak gondolataitól félnek az élők
Ahogy a város fölött kerengenek és agyuk
hajnalig szétloccsan a kéményeken borzasztja
őket Legkevésbé ezt hitte Tűnődött vajon
a test vagy a lélek hagyja el előbb az embert
Verstöredékek és emlékek motoztak benne
A zöld madár a semmi felé tartva verdesett

Kiesett hetek

A heteket sajnálja amelyek emlék nélkül
esnek ki az életéből A lelkiismeret
már nem tud a tisztesség fedezete lenni A
rázárt ajtók hidegrázása állandósul még
akkor is amikor tárva-nyitva a világ ez
a tér nélküli kupleráj Kurvák grasszálnak az
agyában Ameddig van agya De fogy az anyag

Fogy az anyag az agyában Ameddig csak kurvák
grasszálnak a tárva-nyitva hagyott tér nélküli
kuplerájban ami a világ hidegrázása
talpon marad Valaki égve hagyta a villanyt
a folyosón A lelkiismeret már nem lehet
a tisztesség fedezete Hetek esnek ki az
életéből Emlék nélkül Örökre bezárva

Köveken

Ónixkövet adj mely megoltalmaz a tűztől és
az örülettől kérlelte és adj innom ha a
köveken fekszem és szomjas kutyák várják mikor
nyalhatják fel a véretem Ezen a vidéken
soha nem látott vendég a megváltás Csak a szél
Csak a só távoli tengerek ringása helyett
Csak a homlokomon lángra kapott nedves kendő

A homlokán mégis lángra kap a nedves kendő
Távoli tengerek helyett só ringatása csak
a szél mondja a soha nem látott vendég Ezen
a vidéken kutyák nyalják fel kövekről vérét
Szomjas homokban Él Hanyatt Várja hogy mikor ad
megváltás helyett innia S ad onixkövet mely
megoltalmazza a tűztől és az örülettől

A csomag

A csomagokat az őrsnél adták ki. A brigádvezetők igazolták a címzett személyazonosságát. A furnérlemez a maga módján, funérosan tört és recscent. Az itteni fák nem így törtek, más hangon kiáltottak. A padokból állított korláton túl a tiszta kezű, kiváltképp gondozott egyenruhájú férfiak egymás után nyitogatták, ellenőrizték, túrták fel és adták ki a küldeményeket. A dobozok, amelyek a több havi utazás következtében féldöglöttek voltak, egy ügyes dobástól a padlóra estek és felhasadtak. A cukordarabok, a szárított gyümölcszemek, megrothadt hagymafejek, gyűrött mahorkapaklik szanaszét repültek a padlón. A szétszóródott holmit nem szedte össze senki. A csomagok gazdái nem tiltakoztak – csomagot kapni a csodák csodája volt.

Az őrség mellett puskát tartó fegyőrök álltak, a fagyos fehér ködben ismeretlen alakok imbolyogtak.

Én ott álltam a falnál, és vártam a soromra. Ez a halványkék törmelék nem jég! Ez cukor! Cukor! Még egy óra, és ilyen cukordarabokat fogok a kezemben tartani, és nem fognak elolvadni. Csak a számban. Egy ekkora darab elég lesz kétszerre, sőt háromszorra.

És mahorka! Saját mahorka! A Nagy Földről. Jaroszlavli *Belka* vagy *Kremencsug Noz*. Én pedig szívom majd, és megkínálok mindenkit, mindenkit, mindenkit, mindenekelőtt azokat, akiktől egész évben az utolsó slukkokat kaptam. Mahorka a Nagy Földről! A dohány, amit a fejadagban kaptunk, a hadseregraktárak lejárt szavatosságú ócskasága volt. Iszonyú méretű disznóság: a lejárt cikkeket leírták, és átpasszolták a légereknek. De most igazi mahorkát fogok szívni. Hiszen ha az asszony nem is tudja, hogy jó erős mahorka kell, megmondják neki.

– Neve?

Megrecscent a láda, kipotyog belőle néhány szem aszalt szilva. Börszerűen rancos szemek. De hol a cukor? És a szilva is két-három maroknyi...

– Ni, micsoda csizmát kaptál! Pilótacsizma! Ha-ha-ha! Ványolt a szára, gumi a talpa! Ha-ha-ha! Mint a bányaparancsnoknak! Nesze, fogd!

Zavartan álltam. Minek nekem ez a csizma? Ilyen csizmában errefelé csak ünnepnapokon lehet járni – nekünk pedig nem voltak ünnepeink. Még ha rénszarvasprémből lenne, vagy azzal volna béelve, vagy akár ha közönséges botos volna. De ez a díszcsizma túlságosan előkelő. Ilyet nem illik. Aztán meg...

– Hallod-e... – érintette meg a vállamat valaki.

Úgy fordultam meg, hogy azért lássam a csizmát, a ládát, az aljában a kevéske szilvát, a főnököket, meg annak az arcát is, aki a vállamat fogta. Andrej Bojko volt, a bányamérnöki felügyelő.

– Add el nekem ezt a csizmát – suttogta Bojko sebesen. – Pénzt adok érte. Száz rubelt. Úgyse jutnál el vele a barakkig se, elveszik, kirántják a kezedből ezek – bökött ujjával a fehér köd irányába. – Vagy a barakkban, ott is ellopják. Az első éjszaka.

„Te magad küldöd rám őket” – gondoltam.

– Jól van, ide a pénzt.

– Lásd, milyen vagyok hozzád! – számolta le Bojko a pénzt. – Nem csaplak be, mint mások. Százat mondtam, annyit is adok. – Bojko attól félt, hogy túl sokat fizetett.

A piszkos bankókat négyrét, aztán nyolcra hajtogattam, és bedugtam a nadrágsebembe. A szilvát beleszórtam a ládából a köpenyem aljába – a zsebeit rég kiszakítottam dohányzacskónak.

Vajat veszek! Egy kiló vajat! Kenyérrel, levessel, kásával fogom enni. Meg cukrot! Szerzek egy táskát is valakitől, egy olyan zsinóros kis szütyőt. Az ilyen elmaradhatatlan tartozéka minden tisztességes civil sittesnek. A blatnojok¹ sose járnak ilyen szütyővel.

Visszamentem a barakkba. Mindenki a priccsén feküdt, csak Jefremov ült, a kihült kályhára tett kézzel, arcát az elillant meleg felé nyújtva, félt felegyenedni, elszakadni a kályhától.

– Hát te miért nem tüzelsz? – jött oda a barakkszolgálatos.

– Jefremov a soros! A brigádvezető megmondta: szerezzen, ahonnét tud, neki mindegy, de legyen fa. Úgyse hagylak aludni. Eredj, amíg nem késő.

Jefremov kisurrant a barakk ajtaján.

– Hol a csomagod?

– Tévedés volt...

Futottam a boltba. Saparenko, a boltvezető még dolgozott. A boltban nem volt senki.

– Saparenko, adj kenyeret meg vajat.

– A sírba viszel engem.

– Kérj, amennyi kell.

– Látod, mennyi pénzem van? Egy ilyen félhulla, mint te, mennyit adhat? Nesze, a kenyér meg a vaj, aztán húzzál innen, de gyorsan.

Cukrot elfelejtettem kérni. Vaj, egy kiló. Kenyér, egy kiló. Elmegyek Szemjon Sejnyinhez. Sejnyin a Kirov referense volt, még akkor nem lőtték agyon. Valamikor együtt dolgoztunk, egy brigádban, de a sors elválasztott bennünket.

Sejnyin a barakkban volt.

– Gyere, együnk. Vaj, kenyér.

▼

¹ Céhbeli tolvajok.

Sejnyin éhes szeme felcsillant.

- Hozok forró vizet.
 - Hagyd, nem kell.
 - Dehogynem, várj csak.
- Azzal eltűnt.

Ekkor valaki fejbe vágott valami nehéz dologgal, és amikor felugrottam, és magamhoz tértem, a szatyrom nem volt sehol. Mindenki ott maradt, ahol volt, a helyén, és kárörvendően néztek rám. A legjobb szórakozás. Dupla öröm: először is, valakinek rossz, másodsor, nem nekem rossz. Nem irigység ez, dehogy...

Nem sírtam. Alig éltem. Harminc év telt el azóta, de pontosan emlékszem a félhomályos barakkra, a társaim gonosz, kárörvendő arcára, a padlón a nedves fahasábra, Sejnyin sápadt arcára.

Visszamentem a boltba. Nem kértem se vajat, se cukrot. Kenyeret kértem, visszamentem a barakkba, havat olvasztottam, és nekiálltam megfőzni az aszalt szilvát.

A barakk már aludt: nyögött, horkolt és köhögött. Hárman főztünk a kályhánál: Szincov az ebédre megspórolt kenyérhéjat forralta, hogy aztán elmajszolja a nyúlós, forró masszát, és mohón megigya a hóból olvasztott, eső- és kenyérszagú lötyöt. Gubarjov néhány fagyott káposztalevelet kavargatott a csajkában: nagy mázlista, de ravasz is. A káposztának olyan szaga volt, mint a legfinomabb ukrán borscsnak! Én pedig a csomagban kapott aszalt szilvát főztem. Akarva-akaratlan, mindhárman a másik edényét bámultuk.

Valaki berúgta a barakk ajtaját. Két katona lépett be a fagyos párafelhőből. Az egyik, a fiatalabb, Kovalenko lágerparancsnok, a másik, az idősebb, Rjabov, a bányaparancsnok. Rjabov lábán repülő csizma – az én csizmám! Nagy nehezen jöttem rá, hogy tévedek, ez Rjabov csizmája.

Kovalenko a kályhához ugrott, és a magával hozott fészítővassal hadonászva ránk ordított.

– Már megint a csajkák! Majd adok én nektek csajkázást! Majd én megmutatom, hogyan piszkoljatok.

Kovalenko felborította a csajkákat a levessel, a kenyérhéjjal, a káposztalevéllel, és a fészítővassal bezúzta mindegyik csajka fenekét.

Rjabov a kezét melengette a kályhacsövön.

– Ha van csajka, az azt jelenti, hogy van mit főzni – jelentette ki mélyértelműen a bányaparancsnok. – Ez a jólét jele.

– Látnád, hogy mit főztek – mondta Kovalenko, miközben szétaposta a csajkákat.

A főnökök kimentek, mi pedig nekiálltunk, hogy összeszedjük a csajkáinkat, meg ki-ki, amit főzött: én a szilvaszemeket, Szincov a szétázott, alaktalan kenyeret, Gubarjov pedig a káposztalevél-foszlányokat. Meg is ettük mindjárt az egészet – ez volt a legbiztosabb.

Én lenyeltem a pár szem szilvát, és elaludtam. Már rég megtanultam, hogyan lehet elaludni, mielőtt a lábam fölmelegszik – erre régebben nem voltam képes, de hát a tapasztalat, a tapasztalat... Az álom olyan volt, mint az ájulás.

Az élet úgy tért vissza, mint valami álomkép – újra nyílt az ajtó: a padlóhoz tapadó fehér gőzgomoly, mely végigfut a barakk távolabbi faláig, vadonatúj bőr szagától bűzlő fehér bekecses emberek, és egy földre zuhanó, nem mozduló, de élő, fel-felhorkanó valami.

A barakkszolgálatos értetlen, de tiszteletteljes pózban görnyedt a fehér bekecsesek előtt.

– A ti emberetek? – kérdezte a felügyelő, és odamutott a padlón heverő rongycsomóra.

– Ez Jefremov – mondta a napos.

– Most megtanulta, hogyan lopja a más tűzifáját.

Jefremov sok hétig feküdt mellettem a priccsen, amíg végül elvitték, és ott halt meg a rokkanttelepen. Levették a „belsejét”. Az ércbányában sok mestere akadt az ilyennek. Ő nem panaszkodott – feküdt, és halkán nyögött.

1960

Lazsa

A hegykúpok fehérek voltak, és kékesen csillogtak, mint a süvegucor. Kerek, erdőlen oldalukat széltől összetapasztott, vékony, de tömör hó borította. A szurdokokban a hó mély volt és erős, megbírta az embert is, a lejtőkön meg mintha hatalmas hólyagokká fújódott volna. Ezek valójában földhöz lapuló törpecserjék voltak, amelyek még az első hó előtt lefeküdtek a téli alváshoz. Éppen ezek keltek nekünk.

Az északi növények közül a cédrusbozótot szerettem legjobban.

Én már régen felismertem és becsültem azt a sietséget, amellyel a szegényes északi természet igyekszik megosztani a hozzá hasonló koldusszegény emberrel nyomorúságos kincseit, minél előbb kinyitni minden virágát. Volt úgy, hogy egyetlen hétig minden virágzott, ami belefért, aztán egy-két hónappal a nyár kezdete után a hegyek csak úgy vöröslöttek a vörös áfonyától, feketéllettek a hamvas áfonyától a szinte le sem nyugvó nap fényében. Az alacsony bokrokon egész lent, hogy a kezét sem kellett fölemelni hozzá, nagy szemű, lédús berkenyebogyó duzzadozott. Csupán a mézes hegyi csipkebokrok rózsaszínű szirmai árasztottak illatot virág módjára, az összes többinek nyirkosság- és mocsárszaga volt, ami éppen passzolt a madarak tavaszi némaságához, a vörösfenyőerdő némaságához, ahol az ágak csak lassan öltenek zöld tűvelvéruházatot. A csipkebokrok egész a fagy beálltáig őrizték számunkra a terméseiket, nyújtogatták felénk a hó alól összeráncosodott, húsos bogyóikat, amelyeknek bőre édes sötétsárga húst takart. Én jól ismertem ezeknek a vesszőknek a vidámságát, amelyek a tavasz során sokszor váltották a színüket: hol

sötétrózsaszínek voltak, hol narancssárgák, hol meg halványzöldek, mintha színes glasszé borítaná őket. A vörösfenyők az ég felé nyújtogatták zöld körmű ujjaikat, az erdőtüzek tar foltjait mindenütt megtermő kövér füzike borította. Mindez gyönyörű volt, bizakodó, zajos és sietős, de csakis nyáron, amikor a fű fakó zöldje összekeveredett a mohlepte, napfényben csillogó sziklák üde színével, amelyekről egyszerűen kiderült, hogy nem szürkék, nem is barnák, hanem zöldek.

Télen mindez eltűnt, belepte a dús, kérges hó, amellyel a szelek telehordták a szurdokokat, és úgy összezömítették, hogy a mászáshoz fejszével lépcsőket kellett vágni benne. Olyan csupasz volt minden, hogy az ember mérföldnyi távolságból is látható volt az erdőben. És csak egyetlen fa volt mindig zöld, mindig eleven: az örökzöld törpe cédrusbokor. Az volt az időjárás-előrejelző. Két-három nappal az első hóesés előtt, amikor nappal még őszi forróság volt, az égen sehol egy felhő, és senkinek nem volt kedve a közelgő télre gondolni, a cédrus egyszerre szétnyújtotta a föld színén hatalmas, kétöles mancsait, könnyedén meghajlította kéttenyényi vastagságú, egyenes, fekete törzsét, és odalapult a földhöz. Alig telt el egy-két nap, és megjelent egy felhőcske, estére pedig már megeredt a hó, és fel-süvöltött a fürgeteg. Ha viszont késő ősszel alacsonyan szálló, havat hordó felhők gyülekeztek, hideg szél fújt, de a cédrus nem feküdt a földre, bizonyosra lehetett venni, hogy hó nem fog esni.

Március végén, április elején, amikor a tavasznak még az illatát se lehetett érezni, a levegő pedig még téliesen ritka és száraz volt, a cédrusok mindenfelé fölemelkedtek, lerázták kissé vöröseszöld ruhájukról a havat. Egy-két nap múltán aztán irányt változtatott a szél, és a meleg légáramlatok meghozták a tavaszt.

A cédrus nagyon pontos műszer volt, és olyan érzékeny, hogy olykor becsapódott: ha jött egy enyhülés, és elhúzódott, a cédrus fölemelkedett. Az enyhülés előtt nem emelkedett föl. De még nem jött a lehülés, ő már újra sietősen belefeküdt a hóba. De ilyen is előfordult: megrakott az ember egy jó forró tüzet, hogy ebédnél legyen hol megmelengetni a kezét-lábát, rakott rá bőven fát, és ment dolgozni. Két-három óra múlva a cédrus kezdi kidugdosni az ágait a hóból, szép lassan fölegyenesedik, gondolván, hogy megjött a tavasz. Aztán még ki se aludt a tűz, a cédrus újra visszafekszik a hóba. A télnek két színe van: a fakókék magas ég és a fehér föld. Tavasszal előbukkan a tavalyi őszi piszkossárga rongya, és a föld sokáig viseli ezt a koldusgúnyát, amíg az új zöld föl nem erősödik, és ki nem virágozik minden – sietősen és viharosan. Ebben a bánatos tavaszban, könnyörtelen télben ott ragyogott vakító zöldjével a cédrus. Ráadásul termése is volt: apró cédrusdiók. Ezen az ingyencfalaton sokan osztoztak: az emberek, fenyőszajkók, medvék, mókusok és burundukok.

Kiválasztottunk a hegykúp szélvédett oldalán egy kis térséget, odacipeltünk egy csomó ágat, vékonyabbakat és vastagokat egyaránt, és téptünk egy csomó száraz fűvet azokról a foltokról, ahonnan a szél leszaggatta a hóréteget. A barakkból

magunkkal hoztunk néhány füstölgő, parázsló fadarabot, amit munkába indulás előtt szedtünk ki a kályhából – errefelé gyufa nem volt.

A parazsat egy nagy konzervdobozban vittük, amelyhez drótból fület erősítettünk. Arra nagyon kellett vigyázni, hogy a parázs út közben ki ne aludjon. Kiszedtem a konzervdobozból a parázsló fadarabokat, fűvet és apróbb ágakat tettem rá, és fűjkodva felszítottam a tüzet. Ezután takarásul vastagabb ágakat tettem rá, és hamarosan bizonytalan kékes füst kanyarodott elő a szélben.

Soha azelőtt nem dolgoztam olyan brigádban, amelyik azt a feladatot kapta, hogy cédrustülevelet gyűjtsön. A gyűjtés kézzel történt, a száraz, zöld tüleveleket úgy tépkedtük, ahogy a vadkacsa tollát szokás, azon igyekezve, hogy minél többet fogjunk a markunkba. A tüleveleket zsákokba tömködtük, és este leadtuk a munkavezetőnek. Aztán a termést elszállították a titokzatos vitaminkombinátba, ahol elmondhatatlanul pocsek ízű, sűrű, sötétzöld, nyúlós kivonatot főztek belőle. Mi pedig parancsba kaptuk, hogy minden ebéd előtt ezt a kotyvalékot igyuk vagy együk (ki ahogy tudta). A kivonat íze nemcsak az ebédünket tette tönkre, hanem a vacsorát is, és ebben a kúrában sokan a lágerkínzások kiegészítését látták. Az étkezöben a pohárka fenyőlé nélkül nem kaphattuk meg az ebédet – szigorúan figyeltek bennünket. A skorbut általános betegség volt, és a cédrus volt az egyetlen, orvostudományilag jóváhagyott ellenszere. A hit csodákra képes, és bár a későbbiekben bebizonyosodott, hogy ez a készítmény tökéletesen alkalmatlan a skorbut gyógyítására, el is vetették, a vitaminkombinátot pedig becsukták, a mi időnkben az emberek nyelték ezt a bűdös lötytyöt, köpködtek, de kigyógyultak a skorbutból. Vagy nem.

Vagy nem nyelték, de kigyógyultak. A környéken mindenütt temérdek csipkebogyó termett, de senki nem gyűjtötte be, nem használták skorbutellenes gyógyszerként – a moszkvai instrukciókban egy szó se volt a csipkebogyóról. (Néhány évvel később kezdtek csipkebogyót szállítani a Nagy Földről, de a saját begyűjtést, legjobb tudomásom szerint, soha nem szervezték meg.)

Az instrukció egyetlen C-vitamin-forrást ismert: a cédrus tülevelét.

– Kimégy tülevelért – mondta reggel a munkavezető. – Adok pár napi lazását.

A „lazsa” széles körben elterjedt lágerkifejezés. Valami ideiglenes pihenésfélét jelent, nem teljes pihenés (mert olyankor azt mondják: „döglük”), hanem olyan munkát, amittől az ember nem nyuvad ki, szóval valami könnyű, ideiglenes munka.

A cédrustügyűjtés nem egyszerűen könnyű, hanem a lehető legkönnyebb munkának számított, ráadásul örkíséret nélkül.

Az eljegesedett külszíni fejtéseken végzett sok hónapi munka után, ahol minden fényesre csiszolódott, átfagyott kavics égeti a kezet, a puskazávárok csattogása, a kutyaugatás, a hátad mögött álló felügyelők káromkodása után a túlevélszedés minden fáradt izmunkat átjáró óriási gyönyörűség volt. A gyűjtésre általában a munkára való, még sötétben indult kivonulás után küldték ki az embert.

Jó volt a füstölgő paraszas doboz fölött melegedő kézzel, sietség nélkül lépkedni a korábban elérhetetlenül messzinek tűnő hegykúpok felé, aztán egyre magasabbra kapaszkodni, és közben szüntelenül érezni a váratlan örömet, amit a magány és a mélységes téli hegyi csend okozott, mintha a világon minden rossz eltűnt volna, és nincs más, csak a társad meg te, és a végeérhetetlen, keskeny sötét sáv a hóban, amely felfelé vezet valahová a hegyek magasába.

A társam elégedetlenül figyelte lassú mozdulataimat. Ő már jó ideje járt túlevelet gyűjteni, és joggal feltételezte, hogy személyemben ügyetlen és gyenge párt kapott. Párokban dolgoztunk, a fizetség közös volt, fele-fele alapon.

– Majd én fogom vágni, te meg ülj neki fosztani – mondta. – És igyekezz szaporán, mert különben nem lesz meg a normánk. Nekem pedig semmi kedven nincs innen visszamenni a fejtésre.

Nekiállt az ágakat vágni, aztán odavonszolt egy hatalmas kupacot a tűzhöz. Én a csúcánál kezdve letördeltem a kisebb ágakat, és a héjjal együtt letépkedtem a túleveleket. Olyanok voltak, mint valami zöld függönyrojt.

– Gyorsabban kell – mondta a társam, amikor egy újabb nyalábbal visszatért.
– Rosszul csinálod, komám.

Magam is tudtam, hogy rosszul megy. De gyorsabban nem tudtam dolgozni. A fülem csengett, a tél elején elfagyott ujjaimban pedig már jó ideje ott éreztem az ismerős tompa sajgást. Cibáltam a túlevelet, darabokra tördeltem az ágakat, és anélkül, hogy lenyúztam volna, dugtam be a zsákmányt a zsákba. De a zsák sehogy se akart megtelni. A tűz körül már egész hegy nőtt ki tisztára mosott csontokra emlékeztető, lenyúzott ágakból, de a zsák csak nyelte, nyelte az egyre újabb nyaláb cédruságat.

A társam beállt segíteni. Ettől szaporábban ment a dolog.

– Ideje hazamenni – szólt egyszerre. – Különben lekéssük a vacsorát. Itt nincs meg a normához való. – Előkotort a hamuból egy nagy követ, és bedobta a zsákba.
– Nem bontják ki a zsákot – mondta komoran. – Így meglesz a norma.

Felálltam, szétrugdostam az égő ágakat, aztán a lábammal havat kotortam az izzó parázsra. A tűz felsistergett, elaludt, egyszerre hideg lett, és közeledett az este. A társam segített a vállamra venni a zsákot. Megtántorodtam a súly alatt.

– Húzd magad után – szólt rám. – Nem felfelé kell vinni, hanem lefelé.

Alig jutott időnk, hogy megkapjuk a levesünket meg a teát. Ennél a könnyű munkánál második fogás nem járt.

1956

Sokkterápia

Még azokban a pompás időkben, amikor Merzljakov lovászként dolgozott, és a maga készítette darálóval – egy nagy, kilyuggatott fenekű konzervdobozzal – módja volt, hogy a lovak zabadagját megdarálja, és embernek való kását készítsen belőle, és ezzel a kesernyés, forró masszával tompítsa, csitítsa az éhségét, szóval már akkor elgondolkodott egy egyszerű kérdésen. A Nagy Földről származó nagy termetű igáslovak naponta kétszer annyi kincstári zabot kaptak, mint a zömök, borzas jakut lovacsák, holott ezek is, azok is egyformán keveset cipeltek. A kevert vérű, igavonó Pejciónak annyi zabot kellett a jászlába szórni, hogy az elég lett volna öt jakutnak. Ez így volt rendjén, így működött mindenütt, és ez egyáltalán nem izgatta Merzljakovot. Azt viszont sehogysen értette, miért van az, hogy az emberek lágerfejadagja, ez a fehérjéket, zsírokat, vitaminokat és kalóriákat felsoroló titokzatos előírás, amely a fegyencek élelmezését volt hivatva szabályozni, egyáltalán nem veszi számításba az emberek élő súlyát. Ha egyszer úgy kezelik őket, mint az igásállatot, akkor a fejadag szempontjából is következetesnek kéne lenni, és nem holmi irodában kikalkulált számtani középhez igazodni. Ez a rettenetes számtani közép legfeljebb csak a kis termetűeknek volt előnyös, és csakugyan, az ilyenek később jutottak dögvőrsra. Merzljakov alkatra olyasféle volt, mint a Pejko, és az a hitvány háromkanálnyi kása, amit reggelire kapott, csak fokozta a gyöttrő fájdalmat a gyomrában. Márpedig a brigádban dolgozó melós a fejadagon kívül szinte semmi mást nem kaphatott. A legértékesebb tápanyag – a zsiradék, a cukor, a hús – egyáltalán nem abban a mennyiségben került a csajkába, mint ami az előírásban szerepelt. Merzljakov mást is látott. Elsőnek a természetes férfiak patkoltak el. Bármennyire hozzá voltak szokva a nehéz munkához, az itt az égvilágon semmit nem jelentett. Egy nyápic értelmiségi tovább kitartott, mint egy kalugai óriás, született földtúr, ha a lágerfejadag előírása szerint egyformán etették őket. A teljesítményszázalék növelésének se volt semmi értelme, mert a pótlék mellett az alapellátmány maradt a régi, ami nem ilyen nagy termetű emberre volt méretezve. Ahhoz, hogy az ember többet egyen, többet kellett dolgozni, ahhoz viszont, hogy többet dolgozzon, többet kellett enni. Az észtek, lettek, litvánok mindenütt elsőnek hullottak el. Ők kerültek elsőnek dögvőrsra, amivel kiváltották az orvosok piszkálódását: hiába, ezek a baltiak hitványabbak az orosz népnél. Igaz, a lettek és észtek otthoni életmódja távolabb állt a lágerléttől, mint az orosz paraszté, és ezért nekik nehezebb volt. De a lényeg mégis más volt: nem voltak ők kevésbé teherbírók, csak egyszerűen nagyobb termetűek.

Vagy másfél évvel ezelőtt úgy adódott, hogy Merzljakovnak a skorbut után, amely gyorsan leterítette az újoncot, alkalma nyílt, hogy egy darabig külsős szanitéciként dolgozzon a helyi kis kórházban. Ott vette észre, hogy a gyógyszeradagokat testsúly szerint szabják. Az új gyógyszerek kipróbálását nyulakon, egereken,

tengerimalacokon végzik, az embernek való adagot a testsúlyra átszámítva határozzák meg. A gyermekadag kisebb, mint a felnőtt.

Az ételmiszer-fejadagnál viszont a lágerben nem vették számításba az ember testsúlyát. Ez volt az a kérdés, amelynek helytelen megoldása csodálkozással és bosszúsággal töltötte el Merzljakovot. De mielőtt még végképp legyengült volna, valami csoda folytán sikerült beállnia lovásznak – olyan helyre, ahol lehetősége volt zabot lopni a lovaktól, és azzal megtömni a gyomrát. Merzljakov már arra gondolt, hogy kihúzza így a telet, aztán lesz, ahogy isten akarja. De másként alakult. A lótelep vezetőjét részegeskedés miatt leváltották, és a helyére kinevezték a főlovászt, azok egyikét, akik megtanították Merzljakovot a bádogdaráló trükkjére. A főlovász maga is jócskán lopta a zabot, és tökéletesen tudta, hogyan működik a dolog. Az új főnök, minthogy már nem volt szüksége a zabkására, és hogy bevágódjon az előljáróinál, megtalálta és saját kezűleg összetörte az összes darálót. Attól fogva a zabot a természetes formájában főzték és ették, amivel teljességgel a lógyomorhoz igazították a sajátjukat. Az új főnök feljelentést is írt az előljáróinak. Néhány lovászt, köztük Merzljakovot, büntetőzárkába csukták a zablopásért, aztán visszazavarták a lótelepről oda, ahonnan odakerültek: a közös munkára.

A közös munkán Merzljakov hamarosan rájött, hogy közel a vég. Támolyogva cipelte a súlyos rönköket. A munkavezető, aki első perctől kezdve utálta ezt a lusta tahót (ami helyi nyelven nagydarab embert jelent), mindig úgy osztotta be Merzljakovot, hogy a rönk gyökér felőli, nehezebb vége jusson neki. Egyszer Merzljakov elesett, nem is tudott mindjárt felállni a hóból, és váratlanul megtagadta, hogy azt a rohadt rönköt cipelje. Már később járt, sötét volt, az őrkatonák siettek a politikai foglalkozásra, a melósok szerettek volna mielőbb elbotorkálni a barakkba, az étkezőbe, a munkavezető pedig sietett, hogy el ne késsen a kártyacsatáról – és valamennyiük késlekedésében Merzljakov volt a vétkes. Meg is kapta a magáét. Először a tulajdon társai verték össze, aztán a munkavezető meg az őrkatonák. A rönk ott maradt a hóban, helyette Merzljakovot vitték be a lágerba. Felmentették a munka alól, csak feküdt a priccsen. A dereka fájt. A felcser gépszírral kenegette Merzljakov hátát – a segélyhelyen már rég nem volt semmi más kence. Merzljakov csak feküdt, összegörnyedve, és kitartóan panaszkodott a fájó derekára. Igazából a fájdalom már rég elmúlt, a törött borda nagyon gyorsan összeforrt, de Merzljakov azon igyekezett, hogy bármi hazugsággal tovább halogassa, amíg kiírják munkába. Nem is írták ki. Egyszer felöltöztették, hordágyra tették, felrakták egy teherkocsi platójára, és néhány másik beteggel beszállították a körzeti kórházba. A kórházban röntgen nem volt. Most mindent komolyan át kellett gondolni, és Merzljakov így is tett. Ott feküdt néhány hónapot, anélkül, hogy kiegyenesedett volna, aztán átszállították a központi kórházba, ahol természetesen volt röntgen, és Merzljakovot befektették a traumatológiára, amit a betegek naiv egyszerűséggel „dramatológiának” kereszteltek át, anélkül, hogy felfogták volna a szójáték keserű élet.

– Na, itt van még ez – mondta a sebész, és átnyújtotta Merzljakov kórlapját –, át tesszük magához, Pjotr Ivanovics, nálunk a sebészetben nincs mit gyógyítanunk rajta.

– De hát a diagnózisban azt írja: gerincsérülés következtében beállt ízületi merevség – mondta az ideggyógyász.

– Hát persze, ízületi merevség. Mi mást írhattam volna? Egy alapos verésnek különb következményei is lehetnek. Volt egy esetem a Szürke ércbányában. A munkavezető összevert egy melóst...

– Szerjossa, nincs időm végighallgatni az eseteit. Még egyszer kérdem: miért teszik át hozzám?

– Odaírtam: „Vizsgálat jegyzőkönyvezés céljából”. Megszurkálja egy kicsit, lejegyzőkönyvezzük, aztán irány a hajó. Legyen belőle szabad ember.

– De hát maga készített röntgenfelvételt, nem? A sérüléseket szurkálás nélkül is látni.

– Készítettem. Parancsoljon, itt van. – A sebész odatartott a tüllfüggöny elé egy sötét filmnegatívot. – A fene se ismeri ki magát egy ilyen felvételen. Amíg nem lesz normális megvilágítás, normális áram, a röntgentechnikusaink csak ilyen maszatot fognak adni.

– Ez tényleg maszat – állapította meg Pjotr Ivanovics. – Hát, jó, legyen. – Azzal aláírta a kórlapot, és ezzel jóváhagyta Merzljakov áthelyezését az ő osztályára.

A zajos, keszekusza sebészetben, amely zsúfolásig tele volt fagyásos, ficamos, töréses, égéses páciensekkel – az északi bánya nem tréfaság –, ahol a betegek egy része egyenest a kórtermek és folyosók padlóján feküdt, ahol egyetlen végtelesen kimerült sebész dolgozott négy felcsér segédletével – mind három-négy órát aludt naponta –, persze, hogy nem tudtak alaposabban foglalkozni Merzljakovval. Ő pedig rájött, hogy az idegosztályon, ahová áthelyezték, ott kezdődik majd az igazi vizsgálat.

A rab kétségbeesett, elszánt akarata már rég egyetlen dologra összpontosított: „nehogy kiegyenesedjen”. És nem egyenesedett ki. Pedig mennyire vágyott rá a teste, hogy kiegyenesedjék, akár egyetlen pillanatra. De Merzljakovnak eszébe jutott az ércbánya, a tüdőt hasogató hideg, az aranylelőhely fagyott, síkos, jeges kövei, az ebédre kapott tál leves, amelyet egy hajtásra kiivott, elő se véve a felesleges kanalat, a fegyőrök puskatusai, a munkavezetők csizmás rúgásai – és talált magában erőt ahhoz, hogy ki ne egyenesedjék. Az utóbbi időkben egyébként már könnyebben ment, mint az első hetekben. Merzljakov keveset aludt, félt, hogy alvás közben kiegyenesedne. Tudta: az ügyeletes szanitécék rég parancsba kapták, hogy tartsák szemmel, és leplezzék le a csalást. Ha pedig leleplezik – Merzljakov ezt is tudta –, következik az átszállítás a büntetőbányába, márpedig milyen lehet a büntető, ha a közönséges bánya olyan rettenetes emlékeket hagyott benne?

Az átirányítást követő napon Merzljakovot bevitték az orvoshoz. Az osztályvezető orvos röviden kikérdezte a betegség kezdetéről, közben együttérzően bólogatott. Közben, csak mintegy mellékesen, elmondta, hogy a hónapokig folytatódó természetellenes tartás következtében még az egészséges izmok is alkalmazkodnak, és az ember így rokkanttá teheti magát. Aztán Pjotr Ivanovics hozzáfogott a vizsgálathoz. A tűszúrások, a gumikalapácsos kopogtatás közben feltette kérdésekre Merzljakov találmára válaszolt.

Pjotr Ivanovics a munkaidejének több mint a felét a szimulánsok leleplezésére fordította. Természetesen tisztában volt az okokkal, amelyek a fegyencet szimulálásra készítetik. Pjotr Ivanovics nemrég maga is fegyenc volt, így aztán nem töltötte el csodálkozással a szimulánsok makacssága, se a trükkjeik könnyelmű primitívsége. Pjotr Ivanovics, az egyik szibériai orvostudományi főiskola egykori docense, ugyanazokon a hőmezőkön kezdte a karrierjét, ahol a betegek próbálták becsapni őt, hogy mentse az életüket. Azt nem lehet állítani, hogy nem sajnálta az embereket. De nagyobb mértékben volt orvos, mint ember. Mindenekelőtt szakember volt. Azzal büszkélkedett, hogy az egyévi lágermelő nem ölte ki belőle az orvos szakembert. A szimulánsok leleplezésének feladatát egyáltalán nem holmi magasztos, állami vagy morális nézőpontokból közelítette meg. Olyan feladatot látott ebben, amely méltó a szakmai tudásához, ahhoz a pszichológusi képességéhez, hogy csapdákat állítson, amelyekkel a tudomány nagyobb dicsőségére elkaphatja az éhes, félig tébolyult, szerencsétlen embereket. Az orvos és a szimuláns e küzdelmében az orvos oldalán ott volt minden: ezernyi ravasz gyógyszer, száz és száz tankönyv, sokféle készülék, a fegyőrök segítsége, a hatalmas szakmai tapasztalat, a beteg oldalán nem volt más, csak a félelem attól a világtól, ahonnan a kórházba került, és ahová félt visszatérni. Éppen ez a rettegés adott erőt a fegyencnek a küzdelemhez. Valahányszor Pjotr Ivanovics leleplezett egy-egy csalót, mélységes elégedettség töltötte el: az élet ismét igazolta, hogy jó orvos, hogy nem vesztette el a szaktudását, ellenkezőleg, tovább csiszolta, egyszerűen, még megvannak a képességei...

„Bolondok ezek a sebészek – gondolta, mikor Merzljakovot elvitték, s ő rágyújtott. – Nem ismerik vagy elfelejtették az anatómiát, a reflexekről soha nem is tudtak semmit. Csak a röntgenbe kapaszkodnak. Ha nincs felvétel, még egy egyszerű törést sem tudnak biztosan megállapítani. És milyen beképzettek! – Hogy Merzljakov szimuláns, természetesen tudta. – Feküdjön csak egy hetet. Ezalatt az idő alatt megcsinálunk minden vizsgálatot, hogy minden előírászerű legyen. Becsatolunk minden papírt a kórlapjához.”

Pjotr Ivanovics elmosolyodott: előre élvezte az újabb leleplezése teatrális hatását.

Egy hét múltán a kórházban hajószállítmányt állítottak össze a betegek közül a Nagy Földre. A jegyzőkönyveket ott mindjárt, a kórtermekben állították össze, az igazgatóságtól érkezett orvospbizottság elnöke személyesen vizsgálta meg a betegeket,

akiket a kórház transzportálásra előkészített. A szerepe abból állt, hogy átnézte az iratokat, ellenőrizte a kitöltésük helyességét – a beteg személyes vizsgálata legfeljebb fél percet vett igénybe.

– A listámon szerepel egy bizonyos Merzljakov – mondta a sebész. – Egy évvel ezelőtt a fegyőrök eltörték a gerincét. Szeretném elküldeni. Nemrég áthelyeztük az idegosztályra. Itt vannak előkészítve az útba indítási iratai.

A bizottság elnöke odafordult az ideggyógyászhoz.

– Hozzák be a Merzljakovot – adta ki az utasítást Pjotr Ivanovics. Behozták a félig összegörnyedt Merzljakovot. Az elnök egy futó pillantást vetett rá.

– Micsoda gorilla – mondta. – Persze, persze, ilyeneket nem érdemes tartani. – Azzal fogta a tollát, és a listák után nyúlt.

– Nem írom alá – jelentette ki ekkor Pjotr Ivanovics erős, csengő hangon. – Ez egy szimuláns, és holnap tisztelettel be is fogom igazolni önnek és a sebész kollégának.

– Hát akkor hagyjuk itt – mondta közömbösen az elnök, és letette a tollat. – Egyáltalán, fejezzük már be, későre jár.

– Ez az alak szimuláns, Szerjozsa – mondta Pjotr Ivanovics, belekarolva a sebészbe, amint kiléptek a kórteremből.

A sebész kiszabadította a karját.

– Lehet – felelte, és utálkozva elfintorodott. – Isten adja, hogy sikerrel járjon a leleplezésben. Sok élvezetet kívánok!

Másnap a kórházparancsnoknál tartott értekezleten Pjotr Ivanovics részletes jelentést tett Merzljakovról.

– Úgy gondolom – zárta le jelentését –, hogy Merzljakov leleplezését két lépésben valósítjuk meg. Az első a Rausch-narkózis lesz, amelyről maga, Szergej Fjodorovics, megfeledezett – mondta diadalmasan, a sebész felé fordulva. – Azzal kellett volna kezdeni. Ha pedig a Rausch nem jár eredménnyel, akkor... – Pjotr Ivanovics széttárta a karját – jön a sokkterápia. Ez hatékony művelet, garantálom.

– Talán túlságosan is, nem? – lépett közbe Alekszandra Szergejevna, a kórház legnagyobb osztályának, a tüdőgyógyászatnak telt, testes vezetője, aki nemrég érkezett a Nagy Földről.

– Ugyan, egy ilyen szarházinak – mondta a kórházparancsnok. Nemigen zavaratta magát a hölgyek jelenlétében.

– Majd megnézzük előbb a Rausch eredményét – mondta Pjotr Ivanovics békítően.

A Rausch-narkózis nem más, mint egy letaglózó, de rövid hatóidejű éteres narkózis. A beteg tizenöt-húsz percre elalszik, ezalatt a sebésznek képesnek kell lenni helyrerántani egy ficamot, amputálni egy ujjat vagy feltárni valami fájdalmas fekélyt.

A kötözöhelyiség műtőasztalát, ahová felfektették az engedelmes, félig összegörnyedt Merzljakovot, körülvette a fehér köpenyes főnökség. A szanitécék fogták a vászonszalagokat, amelyekkel a betegeket a műtőasztalhoz szokták kötni.

– Nem kell, nem kell! – futott oda kiabálva Pjotr Ivanovics. – Éppen az, hogy nem kell a lekötözés.

Merzljakov arcát fölfelé fordították. A sebész rátette az altatómaszkot, és kézbe vette az éteres palackot.

– Kezdje, Szerjozsa!

A maszkra csepegni kezdett az éter.

– Mélyebben, mélyebben lélegezz, Merzljakov! Számolj hangosan!

– Huszonhat, huszonhét – számolt lusta hangon Merzljakov, aztán hirtelen elakadt a számolásban, és motyogni kezdett valamit, alig érthetően, szaggatottan, amibe trágár káromkodások keveredtek.

Pjotr Ivanovics a kezébe vette Merzljakov balját. Pár perc elteltével a páciens keze elernyed. Pjotr Ivanovics elengedte. A kéz puhán, élettelenül az asztal szélére esett. Pjotr Ivanovics lassan és ünnepélyesen kiegyenesítette Merzljakov testét. Mindenki felszisszent.

– Most kell lekötözni – utasította Pjotr Ivanovics a szanitéceket.

Merzljakov kinyitotta a szemét, és megpillantotta a kórházparancsnok szőrös öklét.

– Na, te szarházi – hörögte a parancsnok. – Mész a bíróság elé.

– Bravó, Pjotr Ivanovics, bravó! – lelkendezett a bizottság vezetője, és megpaskolta az ideggyógyász vállát. – Én pedig már majdnem kiadtam a szabadulóllevelet ennek a gorillának!

– Oldják el! – vezényelt Pjotr Ivanovics. – Mássz le az asztalról.

Merzljakov még nem ocsúdott fel teljesen. A halántéka lüktetett, a szájában ott érezte az éter hánytató, édeskés ízét. Még mindig nem fogta fel, ébren van-e vagy álmodik, talán lehetnek efféle álmai korábban is.

– A rohadt anyátokat! – kanyarította el hirtelen, és összerándult abba a pózba, ahogy előbb volt.

A szélesvállú, csontos Merzljakov, aki csaknem a padlóig érő, hosszú, vastag ujjáival, zavaros tekintetével és borzas hajzatával most csakugyan gorillára hasonlított, kitámolygott a kötözőből. Pjotr Ivanovicsnak jelentették, hogy Merzljakov beteg a szokott pózában fekszik az ágyán. Az orvos megparancsolta, hogy hozzák be az irodájába.

– Le vagy leplezve, Merzljakov – mondta az ideggyógyász. – De én megkérdeltem a parancsnokot. Nem állítanak bíróság elé, nem küldenek a büntetőbányába, egyszerűen kiírnak a kórházból, és mész vissza a saját bányádba, a régi munkahegyedre. Te egy hős vagy, barátom. Egy egész éven át hülyítetted bennünket.

– Nem tudom, miről beszél – mondta a gorilla, anélkül, hogy fölemelte volna a tekintetét.

– Mit nem tudsz? Hiszen az előbb kiegyenesítettelek téged!

– Engem ugyan nem egyenesített ki senki.

– Na, barátocskám, ez már sok – mondta az ideggyógyász. – Jót akartam tenni veled. De ha te így, akkor meglátod, egy hét múlva magad fogsz kéredezni, hogy írjanak ki.

– Ki tudja, mi lesz egy hét múlva – mondta halkán Merzljakov. Hogyan magyarázhatta volna el az orvosnak, hogy akár egyetlen hét, egyetlen nap, egyetlen óra, amit nem a bányában tölt, az számára maga a boldogság. Ha az orvos magától nem érti, hogy lehet megmagyarázni neki? Merzljakov hallgatott, és a padlót nézte.

Merzljakovot elvezették, Pjotr Ivanovics pedig bement a kórházparancsnokhoz.

– Lehetne akár holnap, nem egy hét múlva – mondta a parancsnok, miután meghallgatta Pjotr Ivanovics javaslatát.

– Én ígértem neki egy hetet – felelte Pjotr Ivanovics –, nem megy tönkre bele a kórház.

– Na, jó – legyintett a parancsnok. – Legyen egy hét múlva. De szóljon majd nekem. Le fogja kötözni?

– Nem szabad lekötözni – mondta az ideggyógyász. – Kificamítaná a kezét vagy a lábát. Majd fogják. – Azzal fogta Merzljakov kórlapját, beírta a kezelések rovatába a sokkterápiát, hozzá a dátumot.

A sokkterápia során a beteg vénájába akkora dózis kámforolajat fecskendeznek, ami többszörösen meghaladja azt, amit súlyos betegek szív működésének fenntartása céljából a bőr alá bevezetnek. A kámfor hatására olyan roham alakul ki, amilyen tomboló örültnél vagy epilepsziásoknál figyelhető meg. A kámforlököt heves izomtevékenységet vált ki, megsokszorozza az ember mozgatóerőit. Az izmok rendkívüli módon megfeszülnek, az eszméletét veszítő beteg ereje megtízszereződik. A roham néhány percig tart.

Eltelt néhány nap, de Merzljakovnak esze ágában sem volt, hogy önszántából kiegyenesedjen. Eljött a reggel, amelyet a kórlapjára írtak, és Merzljakovot bevezették Pjotr Ivanovicshez. Északon megbecsülnek minden szórakozást, és az ideggyógyász irodája most megtelt. Nyolc tagbaszakadt szanitéc sorakozott a fal mellett. Az iroda közepén ott állt a dívány.

– Itt csináljuk – mondta Pjotr Ivanovics, és felállt az asztal mellől. – Nem megyünk át a sebészekhez. Jut eszembe, hol van Szergej Fjodorovics?

– Nem jön – mondta Anna Ivanovna, az ügyeletes nővér. – Azt mondta, el van foglalva.

– Szóval el van foglalva – ismételte Pjotr Ivanovics. – Pedig hasznos lett volna látnia, hogyan végzem el helyette a munkáját.

Merzljakovnak feltúrték az ingujját, és egy felcser bejódotta a karját, aztán a felcser a jobb kezébe fogta a fecskendőt, és a könyökhajlatban beledöfte a tűt a vénába. A túból sötét vér lövellt a fecskendő hengerébe. A felcser a hüvelykujja finom mozdulatával lenyomta a dugattyút, és a sárga oldat kezdett beáramlani a vénába.

– Gyorsabban nyomja! – utasította a felcsert Pjotr Ivanovics. – És tessék elugrani. Ti pedig fogjátok le – parancsolta a szanitéceknak.

Merzljakov hatalmas teste felszökkent, és vadul vergődni kezdett a szanitécek keze között. Nyolc ember próbálta lefogni. Merzljakov hörgött, vergődött, rúgkapált, de a szanitécek erősen tartották, és Merzljakov kezdett lecsendesedni.

– Egy tigris, egy tigris le lehet így fogni – kiáltotta Pjotr Ivanovics elragadtatva. – A Bajkálon túl kézzel fogják a tigris. Figyelje csak meg – fordult a kórházparancsnokhoz –, mennyire túloz Gogol. Emlékszik a Tarasz Bulba végére? „Kezén-lábán harmincnál is többen csüngtek.”² Ez a gorilla pedig nagyobb darab Bulbánál. És csak nyolc ember fogta.

– Igen, igen – bólogatott a parancsnok. Gogolra nem emlékezett, de a sokke-rápia roppantul megtetszett neki.

Másnap reggel Pjotr Ivanovics a vizitnél megállt Merzljakov ágya mellett.

– Na – kérdezte –, hogy döntöttél?

– Írjanak ki – felelte Merzljakov.

1956

A cirbolya

A magas északon, a tajga és a tundra találkozásánál, a törpe nyírfák, a meglepően nagy szemű, világossárga, nedvdús bogvyókat termő, alacsony növésű berkenyebokrok, a hatszáz éves vörösfenyők között, amelyek háromszáz éves korukra érik el az érettséget, egy különleges fa nő: a cirbolya. Ez a növény a cédrusok távoli rokona, tűlevelű, örökzöld bokor, amelynek törzse vastagabb az ember karjánál, és két-három méteresre nő. Igénytelen, gyökereivel képes megkapaszkodni a hegyoldalakon, a kövek hasadékában. Szívós és makacs, mint minden északi fa. Az érzékenysége pedig rendkívüli.

Késő ősz van, rég meg kellett volna érkeznie a hónap, a télnek. A fehér égbolt peremén sok napja már alacsony, kékes, véraláfutásos felhők úsznak. Ma azután az átható őszi szél reggel vészjóslón elcsendesedett. A hó előjele? Nem. Nem lesz hó. A cirbolya még nem feküdt el. Telnek-múlnak a napok, a hó meg csak jön, a felhők valahol a hegykúpok mögött tévelyegnek, a magas égre előbújt a sápadt kicsi, egészen őszi nap.

A cirbolya meghajlik. Egyre mélyebbre görnyed, mintha valami mérhetetlen nagy, egyre növekvő teher nyomná. Csúcsával a köveket súrolja, a földhöz tapad, szétnyújtja smaragdzöld ágait. Széttérül. Olyan, mint egy zöld tollakba öltözött óriáspolip. Így fekvé vár egy-két napot, és lám, a fehér égből finom porhó kezd

▼

² Áprily Lajos fordítása.

hullani, és a cirbolya téli álomba merül, mint a medve. A fehér hegyen hatalmas havas hólyagok keletkeznek: a földre fekvő telelő cirbolyabokrok.

A tél végén aztán, amikor a földet még háromméteres hó borítja, amikor a hóviharak a szakadékokban úgy összezömítették a havat, hogy csak a vasnak enged, az emberek hasztalan keresik a tavasz jeleit a természetben, bár a naptár szerint már ideje lenne jönnie. De a nappal nem különbözik a télektől, a levegő ritkás és száraz, semmiben nem különbözik a januáritól. Szerencsére az ember érzékelése túlságosan durva, az érzékletei túlságosan egyszerűek, és még érzékszerve is mindössze öt van – az pedig nem elegendő a sejtésekhez és jóslásokhoz.

A természet érzékenyebb az embernél. Mi tudunk erről egyet-mást. Gondoljunk csak egyes lazacfajtákra, amelyek csak abba a folyóba úsznak fel ikrát vetni, ahol az az ikra ürült, amelyből az adott hal kifejlődött. Gondoljunk a vándormadarak titokzatos nyomvonalaira. Szép számmal ismeretesek barométer-növények, barométer-virágok.

A határtalan havas fehérség, a teljes reménytelenség közepette egyszerre föl-emelkedik a cirbolya. Lerázza magáról a havat, fölegyenesedik teljes természetben, ég felé emeli eljegesedett, kissé vöröseszöld túleveles ágait. Megérzi a tavasz számunkra érzékelhetetlen előjeleit, hisz nekik, és Észak lakói közül elsőként felébred. A tél véget ért.

De közbejöhethet más is: a tűz. A cirbolya túlságosan hiszékeny. Annyira utálja a telet, hogy hajlandó hinni a tűzrakás melegének. Ha télen egy téliesen meghajolt, összegörnyedt cirbolyabokor közelében tüzet rakunk, a cirbolya felkel. Ha a tűz kialszik, a csalódott bokor sértődötten pityeregve újra meghajlik, és visszafekszik a helyére. Mindjárt be is fújja a hó.

De a cirbolya nem csak időjárás-előjelző. Ő a remény fája, az egyetlen örökzöld a Magas Északon. A hó fehér csillogása közepette fénytelen zöld túlevelű ágai a délről, a melegről, az életről regélnek. Nyáron szerény és észrevehetetlen – körülötte minden növény sietve nyílik, igyekezve, hogy eleget virágozzék a kurta északi nyár során. A tavaszi, nyári, őszi virágok egymással versengenek a feltartóztathatatlan, féktelen virágzásban. De közel az ősz, és a vörösfenyő már hullatja sárga apró túlevelét, a fakósárga fű összepöndörödik, az erdő kiüresedik, ilyenkor aztán messziről látszik, hogy a fakósárga fű és szürke moha és az erdő fái között ott lobognak a cirbolyák hatalmas zöld fáklyái.

Én a cirbolyát mindig a legpoétikusabb orosz fának tartottam, különbnek, mint a híres-nevezetes szomorúfűz, a platán, a ciprus. Meg aztán a cirbolyának a tüze is forróbb.

Soproni András fordításai

Kőrössi P. József

Összerakva

Lehetne az is. Szerelem

Szétrobban,
belédtolakszik a fájdalomcsoda.

Megrémülsz.
Nem attól, ami jön,
hanem attól, ami nem érkezett meg soha azelőtt.
Attól, amit most először láatsz,
miközben látva élvezel.

Szivárványszíneset, feketét, barnát,
volt már egy házasságod,
lángoló nyelveket.

Combok jöttek és mentek,
köztem és köztem,
közted és énközöttem.

Majd pedig már csak
combjaid jönnek és mennek,
köztem és köztem,
közted és énközöttem.

69

Eső esik,
szív szeret,
az én esőm esik,
az én szívem szeret.

Még valami más. Köztem és köztem

A macskák alszanak,
a karaván nem halad,
a szerelmek jönnek
és nem mennek,
még mindig
köztem és köztem,
közted és köztem,
ami nem mindig ugyanaz.

Te vagyok, én vagy.

Így, a hetvenhez közel
(te a negyvenhez kevésbé,
az ötvenhez inkább közelebb,
amikor a még és a már sem számít),
van valami, ami nem hangzott,
nem hangozhatott el:

Nem szeretlek!

Úgy már nem, soha.
Soha, soha, soha, soha, soha, soha, soha,
ahogy húszévesen nem szerethettelek.

Ha férfi volt, ha nő, legalább unokája,
szeretője és hűséges kuttyája, macskája legyen –
ennyi biztosan.

Ami aztán már megint nem az,
és nem lesz az soha.

Szerelmes vagyok.
Tudom, hogy öregembernek,
kell a boldogsághoz.

Na meg az,
hogy képes legyen elszórakoztatni
önnönmagát, amikor a fentiek közül
egyik sem jelentkezik már megint
a sokadik felhánytorgatott éjszakában.

Egy szerelemi nemlét. Parafrázis

(emlékezésből)

Nem szeretlek, nem szeretlek, nem szeretlek,
egész nap nem kutatlak, nem kereslek,
egész nap nem sírok a testedért,
szomorú kedves a kedvesért,
egész nap nem csókolom a testedet,
nem csókolom minden percedet.

Minden percedet nem csókolom,
elmúlt már ízed az ajkamon,
nem csókolom a földet, ahol jársz,
nem csókolom a percet, mikor vársz,
messziről kutatlak, kereslek,
nem szeretlek, nem szeretlek, nem szeretlek.

2022. május–június

Kiss Ottó

Három mese

Piknik a hegyen

Macibocs és a szülei tavasszal a tölgyerdőben piknikeznek, a közeli tisztáson. Nyáron azonban hosszabb túrára is vállalkoznak: egészen az Agancsosháza melletti hegy tetejéig mennek gyalog.

Nehéz odáig eljutni, de a hazaút talán még annál is nehezebb. Nem véletlen, hogy a mackófiú tavalyelőtt végig Medvepapa nyakában utazott. Tavaly azonban már egészen a hegytetőig gyalogolt, és csak hazafelé hozta Medvepapa.

Attól eltekintve, hogy mindig elfárad, nagyon szereti ezeket a túrákat, mert ilyenkor reggeltől estig együtt van a család.

Ám az idei kirándulás még a szokásosnál is jobbnak ígérkezett, mert nemcsak egy család vág majd neki az útnak, hanem kettő.

Idén ugyanis Maci Saciék is jönnek!

Reggel mind a hárman túraruhát és túracipőt húztak. Medvepapa és Medvemama felvette a jól megpakolt hátizsákot, Macibocs pedig a hátitáskáját, amelyben a sárga gumicsirke és egy vízzel teli kulacs volt.

Úgy beszéltek meg Maci Saciékkel, hogy az Erdei-tónál találkoznak, de már jóval előbb meglátták őket.

– Szia, Saci! – kiáltotta Macibocs.

– Szia, Macibocs! – kiáltotta Saci is, és egymás felé szaladtak.

– Ti sem hoztatok túrabotot? – kérdezte a mackófiú.

– Majd a hegy lábánál keresünk – felelte a macilány.

– Mi is – mondta Macibocs.

A medveszülők akkor értek melléjük.

Ahogy elhaladtak az Erdei-tó mellett, a békák a partról egymás után ugrottak be a vízbe. Néhányukat látták is, de többnyire csak ezt hallották: platy, platy.

Az erdőben aztán nagyobb állatokkal is találkoztak. Először egy borzot, utána két kistrókat láttak.

Ahol a gyalogutak keresztezik egymást, megálltak.

Macibocsék itt szoktak a szélesebb útra ráfordulni, ám Maci Saci apukája azt mondta, hogy tud egy rövidebb utat is. Ne menjenek se jobbra, se balra, hanem mindig csak egyenesen.

Arra viszont nem volt gyalogút.

– Bízhatok bennem! – kérte őket Saci apukája. Azzal elindult egyenesen előre, a cserjékkel és bokrokkal benőtt erdő rész felé.

A többiek követték.

– Késő ősszel, amikor erre járok, már nincs ennyi levél – magyarázta, miközben átvágott a csalitison.

Tényleg csak néhány métert kellett menniük a sűrűben, máris eléjük tárult a gyalogút. Igaz, elég keskeny volt, csak libasorban haladhattak, de alig pár perc után meglátták a patakot.

Máskor sokkal több idő kellett, hogy eljussanak idáig.

Maci Saci szülei átugrották a medret. Medvepapa átemelte a két bocsot, végül Medvemamával ő is átugrott a vízen.

Aztán mindenki ivott, és újra megtöltötték a kulacsaitak.

Ennek a pataknak a vize folyik Mackó föld házainak vízcsapjaiból is, a macsófiúnak itt mégis jobban ízlett. – Lehet, hogy csak azért, mert már nagyon megszomjaztam – gondolta.

Mielőtt kiértek volna az erdőből, mindegyikük keresett magának egy túrabotot, hogy arra támaszkodva menjenek fel a hegyre.

A macsófiú pont ugyanolyan hosszú talált, mint a macilány.

Összemérték, és nevettek. Csak aztán indultak tovább.

– Agancsosháza nagyon közel van ide – mondta Medvepapa, amikor meglátták a hegy lábánál legelő szarvasokat.

Aztán kicsit feljebb őzekkel is találkoztak.

Saci apukája azt mesélte, hogy nem messze innen nyílik a szénbánya ürege. De már az ő gyerekkorában sem jártak ide bányászemberek, a bejáratot benőtte a fű és a gaz. Késő ősszel onnan szokta hordani a szenet a fűtéshez.

Közel a hegytetőhöz a két bocs megszorázta a lépteit.

– Mi már fent vagyunk! – kiáltozták nevetve.

Amikor a többiek is felértek, megkezdődhetett a piknik.

Leterítették a plédeket, és mindent kipakoltak a hátizsákokból.

Ettek, ittak, beszélgettek.

Az ételből Maci Saci plüsscicája is kapott. Macibocs gumicsirkéje pedig füvet csipegetett ebéd közben.

Aztán csendespihenőt tartottak.

Medvemama olyan macis társasjátékot hozott, amivel mind a hatan játszhattak.

Ám a legjobb ezután következett.

Macibocs és Saci felültek egy kősziklára. Onnan néztek lefelé a tájra, és a macsilány egyszer csak megkérdezte:

– Te mi leszel, ha nagy leszel?

– Csirkepásztor! – vágta rá a macsófiú. – Három csirkém lesz, őket legeltetem egész nap!

– Én pszichológus! – közölte a macilány.

– Egészségedre! – kiáltotta Macibocs.

– Nem tüszentettem – mondta a macilány. – A pszichológus egy foglalkozás.
A medvék lelkét gondolja.

– És a csirkékét ki gondolja? – kérdezte Macibocs.

– Azt te – felelte a macilány. – Ha egész nap legelnek, akkor jól érzik magukat.

– Ez lesz a legjobb – mondta Macibocs. – Míg te a medvék lelkét gondozod, én a csirkékét – nézett a macilányra, és az jutott eszébe, milyen jó, hogy Maci Saci is gondol a jövőjükre.

– Gyerekek! Indulunk! – hallották Medvemamát.

Lemásztak a szikláról, és visszamentek hozzájuk, hogy felvegyék a hátitáskájukat.

A hegyről lefelé könnyebb volt az út.

Ha nem fogták vissza a lépteiket, úgy begyorsultak, hogy szaladniuk kellett.

Hamar leértek.

A túrabotokat az erdőben hagyták, a pataknál pedig újra ittak, végül megtöltötték a kulcsaikat.

– Elfáradtál? – kérdezte a macilány, ahogy közeledtek Mackó föld felé.

– Én? – kérdezett vissza Macibocs. – Cseppet sem! – mondta büszkén.

– Én egy kicsit elfáradtam – vallotta be a macilány.

– Én meg nagyon – akarta mondani Macibocs, hisz tényleg nagyon elfáradt, de inkább hallgatott. Mit gondolna róla Maci Saci, ha elárulná, hogy egy ilyen kis túrától elfáradt!

– Ma szépen helytálltál – dicsérte meg a mackófiút Medvepapa már otthon, és végigsimított Macibocs kobakján.

– Nagyon büszke vagyok rád! – mondta Medvemama is, aztán megpuszilta Macibocsot.

– Jó éjszakát! – mondta a mackófiú, és megölelte a sárga gumicsirkéjét.

Szüreti mulatság

Medvemama szerint szüreti mulatságot nemcsak Mackó földön tartanak, hanem az emberek földjén is. Csak ők nem a diószüretet ünneplik, hanem a szőlőszüretet.

Ezt aznap reggel mondta, amikor a héten utoljára mentek óvodába.

Macibocs akkor már tudta, hogy ez a szüreti mulatság napja. Azt is tudta, hogy az iskolában tartják majd ovi után, és most először ő is részt vehet rajta, hisz már elég nagy hozzá.

Ráadásul Maci Saci is ott lesz.

Az óvodában remek nap volt ma is.

Délután Medvepapa jött érte.

Az erdőn át mentek hazafelé, és Macibocs közben elmesélte, milyen jókat játszottak és milyen jókat ettek.

Aztán a szüreti mulatságról kérdezte Medvepapát, aki azt felelte, hogy olyan, akár egy bál. Ilyenkor azt ünneplik, hogy összegyűjtötték és elraktározták a diót.

Utána a szüretre beszélt.

Macibocs annyit már tudott, hogy a friss termésből jó sokat kell enni a téli álom előtt. Igaz, ő nem nagyon szereti, kivéve, ha Medvemama diós tésztát készít belőle sárgabaracklekvárral. Ám azt csak most tudta meg, hogy a diófagazdák Mackóföld legszélén, a diófásor melletti csöszkunyhókban élnek. Szeptember és október fordulóján, amikor a nappalok még melegek, de azért már csípős a szél, szüretelőket fogadnak, hogy segítsenek nekik felszedni a fa alól a termést. Egyedül nem győznék, mert ilyenkor gyorsan kell cselekedni. Ha a dió lehullik, és sokáig marad a földön, megsötétedik.

Macibocs azt is tudta, hogy Medvepapát szeretik hívni a gazdák, mert nagyon erős, meg tudja rázni a fát. És ha még azután is marad fenn dió, azt a többiek hosszú, vékony botokkal óvatosan leverik.

A segítségért cserébe Medvepapa mindig kap jó néhány kosár diót. Az új termést a padláson szokták szétteríteni, hogy néhány napig száradjon. Aztán válogatják ki Medvemamával, mert csak az ép szemeket szabad visszatenni a kosárba.

– Te is jössz a szüreti mulatságra? – kérdezte a mackófiú Medvemamát, amikor hazaértek.

– Hát persze – felelte Medvemama. – Mindketten elkísérünk.

Macibocs átöltözött. A legszebb ruháját vette fel. A kék farmert, a bordó pulcsit és a kék baseball sapkát. Aztán cipőt és kabátot húzott, és elindultak az iskola felé.

A terem fel volt díszítve, színes szalagok és diók lógtak mindenfelé.

Maci Saci sok más kisboccal együtt az asztaloknál állt. A mackófiú feltette a kabátját és a sapkáját a fogastra, aztán odament hozzá, hogy köszöntse. Megdicsérte a ruháját, mert nagyon tetszett neki a rózsaszín selyemblúz, a rakott szoknya és a rózsaszín harisnya.

Az asztalokon nemcsak diós sütemények voltak, hanem málnaszörp, szederszörp, mézes és eperlekváros kenyér, és persze sok-sok dió.

Éppen akkor mondta be egy medve tanító néni a terem sarkában felállított mikrofonba, hogy a bocsoknak szabadon lehet csipegetni a tányérokra rakott dióbéلبől is.

– Mit eszünk? – kérdezte Macibocs.

– Én csak szederszörpöt iszom – felelte a macilány, aztán beletett egy szalma szívószálat az egyik szörppel teli pohárba.

– Én is – mondta Macibocs, és ő is kiválasztott egy poharat meg egy szívószálat. Miközben ittak, körbenéztek.

A teremben nemcsak kisbocsok voltak, hanem nagyobb mackók is, iskolások. Nagyon jó érzés volt, hogy egy helyiségben lehetnek velük. Ettől Macibocs kicsit idősebbnek érezte magát.

A szülők a bejárati ajtónál beszélgettek egymással, és amikor a medve tanító néni bemondta a mikrofonba, hogy rövidesen kezdetét veszi az ünnepség, odamentek a bocsokhoz, hogy elkészönjenek tőlük.

Macibocs is elbúcsúzott Medvemamától és Medvepapától. Azt mondták, hogy tombolahúzás után jönnek érte.

– Jó – válaszolta Macibocs, és amikor a szülei kiléptek az ajtón, Maci Sacihoz fordult.

– Tombolahúzás is lesz! – kiáltotta.

De addigra már Saci is tudott róla. Éppen letépett egy tombolajegyét a tömből, amit egy iskolás medvelány tartott elé.

Macibocs is megnézte a tombolajegyét. Egy galamb és egy cica ábrája volt rajta. Aztán ő is választott egyet. Olyat, amin egy szarvas és egy mókus van.

A bál medvetáncsal kezdődött.

A végzős diákok zenekara játszott. Két gitáros, egy kongás és egy furulyás. A két gitáros énekelt is, egyikük lánymackó volt.

Macibocs összeszedte a bátorságát, és úgy, ahogy a nagyobbaktól látta, felkérte Maci Sacit táncolni.

– Táncolsz velem? – kérdezte.

– Igen – felelte a macilány.

A zenekar sokáig játszott, és ők végig táncoltak.

Sem Macibocs, sem Maci Saci nem tudta, hogy minden évben megválasztják a bál királyát és királynőjét. Csak akkor tudták meg, amikor a zenekar abbahagyta a játékot, és a medve tanító néni kihirdette a kategóriák végeredményét. A legkisebbeknél Maci Saci lett a bálkirály és Macibocs a bálkirálynő.

Kihívták őket a mikrofonhoz, és mindkettőjük fejére diófalevelekből fonott koronát tettek.

Ezután kezdődött a tombolasorsolás.

Minden bocs nyert valamit.

Maci Saci a galambbal és a cicával malacperselyt. Macibocs a szarvassal és a mókussal furulyát.

Amikor kihúzták az ábrákat, ki kellett menniük a mikrofonhoz, hogy átvegyék az ajándékot.

Éppen véget ért a tombolasorsolás, amikor a mackófiú meglátta Medvepapát és Medvemamát az ajtónál. Maci Saci szüleivel együtt érkeztek.

– Képzeljétek, ezt nyertem! – szaladt oda hozzájuk, hogy megmutassa a furulyát.

– Ez nagyszerű – mondta Medvepapa. – És mi van a fejedben? – kérdezte Medvemama.

– Ja! – kapott a fejéhez Macibocs. – Korona! – mondta aztán büszkén. – Én lettem a bálkirály, Saci pedig a bálkirálynő!

Felöltöztek, és elköszöntek Maci Saciétől. Macibocs baseballsapkájára éppen felfért a diófalevél-korona.

Már égtek az utcai lámpák, amikor kiléptek az iskolaajtón. A mackófiú ettől is egy kicsit idősebbnek érezte magát. Már-már olyannak, mint egy iskolás mackó.

– Ha nagy leszek, lehet, hogy zenész leszek! – kiáltotta, és olyan büszke tartással lépkedett hazafelé a furulyával a mancsában, akár egy igazi király.

Téli napfény

Semmi előjele nem volt a hónapnak.

Azt persze minden medve tudta, hogy nemsokára beköszönt a tél, de hogy ilyen hamar leesik az első hó, arra egyikük sem számított.

A hosszú álomra készülő állatok ilyenkor már egyre kevesebbet mutatkoznak Mackó föld utcáin és az erdön. Sünt vagy medvét alig látni, hisz aki teheti, már otthon van, és igyekszik minél több táplálékot magához venni.

Macibocs is egyre többször merít a tányérjába a Vadvirág utca 3.-ban. A deszertből pedig mindig duplán kér.

– A fejlődő szervezetnek kell a táplálék, főleg a téli álom előtt – mondja ilyenkor.

December eleje volt, és a mackófiú tudta, hogy elérkezett a hosszú alvás ideje. Az utolsó napot azonban még szeretne volna kihasználni, ezért megkérdezte a szüleit, hogy ma is átmehet-e Maci Sacihoz játszani.

Már régóta nem jártak óvodába, és a szünetben a két kisbocs majdnem mindennap találkozott.

– Hát persze – mondta Medvepapa, és felöltözött, hogy elkísérje őt a Málna utcába.

Csípős, hideg délelőtt volt. A mackófiú télikabátot, sálát, sapkát és kesztyűt viselt.

A 7-es számú ház előtt megálltak, és becsengettek.

Maci Saci anyukája nyitott ajtót.

– Csókolom! – köszönt nagyot Macibocs. – Hintázhatunk Sacival?

– Azonnal szólok neki – mosolygott rá a medveanyuka.

– Köszönöm! – kiáltotta Macibocs, és már szaladt is a hintához.

Saciék udvarán két eperfa áll, közéjük függesztette fel a hintákat az apukája. A mackófiú úgy érezte, ha hidegben hintázik, az olyan, mintha fújna az arcát a jeges szél.

Míg Saci elkészült, Macibocs lehunyt szemmel hintázott, mert így könnyebben képzelhette magát a jegesmedvék földjére.

– Szia, Macibocs! – ült fel Saci a másik hintára.

– Szia, Saci! – nyitotta ki a szemét a mackófiú. – Ugye milyen jó dideregni?

– Aha – mondta a macilány, és ellökte magát a lábával, hogy ő is felrepüljön. Medvepapa elkészönt Saci anyukájától, aztán a bocsoktól is.

– Délben jövök érted! – mondta Macibocsnak.

Amint elment, fehér pamacsok kezdtek szállingózni az égből.

– Nézd, Saci, hull a hó! – kiáltotta Macibocs.

– Én még soha nem láttam igazi havat! – mondta Saci, és még magasabbra szállt a hintával.

– Én sem! – kiáltotta Macibocs, és ő is magasabbra lökte magát.

Azt játszották, hogy melyiküknek sikerül több pelyhet elkapni nyitott szájjal. A hó nagyon nagy pelyhekben hullott, de kezdetben csak ritkásan, aztán egyre sűrűbben, míg végül úgy ömlöttek a pelyhek az égből, mintha kiszakadt volna a hófelhő.

Amikor már elég vastag rétegben állt az udvaron a fehér párna, leugrottak a hintáról, és szaladtak benne.

Azán hógolyóztak.

Nevettek, mert egyikük sem tudta eltalálni a másikat.

– Csináljunk hómackót! – kiáltotta egyszer csak Macibocs, és görgetni kezdett egy hógolyót maga előtt. Éppen úgy, ahogy a jegesmedvés mesekönyvben látta.

A hógolyó hamar megnőtt, ezért Saci is elkezdett görgetni egyet. Az lett a hómackó feje, a nagyobbik hólabda pedig, amit Macibocs készített, a hómackó hasa. Éppen egymásra tették a testrészeket, amikor Saci anyukája kiszólt az ajtón.

– Ebédidő!

Aztán megtorpant, és elcsodálkozott: – Gyerekek, hiszen hull a hó!

És amikor meglátta a hómackót is, összecsapta a mancsát: – Hát ez gyönyörű!

Azzal bement a házba, de azonnal vissza is jött.

– Nézzétek, mit hoztam! – mutatta.

Egyik mancsában három apró széndarab volt, a másikban félbevágott krumplik. Együtt tették fel a hómackóra.

A két kerek széndarab lett a szeme, a háromszög alakú az orra. Két kisebb félbevágott krumpli a füle, és a két hosszúkás a két mancsa.

Éppen elkészültek, amikor Medvepapa megérkezett Macibocsért.

Szánkót húzott maga után.

Ő is megcsodálta a hómackót, aztán Macibocsot felültette a szánkóra, és elkészöntek.

– Délután találkozunk! – kiáltotta Maci Saci, mielőtt a mackófiú eltűnt az utcasarkon.

Ebéd után Macibocs a szánkóval jött vissza.

– Gyere, ülj fel, majd én húzlak! – mondta a macilánynak.

A házak előtt mentek, mert a mackófiú szerette volna, ha látják, milyen ügyes. De az utcán nem volt senki, ezért egyszer csak ráfordult az erdei útra.

Ott viszont nem csúszott a szánkó.

Visszafordultak.

– Most ülj fel te! – mondta Saci, és előrement, hogy húzza a szánkót.

De az meg se moccant a mackófiú súlya alatt.

– Van egy nagyon jó ötletem! – kiáltott fel Macibocs, és leugrott a szánkóról.

– Mutassuk meg Medvemamának a hómackót!

Azzal Saci mellé állt, és együtt húzták a szánkót egészen a Málna utca 7. udvaráig. Ott feltették rá a hómackót, és egészen a Vadvirág utca 3.-ig vitték.

Macibocs becsengetett.

Medvemama nyitott ajtót, és ahogy meglátta a hómackót, ugyanúgy összecsapta a mancsát, mint Saci anyukája: – Hát ez gyönyörű!

Amikor visszaindultak a Málna utcába, Medvemama még utánuk szólt, hogy mindjárt kész a vacsora.

– Jövök! – kiáltotta Macibocs. – Csak előbb hazakísérem Sacit!

Miután visszatették a hómackót az udvarra, elköszöntek egymástól.

– Szép téli álmot, Saci! – mondta Macibocs.

– Szép téli álmot, Macibocs! – mondta Saci is.

A mackófiú a lemenő nap fényében húzta hazafelé a szánkót. Közben mosolygott, mert az jutott eszébe, hogy ma teljesült a vágya: ő is hógolyózott, szánkózott és didergett a hidegben, akár kedvenc meséjében a jegesmedvék.

Mielőtt belépett volna a házba, egy pillanatra megállt. Nézte, ahogy a hó tetején megcsillan a téli napfény.

Lehunyta a szemét, hogy magába zárja a látványt.

Azt gondolta, ezt a káprázatos élményt elviszi a téli álomra.

Bent már várta a vacsora.

Még egyszer jóllakott, aztán pizsamát vett fel, fogat mosott, és bebújt az ágyába.

– Szép téli álmot, Macibocs! – mondta Medvemama és Medvepapa az esti mese után.

– Szép téli álmot mindenkinek! Tavasszal találkozunk! – köszönt el Macibocs is, mielőtt elaludt.

Tóth Erzsébet

Szerelmes vidékeim

Töredékek egy életrajzból

Szigligeti villanások

Emlékeznék. Emlékeznék én, de már az első pillanatot is nehéz megragadni. „Maradj még pillanat!” Minden pillanat múlt. Már ez is. Hatalmas virágos rét lenne az elmúlt emberélet, amiben lepkehálóval szaladgál szegény, igyekvő emlékezetem, hogy elkapjon egy-egy szép, sárga, tarka vagy fekete lepkét. Barnát, bíbor pöttyökkel. De néha békát fog ki a lepkeháló, ha túl mélyre merült.

Itt, a szeptemberi Szigligeten, legyen napsütés vagy szomorú eső, úgy látszik, könnyen jönnek az ilyen virágos hasonlatok. Ha van föld – egy kicsiny földdarab – a Földön, amibe éppen szerelmes vagyok, az Szigliget. Májusban voltam itt először két héttig, aztán egész nyáron emlékeztem és vágytam rá. Hogy újra itt legyek. Tervezgettem, képzelegtem, milyen lesz majd szeptemberben. Mi más a szerelem, ha nem ez? Valami álmodozás, készülődés. Valami, ami nyugtalanít, nem hagy békén, ha egyszer megfogott magának. Valami, ami egyszerre „van”, „lehet” és „legyen”. Érdekes, hogy régi (jobb, szebb?) időkben, szerelmi bánatukat felejteni indultak hosszú, egzotikus utazásokra az úrfiak és hölgyek, tájat kellett váltani, hogy felejtsek a szeretett személyt, lesöpörni a szerelem tájait, és-és új élményekkel benépesíteni a szegény lelket. Tudtak-e felejteni ők? Nekem nehezen megy. Odaképelem elfelejteni vágyott szerelmemet magam mellé az új tájba is. A táj szépsége, nyugalma, ismerős idegensége elgyöngíti bennem az önuralmat. Mi más egyébként az ember élete, mint önuralom? Az önkívület és szenvedély ritka perceitől eltekintve semmit sem teszünk, csak uralkodunk önmagunkon. Sikertelenül uralkodom magamon most is, amikor a múlttól kellene írnom, és még mindig a jelenben vagyok. Az emlékezés jelen és múlt egyszerre. Könyörtelen bizonyíték, hogy semmi nem múlt el, én vagyok ez a múlt. És tapasztalat, hogy én csak jelen vagyok, minden múltam múlik bennem minden pillanatban. Virginia Woolf a tükrébe néz, és egy kegyetlen, vadállatias arcot lát a válla fölött. Van-e nekem ilyen arcom a jelen múlt idejeiben? Van, nem is egy, de most nem erre gondolok. Léteznek-e tájak az arcok nélkül?

Létezik-e az én gyerekkori tájam, nagymamám arca nélkül? Nem hiszem. Nagymamám arca ragyogja be a nyarakat, erősebben, mint a régi napsütés, mely emlékezetemben sokkal erősebb volt, mint a mostaniak. Egyedül az a májusi, szigligeti napsütés közelíti meg gyerekkorom nyarait.

Azon a napon, délután a szigligeti szőlőföldek között sétáltam; az eső hol szemerkélt, hol nem, maga sem gondolta komolyan. Viszont amikor előbukkant a nap, annál lenyűgözőbb volt a végtelen szőlődombok látványa. Kedvem lett volna megsimogatni a tőkétet, amelyek mellett elhaladtunk, a szőlőszemek abban a pillanatban is értek, gyűjtötték a cukrot, alakult a maligánfok. Barátommal, aki mellettem ballagott, már gyakorlatias szempontokból is megszemléltük a fürtöket, szomorúan vettük tudomásul, hogy ezek bizony még emberi fogyasztásra alkalmatlanok. Mire nagyobb pusztítást végezhetnénk a szőlőbirodalomban, addigra már nem leszünk itt. A szigligeti alkotóház ideiglenes lakói voltunk, az Alkotóművészek Országos Egyesülete pályázatán nyertünk egy hét ingyen időt. Ami hamarosan lejárt. Barátommal, pályatársammal gyakran sétáltunk együtt, szerettük a gyönyörű vidéket, észrevétlenül sodródtunk egymás mellé. Mennyit nevtünk, amikor megkérdeztem: „Utána sétálunk egyet?” „Mi után?”

Emlékszem, azon a délután közös barátunk, Cyprian is hívott (még élt), Baláznak már volt mobilja. Egy évszázadnak tűnik az a pár év, ami eltelt, már nem tudom, milyen lehet mobil nélkül élni. Szeptember tizenegyedikéről viszont az évek folyamán lekopott az évszám (2002), e nélkül is ugyanarra gondol mindenki. Az óceán mellett gyönyörű méltósággal magasodó ikertornyokba pengéként hasító repülőgépekre.

Visszasétáltunk, még nem volt vacsoraidő. A máskor kihalt folyosókon rohangálás, nyüzsgés, azonnal tudtuk: történt valami. Az izgatottság nagyon súlyos eseményt jelzett. Mielőtt bármit kérdezhettem volna, Székely Magda (még ő is élt) átölelt, ami egyébként nem volt szokása, és sokáig szó nélkül úgy tartott, ölelve. Aztán ment tovább hosszú slafrokjában. Minden tévé bekapcsolva, egyetlen képsort ismételtettek. Láthattam én is, amit félmondatokból raktam össze: Megtámadták az USA-t. Leomlott a World Trade Center. Ez olyan abszurdnak tűnt, hogy egyből valami viccre gondoltam. Bármi mást könnyen elhittem volna. De hogy az a két torony! Ugyan! Semmi nem állt olyan biztosan a lábán, mint az a két torony. Pár évvel azelőtt szédelegtem alattuk, soha annyira nem éreztem a piciségemet, és valami tisztelettel vegyes meghatottság ébredt bennem, a formák geometriai tisztasága és hatalma lenyűgözött. A posztmodern építészet egyik székesegyházában a méretek nyűgöztek le és félemlítettek meg. Pilinszky azt írta: „New York magában égő gertyaszál”, amikor a tornyok talán még nem is álltak. Iszonyú rövid idő alatt húzták föl akkoriban a magasabbnál magasabb tornyokat, egy épület alig fél évig lehetett a legmagasabb. A chichagói Sears már talán akkor is magasabb volt, nem tudom, nem érdekelnek az ilyesmik. Hogy ezek a tornyok leomlottak, nem politikailag, hanem statikailag tűnt lehetetlennek, és csak akkor hittem el, amikor Balázs is mondta, tényleg igaz, Pestről beszélt valakivel, akinek lehet hinni. Ha lehet, hát lehet.

New York-i barátom persze már előbb eszembe jutott, akire a tornyok alatt vártam. Aki ott dolgozott az egyikben, a száznemtudomhányadik emeleten, és

felvitt oda ebédelni, alattunk egész New York, és az óceán, csak akkor gondoltam rá, hogy nem lett-e baja. Nem lett, sikerült a lépcsőkön levergődni, mert a liftek természetesen nem működtek. Persze, akkor már a fölötte levő emeletek a földön voltak, az ő irodája csak akkor omlott le, amikor néhány utcával arrébb várt a sorára egy telefonfülkénél. Még több százan voltak előtte.

„Ez csak főpróbája volt a világvégének!” „Most kezdődik a Huszonegyedik század.” „Akkor most ez a harmadik világháború?” Ilyen és ehhez hasonló kérdések röpködtek, miközben este, már kicsit megnyugodva néztük a társalgóban a tévét. Valaki egy üveg whiskyt is felbontott az esemény jelentőségére való tekintettel. Volt valami Titanic-hangulat a levegőben azért, de tudtuk, messze vagyunk mi onnan.

Na most, hogy mi a messze, az relatív. A földön még létezik a messze, mint fogalom, mondjuk, ha taxis sztrájk idején próbálom megközelíteni a szomszéd kerületben lakó anyámat. De a világegyetemben más a messze. Amikor műholdak egész galaxisa kering a föld körül, akkor nincs messze. Amikor a föld körüli mágnesburok egy pillanat alatt főlzakadhat egy napkitörés, vagy koronakilökődés következtében, akkor nincs olyan, hogy messze. A föld csak egy porszem meszsziről, közelről meg éhez, vegetáló élőhalott emberek tömege, ha mondjuk, egy pillanat alatt megszűnik az áramszolgáltatás, az egész földön nincs villany, nincs víz, minden út, híd összeomlik, meddig bírjuk? Ne gondoljunk bele. „Jósolni nehéz, főleg ami a jövőt illeti.” Ennyit tudnak a legnagyobb szakértők is. Akik egyébként már alaposan megvizsgálták a legközelebbi világvége körülményeit, ami az előrejelzések szerint 2012. december 21-ére várható. Földi ember ebből annyit fog fel, hogy akkor már nem lesz értelme a karácsonyi ajándékokkal vacakolni.

A Nap csak egy csillag a sok közül, amely pusztán azért látszik olyan fényesnek, mert rendkívül közel van hozzánk. Ha ugyanolyan távol volna, mint a második legközelebbi csillag, az Alfa Centauri, semmivel sem volna különb, mint a többi fényes csillag. Eltekintve a bolygórendszerünkben elfoglalt középponti helyétől, nincs semmi olyan különös ismertetőjele amely megkülönböztetné a Tejútrendszer sok milliárdnyi hasonló csillagától. A földlakók szempontjából természetesen rendkívül fontos szerepet játszik a Nap, mivel az élethez elengedhetetlenül fontos meleg és fény forrása. A Nap szerepe nélkülözhetetlen az emberiség életében, az emberiség léte viszont teljesen lényegtelen az egész Világegyetem szempontjából.
Forrás: Internet

Gyilkos nyarak

Először egy macskát vitt el. A napfogyatkozás nyara volt, ültünk a nappali csilagszórásban Pápasalamon egyik csodás kertjében, beszélgettünk, semmi dolgunk nem volt, csak a nap nézése, mi néztük a napot, a fogyatkozó nap minket. Olyanok

voltunk, mint unatkozó orosz földbirtokosok, csak épp birtokaink nem voltak. Előtte való nap halt meg a macskám, emlékszem, ott még gyakran átfutott rajtam, mit csinálhat egyedül, csurom víz lesz a hűtőszekrényből kifolyó tócsáktól, vagy megeszik valamit, amit véletlenül az asztalon felejtettem – majd a hideg borzongás, hogy de hiszen... Hosszú hónapok múltak el, mire meg tudtam szokni: nyugodtan otthagyhatók már mindent az asztalon. Akárhol. Nem jön elém a kulcszörgetésre, nem vágat előttem égnek emelt farokkal, ha kimegyek a konyhába. Akkor gondoltam először: biztos a nyár. Szegény kis beteg macska, nem bírta ezt a nyarat. Következő nyáron egy távoli ismerős, akit jószerén csak fényképről ismertem, meg a verseiből. Ő volt a következő nyárálldozat. Mondtuk máskor is ezekben az években: gyilkos ez a nyár, nem való ez már nekünk. Évszázados melegrekordok dőltek, akkoriban nem dolgoztam, heverésztem a besötétített szobában, verseket írtam.

Aztán jött egy nyár, de előtte még egy tavasz. Egy május a Balaton-parton, de mintha nyár lett volna. Aztán eljött az igazi is. Egy kis dunai holtágban, a mi „lakatlan szigetünkön”, már a neve is csodálatos, nőnemű név: Veránka. A gemenci erdőben szarvasok, vaddisznók, gémek, kacsák, szúnyogok, békák, lepkék és tíz kicsi indián, városból szabadult író, Füzi László és kis Forrás-csapata vendégeként. Egy héten át csak fürödtünk, heverészünk, ettünk, ittunk, locsogtunk. A Duna meg csak folyt. Simogattuk a lovakat, „hucul lovacskán poroszkál a sírás” – kérkedtem Nagy László-tudásommal, barátnőm a fülembé súgta: „Kedves gazdám, és most mi lesz?” „Szelíd csikónyakát fölemeli a reggel”, válaszoltam örömben, hogy valaki még tőlem is idézhet. Lestük a szarvasokat, vacsorára vaddisznópörkölt, vagy bajai halászlé, meg sok minden más, amit szemérmertlenség lenne felsorolni. Kibeszéltünk mindenkit, különösen sokat pocskondiáztunk egy illetőt, aki örökké otthon penészedik, szobafogságban issza le magát a sárga földig, ellentétben velünk, akik ugyanezt a természet lágy ölén tesszük, és közösségben. A hatodik napon már olyan fáradtak voltunk, hogy szólni alig bírtunk egymáshoz, szerencsére szedelődzködni kellett. Indulás hazafelé. Jövőre veled ugyanitt. El kellett jönni, az élet nem csupa író tábor, pedig a nyárnak még nem volt vége, nem sejtettük, hogy már élesíti a kaszáját.

Alighogy leültem otthon a fotelba, szólt a telefon. „Szia Erzs, azért hívlak, mert meghalt Józsi.” Temettük egész nyáron, ősszel és télen, és még mindig nem tudtuk eltemetni. Aztán azon a nyáron meghalt még egy író. Annak a nyárnak két íróálldozat kellett. Nem mentem el, csak az egyik temetésre. Nem akartam Y.-nal találkozni. A mai napig nem kérdeztem meg X. e-t, Y. ott volt-e Z. temetésén. Ahogy múlik az idő, ez egyre kevésbé fontos. Akár el is mehettem volna. Aztán eljött ez a nyár is, ez a mostani. De előtte még a május. Már nem ugyanaz. Nem ugyanaz az út, nem ugyanaz az ebédlő. Nem az a nap süt az égen. Nem az a nap, nem az a hold. Alkotóház. Írók, nem írók. Alig szólnak egymáshoz. De az egyik költőre muszáj odanéznem mindig. Ő húgom kedvenc költője, elképesztő, meny-

nyit tud idézni tőle. Persze jogos. Nagy költő volt. De ezt csak akkor gondolom, amikor már nem ül ott a szemközti asztalnál. Tegnap elvitte a helikopter. Egy szál rózsát tettem az asztalára, aminél ült. Épp csak köszöntünk egymásnak, míg élt. Nem beszéltem neki a húgomról. A felesége megköszönte a rózsát, felvitte a szobába. Átöleltük egymást. Nyáráldozat. Korán jött az idén, még csak május volt. Gyilkos nyarak ezek, gondolom. Talán az idén nem kér már többet, reménykedem. Aztán Veránka másodszor. Ami jó, az másodszor még jobb. Vonatkozik ez sok mindenre. Már nem kellett ismerkedéssel, óvatoskodással húzni az időt, fejest ugrottunk rögtön. Kisvártatva már megint jöhettünk haza.

Városban nem nyár a nyár, tiltakozott a szervezetem, lebetegedtem. De előtte még kirabolták a lakásomat. Elvittek mindent, ami mozdítható, tévét, videót, ékszereket, fényes nappal, egy hétfői napon. Napokig sírok, „aránytalan ez a fájdalom egy rablásért” – mondja valaki. „Aránytalan, hogy szóba állok veled” – gondolom. Mozgásképtelen vagyok, de van valakim, akire gondolhatok. Vagy álmodhatok is akár, sokat alszom ezen a nyáron. Kezdem azt hinni, ez a nyár megfeledkezett rólunk, hiszen már itt a vége.

És akkor egy telefon. Hallottad? Meghalt a Gion. Az nem lehet. De. Lehet. Ez már biztos. A Gion. Ő volt a mi korelnökünk Veránkán. Ha nem lett volna korelnök, akkor is ő lett volna. Mert olyan volt. Noha csupán „motyorászott”, de akkor senki nem beszélt közbe. Ő volt az, aki ritkán mozdult el a teraszról, onnan nézte a gemenci erdőt, mégis tudott mindent. Nem jött velünk, de türelmesen meghallgatta beszámolóinkat. Soha nem mondtam neki hogy Nándi, Nándor. Nem tudom, hogy szólítottam. Nekünk ő „A Gion” volt. Így, nagy A-val, mert az irodalom történetét írók nem igazán írták naggyal a nevét. Nem eléggé. Az egyik a három élő magyar író közül, akinek minden megjelent sorát elolvasom. Tessék. Ez a mondat még jelen idejű lett, pedig már néhány napja múlt időbe fordult. Úgy lenne helyes. Helyes? Hogyan lenne helyes a halálra átállítani a mondatainkat? Az arcunkat, a szemünket, amivel őt már nem látjuk soha többé. Emlékszem, ahogy utánaéztem, nem tudtam, hogy utoljára. Húzta maga után a gurulós bőröndjét. Milyen öregesen megy, gondoltam felháborodottan, hiszen soha nem volt öreges. Fiatal volt szemének csillogása, amikor nagy ritkán beszédre szánta magát. Szerettük hallgatni. A magyar olvasók nem tudják még, hogy milyen nagy írórt veszítettek el. De már készül a trilógia angol fordítása. Megérdemli. Vacsora után a táborban mindig megkérdezte: „Na, emberek, akkor most döntsük el, itt folytatjuk, vagy fölmegyünk a teraszra?” Ez volt a legfontosabb kérdés a világon. És fölmentünk mindig. Megszavaztuk neki a Kossuth-díjat. Közömbösen fogadta, tudta: jár neki. Ő az, aki jövőre már nem lesz velünk. Ez a gyilkos nyár, igen. Elvitte, ami az övé. Jövőre semmi nem lesz már olyan. Nézzük majd az árvíz által megtizedelt szarvasokat, gémeiket. Keressük egymás szemében magunkat. És őt, aki most nélkülünk ment föl a teraszra.

Fried István

Hanyatlás? Ismétlés? Szövegköziség?

(*Jókai regényeinek belső utalásrendszeréről*)

A legújabb Jókai-kutatás sem tud, talán nem is akar kitérni a magát makacsul tartó, vádszámbe-menő tézisek megvitatása elől. Eszerint az 1870-es évekkel lezárult írónk „nagy” korszaka, az 1880-as évektől kezdve elfordult regényírói világától, és nem lévén ereje a megújulásra, sikereit úgy kívánta mintegy megismételni, hogy újra elbeszélte a kanonizált művek cselekményét, megismételte a bevált figurák tetteinek bemutatását – mindezt a kifáradás jelének, a gyengülő alkotóerőnek, az idősödés miatti fáradtságnak lehet tulajdonítani. Talán csak a *Sárga rózsza* kapott kegyelmet az ítések egy részétől, sokan (talán napjainkig) az excentrikusságot, a különösség hajszolását szemrevételezik. Ennek függvényében kapott sokaktól rossz osztályzatot az 1880-as, 1890-es évek regénytermése, mint amely már nem képes fölvenni a versenyt az új irányokat követő fiatalok írásaival. Ezzel szemben, főleg Bori Imre úttörő tanulmánya óta¹ az idősödő szerző műveiről az újraolvasás és -értelmezés segítségével kitetszett, hogy éppen ennek ellenkezője állapítható meg: az idősödő író mintha felszabadult volna, elkezdett kísérletezni a regényformával, a (magyar és külföldi) nagyvárosi tematika olyan történetek szövésére készítette, melyek ugyan valóban meglepték olvasóit, de inkább kritikusaikat, melyek elbeszélés módjának nem a megszokott rendjét követték, hanem eljátszottak különféle lehetőségekkel, az elbeszélő személyének, kompetenciájának, „tudásának” megkérdőjelezhetőségével.² S ami még inkább feltűnt, korábbi regények alakjai, helyzetei, motívumai, szólásai ugyancsak megjelentek – igaz, nemegyszer utalás-képpen, máskor, ritkábban, idézetként; előfordult, hogy távolabbról értek össze akár mondatok, akár szereplők. Ebben, nem mentve Jókait, hiszen nem a „mentés” célzatával rovom e sorokat, sem volna semmi kifogásolandó: hogy egy ilyen méretű életműben az ítések által kívántnál(?) szorosabb összefüggések lelhetők föl, azonos vagy hasonló motívumok, történetek több regényben bukkannak föl,

1 Bori Imre, „A magyar »fin de siècle« írója”. In uő, *Várázslók és mákvirágok*. Fórum, Újvidék, 1979. Bori modernségképzeletével, a szecesszióknak Jókai műveire rálátásával nem értek egyet, de fölismeréseit, ötleteit máig megkerülhetetlennek gondolom.

2 Korábbi dolgozataimban már érintettem a kései Jókai narrációs stratégiájának problémáit, itt nem ismételtem meg. Fried István, *Öreg Jókai nem vén Jókai. Egy másik Jókai meg nem történt kalandjai az irodalomtörténetben*. Ister, Budapest, 2003, 96–113., 114–131., 132–148. Vö. még: Bényei Péter, „Tükör által... Az önéletírás változatai és antropológiai távlatai a Jókai-prózában (A tengersizemű hölgy, Öreg ember nem vén ember)”. *Studia Litteraria* 48, 2010, 150–181; Koós István, „A személyiség és környezete paradoxonai Jókainál”. *Irodalmi Szemle* 61, 2020, 2, 24–39.

abba hagyott történeteknek évtizedekkel később készül el folytatása.³ Balzac *Emberi színjáték*ában szereplők élete-sorsa több regényben folytatásokban beszélődik el, Zola eleve olyan család-történeti ciklust tervezett meg, amelyben a családtagok, behálózván koruk francia társadalmát, több kötetben jelennek meg, nem mindig azonos szerepkörben. Jókainál nem találkozunk efféle ciklusszerkesztési szándékkal, legfeljebb *dilógiát* ad ki, nemigen vállalja egy cselekmény elbeszélését – mai – két kötetnél terjedelmesebbre. Ellenben (ez az idősödő Jókainál kétségtelenül előfordul) egy-egy kései vagy későbbi regényben vissza-visszatér a korábban megírtakhoz, de – s ezt már itt igen határozottan kijelentem – nem azért, mert kifogyott az ötletekből, az *Ahol a pénz nem istenben* vagy a *Börtön virágában*, a végső regényekben sziporkáznak az író ötletei, és ötlettelenségben az utolsó elbeszélés, a halál évében írt *A férj kabátja* sem marasztalható el. Ugyanakkor azt sem szeretném sugallni, hogy „helyreigazgatási” akcióról kellene gondolkodnunk. Arról, hogy Jókai ne érezné továbbra is vállalhatónak, érvényesnek, amit (például) *A kőszívű emberi fiában*⁴ vagy *Az arany emberben*⁵ közreadott. A kifáradás jele valóban az ismétlés volna? Csakhogy az újabb szöveg pusztán alaphelyzetnek, szereplőtípusnak, motívumnak, toposznak veszi azt, ami korábban leíratott, és egy nagyobb szövegegységben úgy reagál az olvasónak is ismerős szituációra, hogy egyszerre emlékeztet, valamint jelzi az eltérést, hiszen a vonatkozás lehet hasonló, de a két szöveg más-más cselekményt közvetít, más figurákkal, más környezetrajzával szolgál. A majd bemutatandó „egyezések” csak a szövegösszefüggésekből kiragadva keltik a pusztán ismétlés benyomását, a folyamatos olvasás során annyiban ötlenek szemünkbe, hogy új vonásaikra, esetleg változat voltukra leszünk figyelmesek.

Az ismétlés több lehetséges funkciója közül hadd emeljem ezúttal ki, hogy az olykor árnyalatnyi, máskor lényegi eltérések ismer(tet)éséhez járulhat hozzá. Az ismétlés olyan írói tevékenység jele, amely arról árulkodhat, hogy az író elégedetlen az egyszeri „megoldással”, ezért egy másik lehetőséget is kipróbál, amellyel az író az egyszer leírtakat kiegészítheti, új oldalról mutathatja be, kiteljesítheti, szembeállíthatja a leírtakat mindazzal, amit nem tudott, nem akart, nem mert leírni, feltárhatja az elhallgatás okát, újabb ismeretekkel gazdagíthat. Az elbeszélő(k) személyét, előadását is közvetlenül érinti: márpedig az idősödő Jókai egyik erősen módosító igyekezete az elbeszélésért felelős személy(ek)re vonatkozik. Az alábbi

▼

3 Hermann Zoltán, „A kálvinista Jókai. Az elátkozott család és A barátfalvi levita”. In Jókai és Jókai. Tanulmányok, szerk. Hansági Ágnes, Hermann Zoltán. Károli Gáspár Egyetem–LHarmattan, Budapest, 2013, 247–258.

4 Jókai Mór, *A kőszívű ember fia*, s. a. r. Szekeres László. Akadémiai, Budapest, 1964. Salamon éppen úgy deus ex machinaként segít Richárdnak és Editnek, megismertetvén egy végrendelettel, mint Mirrha a *De kár megvénülni* c. regényben a szinte feledésbe ment iratok átadásával a főszereplőnek – „dea” ex machinaként.

5 Uő, *Az arany ember*, s. a. r. Oltványi Ambrus. Akadémiai, Budapest 1964, 1–2. k.

konfrontálandó egyik példám Az *arany ember* és a *Nincsen ördög*⁶ narrátoraival foglalkozik. Míg a korábbi regény elbeszélője az arany embert jól ismerő harmadik személyben adja elő a történeteket, az alig emlegetett, jóllehet több szempontból tanulságos és fontosnak minősíthető *Nincsen ördög*-ben, holott a kisregénynél alig terjedelmesebb, két elbeszélővel találkozunk, az egyik átadja a helyét majd a másikkal, aki aztán Timár Mihállyal hozható kapcsolatba.

Az ismétlés már azért sem minősíthető (Jókainál, de másnál sem) a kifáradás jelének, hiszen lehet és van olyan feladata, miszerint fölismereti az olvasóval az író jellegzetes előadásmódját, rávilágíthat elbeszélői sajátosságokra, azok gazdagságára, a szereplők jellemzésekor alkalmazott eljárásokra. A „szöveg a szövegben”⁷ nem ismeretlen Jókai regényírói világában, nála kiváltképpen a már eddig is emlegetett belső utalásrendszer teljességre törő föltérképezése ígér meglepetéseket. Az intratextualitás nem kevésbé szövegek érintkezése, saját szövegei. A kritikai kiadások sokat segítenek abban, hogy az ún. „konkordanciák” figyelembevételével keressük meg a szövegösszefüggéseket, Jókai roppant ismeretanyaga ellenére nemegyszer újra hasznosította olvasmányait, noteszeinek följegyzéseit,⁸ ritka eset, miszerint megmaradt volna az egyszer már használt leírásnál, cselekménytöredék-nél, ne kereste volna, mely irányban léphet tovább, nem zárva ki a tőle egyébként sem idegen humoros megoldásokat (az iróniát, a travesztiát, sőt, a paródiát sem). Azt az egyes helyek döntik el, kit/mit ér el az irónia, az elbeszélőt-e, az elbeszélést-e, netán a befogadás lehetőségeit. Bármelyik esetben ütközünk, nyilvánvalóvá tehető, hogy egyik szöveg sem marad a maga helyén, bárhonnan olvassa az egyik szöveg a másikat, kimozdul, nem úgy aktivizálódik, ahogy a másik szöveg nélkül tenné.

Számba vehetjük, mint változik az elbeszélő a Jókai-regényekben, azaz miként oszlik meg az elbeszélés felelőssége a narrátor és a szereplők között, a narrátor által közöltek, a *De kár megvénülni* esetében, miközben „zajlik” a tollba mondás, akinek diktál a narrátor, véleményt mond, ellenkezik, a narrátor hozzá intézi szavait, mint első olvasójához,⁹ ezáltal két „regény” fut egymás mellett, sőt szétválaszthatatlanul fonódik egymásba, a „gonosztetteit” diktáló „becsületes” ember története, valamint az, mint készül, mily lépésekben halad előre a megörökítésre szánt történet. Noha jól elválasztható, mikor olvasható az egyik, mikor a másik, egyik nincs a másik nélkül, egyik feltételezi a másikat, méghozzá időnként meglepően bonyolult

6 *Nincsen ördög*, s. a. r. Harsányi Zoltán, Akadémiai, Budapest, 1967. A *Nincsen ördög* vonatszerencsétlensége, szerencsésen tőzsdéző bankára az *Enyim, tied, övében* (1875) jut cselekményszervező szerephez, utal ekképpen előre.

7 *Text within Text – Culture within Culture. Tyeksztv v tyeksztye-Kultúra v kultúra*, eds. Katalin Kroó, Peeter Torop. L'Harmattan, Budapest–Tartu, 2014. A címben jelölt problémát a szerkesztők szemiotikai kérdésnek fogják föl. A bevezető tanulmány előtt két Bahtyin- és egy Lotman-idézet mottóként árulkodik a szerkesztői megfontolások forrásairól. A kötet címe Lotman-idézet,

8 A hiányosan fennmaradt noteszek bejegyzéseiből tájékozódhatunk arról az eszmecsíráról vagy motívumról, amelyek kidolgozása a regényekben vagy elbeszélésekben valósul meg.

9 Akinek diktál az elbeszélő, szintén névtelen, csak közbevetéseiről, némely reakciójáról tudunk, arcot-alakot nem kap.

módon: hiszen a történetben, a diktálás eseményei mellé hol az egyik, hol a másik szereplő lép elő titkaival, leleplezéseivel. Ilyen módon eldönthetetlené válik, hogy egy regény megírásának története fontosabb-e, vagy a novellákból regényre kerekedő eseménytörténet. Valójában az is megkockáztatható, hogy egyikből következik a másik, az egyik magába rejti a másikat. Ekképpen az eseménytörténet rögzítésének igénye ürügy arra, hogy bemutatható legyen, mint készül el (még a nyomdásznak szánt utasítások is fel-felbukkannak a közvetlen narrátori megnyilatkozásokban). Más esetben a szereplői visszatekintések szorítják szűkebb körbe a narrációt. Miközben egy (jóllehet nem mindent, de) igen sokat és többnyire megbízhatóan tudó narrátor szövi a történet szálait, történettudásának hiányai miatt átengedi a szereplőknek, hogy életük történetével sűrítsék-gazdagítsák az amúgy sem egyszerű események menetét, egy-egy fejezetben ezzel főszerephez jutva, hogy aztán más fejezetekben fontos epizód szerepet töltsenek be.¹⁰ Ilyen módon a cselekmény nem egyetlen egyenes vonalú, jól átlátható történetet tartalmaz, beleszövődnek más „regények”, melyek nem viszik előbbre a cselekményt, viszont rétegzik, és olyan szituációkat, sorsokat, beszédmódot fogadtatnak el, beépülve a fő történetbe, amely ezekkel az elágazásokkal érzékelteti egy történet sokféleségét, egyben eltervezettségének kudarcát, amely a regényegész számára nyereség. Még az is megkockáztatható, hogy e többféle tonalitású, más-más szereplők által tudatott történet a cselekményhez képest alternatívának, egy, az elbeszélőtől különböző (világ)szemléletnek, nézőpontnak, hangvételnak dokumentumaként is elkönnyvelhető. Példám a talán legtöbbet értelmezett, leginkább értékelt *Az arany ember*ből való. Majd kitekerek arra, mint reagál a *Nincsen ördög Az arany emberre*, mint írja újra, mássá egy szereplőjét, helyezi máshová a regényben megjelenített természeti tüneményeket (az eltérő korszakokban játszódó történéseknek megfelelően). Ezúttal két „betét”-re hívnám föl a figyelmet. Az egyik a regénynek később írt utóhangjából való: Balatonfüredtől Siófokig hajókázik az író nagynénjével, viharba kerülnek (gyöngye mása a regény első fejezeteiben megjelenített veszedelmes al-dunai útnak, jóllehet utalásnak felfogható), mindenki a kabinba menekül, ők ketten a fedélzeten maradnak. Ez a regényre emlékeztető helyzet lesz alkalmas arra, hogy a gazdag Szűcs családból való asszony történetet mondjon: „S aztán odaültetett maga mellé, s ezalatt, amíg a hullám dobálta a hajót, hogy annak az egyik lapátkereke folyvást levegőben kalimpált, elregélte nekem azt a történetet, ami az Arany ember regényemnek a végét képezi, a fiatal özvegy, annak a vőlegénye: a katonatiszt, társalkodónője, a tiszt korábbi kedvese és annak az anyja között, kiket ő mind személyesen ismert. Ez volt az alapeszme, a végkatasztrófa, amihez aztán nekem a megelőző történetet, amely e végzethez elvezet, hozzá kellett épí-

▼

¹⁰ Erre majd *Az arany ember*ből látunk példát.

tenem s a szereplő alakokat, helyzeteket mind összeválogatnom, hihetővé tennem. De azok az alakok és helyzetek mind megvoltak valósággal.” Ez a passzus részint megismérlése egy, a regényben elhangzott mondatnak, mikor is az elbeszélő belép a regénybe, meglátogatja Ada Kaleh szigetén a főhőst (akinek „modelljét” szintén a komáromi hagyomány nyomán alkotta meg az író), ekképp jellemzi önmagát leplezve le regényét: „Az [ti. a regényírói] egy olyan ember, aki egy történetnek a végéből ki tudja találni annak a történetnek az egész összegét.” A regény vége felé Tímár maga is elbeszéli önnön történetét (Noéminak), ám ez feloldódik a narrátor elbeszélésében. Így csak az „önvallomás” tényéről kapunk információt, annak részleteiről nem. Mindezek ellenére a regényen belüli regények közé sorolandó. Persze megtéveszt a regényíró, hiszen nyitva hagyja: Szűcsné elbeszélése megegyezik-e a végül is elkészült regénnyel, amelyet az utóhang szerint kevésbé kellett kitalálni, inkább összeszerkeszteni. S ha a történet fő vonalai gyermekkori örökségként a komáromiak elbeszéléseiből származnak is (vagy igen, vagy nem), az elbeszélő nem szorítkozik a hallottak leírására. Ugyanakkor a meglátogatott sziget szépapává öregedett aggastyánja szintén összegzi a maga történetét: „No hát találja ön ki az én történetemet! – szólt megragadva kezemet. – Volt egyszer egy ember, aki odahagyta a világot, amelyben bámulták, és csinált magának egy másik világot, ahol szeretik.”¹¹ Nemcsak az összegződés frappáns volta érdekes, hanem az is, hogy a Szűcsnétől hallottak előzménye fogalmazódik meg. Azaz legalább két regény konkordanciajegyzékében valamennyi olyan Jókai-mű (vagy részlet) pártját leli, amelyben a világból kivonulás, a „Sziget”-eszme realizálódása, a társadalmi kötöttségekkel szemben megvalósuló boldog együttélés kap prózai epikus alakzatot. Itt térhetek vissza az ismétlés mint változat kérdéséhez, a felolvasás révén körvonalazódó Delejországgal globalitása (*Fekete gyémántok*) és *A jövő század regénye* Otthon államának és Európának észszerű gazdasági berendezkedése, melybe beleépül a Tatrangi házaspár boldogsága, még egymás közelében szemlélhető, az *Ahol a pénz nem isten* civilizációtagadása a Capitano bölcsessége kormányozta szigeten már a keserves századfordulós tapasztalatokra emlékeztet.¹² Hozzájuk képest a sokak által, különböző értelemben emlegetett arany ember a feloldhatatlan személyes válsága elől menekül a sziget boldogságába, hogy aztán negyven év alatt egy családnyi kisközösség életrendje szerveződjék meg. Az egy motívumkörbe foglalható és egy regénycselekmény alaphelyzeteit tartalmazó „katalógus” szerint egymás alfajai-ként funkcionáló utópiaváltozatok e néhány regény említésével volnának úgy tár-

▼

11 A Senkivé lett Tímár önstilizációja ellentétes a Timea- vagy Athalie-történet kicsengésével, mint ahogy Tödör története is a feledésbe merült eszerint.

12 Fried István, „Bevezetés Jókai Mór: Ahol a pénz nem isten című regényének olvasásába”. In *Az olvasás labirintusában. Tanulmányok Eisemann György hatvanadik születésnapjára*, szerk. Bednancs Gábor, Hansági Ágnes, Vaderna Gábor. Historia Litteraria Alapítvány–Ráció Kiadó. Budapest, 2013, 355–369.

gyalhatók, hogy az utóhang és a főszereplő mondataihoz képest a hasonlóságok és elmozdulások, az ismétlés, az egymásra utaló szüzsék említésével szemléltethetők. Az egyes regényekbe az életmű más alkotásai szintén odaérthetők anélkül, hogy adott esetben *Az arany ember* cselekményének, helyszíneinek, alakjainak további előfordulásai kutatásáról le kellene mondanunk.

Mielőtt belefognék Krisztyán Tódor többféleképpen elbeszélte történeteinek taglalásába, elsősorban a korlátozott terjedelem miatt kihagyott szereplői összevetésekre utalok ugyanis, noha látványos eredményekkel kecsegtetne, ezúttal itt nem foglalkozom azzal, mint idézheti meg *A tengerszemű hölgy* Erzsikéje *Az arany ember* Athalie-jának megaláztatásukból eredeztethető gyilkosságát, illetve gyilkossági kísérletét. Nem a Szunyoghy Ozmonda típusú „végzet asszonya” bosszújába ütközünk, hanem egy folyamat végső mozzanatának értelmezését kísérelhetnők meg: az egymásra halmozódó események fokozzák föl a két női szereplő immár kontrollálatlanná lett indulatát, amelyet csupán a/egy másik fél életének kioltásával tud(ná)nak csillapítani. A sorstörténetek eltérései és a női pályák (és korszakok) különbözőségei ellenére párhuzamos történetként kezelhető a két regénynek Erzsikéhez, Athalie-hoz fűződő vonulata, s ez megengedi a szorosabb egymásra olvasást.¹³

Krisztyán Tódor története három forrásból köszön ránk. Timár Mihály belső monológjaiból tetszik ki, hogy látszólagosnak minősített jöttete, ki/megbékélése Tódorral valójában önvédelmi reflex, minél távolabb szeretné tartani a kalandort, hogy vágyott idilljét ne zavarja feltűnésével. A Krisztyánt alkalmazó brazil vállalat levele Timárt tudósítja afelől, hogy a Tódorba vetett bizalmat szereplőnk sokszorosán eljátszotta, elképesztő összeggel károsította meg a vállalatot, tette tönkre egy manipulációjával jó hírét, majd még szökéséről is érkezik egy hír. Végül Tódor és Timár páros jelenete a Balatonnal tetőzi be kettejük sorsértelmezésének megdőbbentő egybeeséseit, Tódor rekonstruálja az őt némán hallgató, legfeljebb nem verbális kommunikációra képes Timárnak nemcsak azt, miként magyarázza ő braziliai kiküldetését, majd a vállalati levéllel egybehangzóan mint élte – amíg tehetett – a maga „édes élet”-ét, majd gályarabságát, hanem a narratori instancia jóvoltából a regénytörténet előtörténetének ismerőjévé is válik, minthogy a gályapadon szomszédja saját édesapja, aki Ali Csorbadzsival kívánt (volna) üzletelni, ám rajtavesztett. „Filozófiája” ezután alakult ki – mindenki tolvaj, a kicsinyek kis tételben, a nagyok nagy tételben tulajdonítják el, amihez hozzáférnek. S bármily

▼
13 Lényeges persze az eltérés. Athalie-nak apja halála, Kacsuka lemondása után több kérése akad az alsóbb osztályok köréből. De Athalie nem hagyja el saját története kereteit, Erzsike viszont párválasztásaival más-más narratívába lép be.

meglepő, Timár önvádjai¹⁴ szinte teljesen megegyeznek Krisztyán apja „bölcseletével”; mely vád Tódor előadásában egyszerre tartalmazza Timár történetének kivonatát és a bűnözés megokolásának „filozófiáját”. Három egészen más nézőpontból kibontakozó történet anélkül, hogy megszűnne a távolság az elbeszélések „hogyan”-jai között. Egy hivatalosnak tartható üzleti beszámoló, egy önváddal teli belső monológ és egy cinikus, megalázottként viselkedő, büneiért felmentést kereső és természetesen lelő kalandor „nyelve” eltérő regisztereken szól. Miközben Timár önvádjai és Tódor vádjai összeérnek, bizonyos pontokon fedik egymást. A regénytörténet folyamatossága szempontjából az üzleti levél viszi előbbre a történeteket, szolgáltat új információkat, tárgyyszerűségével betölti funkcióját. Timár önvádjai a szereplő belső, titkolt történetének megismer(tet)ését célozzák, valójában maga sem talál felmentést meggazdagodása mások előtt feltáratlanul maradt epizódjaira, Timea és Noémi között ingadozó jelen- és távolléteire; de még Tódorral szemben is feltámad lelkiismerete. S ezt erősíti Tódor végeláthatatlannak tűnő, számos részletet tekintve cáfolhatatlannak tetsző rekonstrukciója. Mármost ez a hármas narráció egyfelől ismétlésként illeszkedik a történetek közé, másfelől éppen az eltérő nézőpontok miatt legalább annyira kiegészítik egymást, mint csupán újra mondják. Nemigen dönthető el, melyiknek tulajdonítsuk a „nagyobb” igazságot, az üzleti levél száraz tényeinek, Tódor önsorsát részletező, oknyomozásában Timár önvádjai közvetlen közelébe érő, helyenként magabiztos, helyenként csak provokatív monológjának, vagy Timár önmagával vívott, tanáctalanságról is olykor tanúságot tévő belső harcának.¹⁵ Mindenesetre mindhárom „regény”-nek, illetőleg regényrészletnek igen szoros köze van a másik kettőhöz, önmagában jóval kevesebb, mint a másik kettővel együtt. Az egyik megidézi a másik kettőt, azaz mindhárom együttvéve igazán informatív, teszi érthetővé Timár és Tódor magatartását, mely magatartások összefüggéseiből bontakozhat tovább ki a történet.

Amennyiben más oldalról kíséreljük meg megközelíteni a történetet és a történeteket, elmondható, hogy Timár belső vívódásai torzult formában, mert Tódor rádöbbenéseinek nyersebb-durvább változatában, Tódor előadásában is megjelennek, viszont Tódor előadását Timár lelki küzdelme mintegy megelőlegezi. Ugyanakkor az üzleti levél és Tódor ugyanazt mondják el – csak másképpen, megrovólag-felháborodva, ezzel szemben Krisztyán apja filozofálását a magáévá téve szinte könnyedén, a bűn filozófiáját mentegető hangsúlyokkal kifejtve, ad hominem érvet szegezve Timár ellenében. Mindhárom elbeszélés következik a

▼

14 A *Térza* című fejezet gondolatrítmusos előadásban tolmácsolja az elbeszélő Timár önvádját, az „ellopta” kezdetű mondatok mintegy az (ön)életrajz hitelességével bírnak a kezdettől követik Timár pályáját, számot vetve a környezethez és a többi szereplőhöz való viszonyal.

15 A *rém* című fejezetben fordítja Tódor visszájára Timár önvádjait. Tódor apja szavaival élve mondja: „lopta a kincseit. Kitől lopta? Ali Csorbadzsitól. Megölte a basát az úton, s eldugta magának a kincseit.” A fél- és téves információk elbizonytalanítják ugyan az apa állításait, a lényegüket tekintve megféleltethetők az eseménynek.

korábbiakból, a Tódoré ráadásul, az apa közreműködésével, a regény előtti időszakba nyúlik vissza. Az előtörténet csak úgy kaphat helyet, hogy az emlegetett hármas történet lehetővé teszi felbukkanását, újra elbeszélhetőségét. Egymásból és egymásra/egymásba épülnek meg a történetek. Mindegyik, még az üzleti levél is, történet a történetben. Apró kitérőként vetem föl, hogy *A kőszívű ember fiai* Palvicz Károlyában, aki korántsem bűnöző „alkat”, legfeljebb nemeslelkű, vitéz és szerencsétlen apjához nem hasonlítható, kisszerű figura, mintha már nyomokban ott készülődne Krisztyán Tódor, a keserves életkezdet, a szülői szeretet teljes hiánya nem egyenlítődik ki Baradlay Richárd önzetlen törődésével (Károly legalább nevelőapját tiszteli, az egyetlen embert a világon). Tódornak már nem jutott nevelőapa. Egyetlen pillanatra úgy tűnhet, valami hasonló alakulhat Timár és Tódor között. Ekkor hangzik el a braziliai ajánlat. Látszatra mindkét fél részéről egyelőre a jóhiszeműség az uralkodó érzés, de az ajánlat és a megvalósulás hamar másképpen értékelődik. Visszatérve az előbbiekhöz, Palvicz Károly kilépése a történetből, messze tünése, ezáltal Alphonsine sorsának beteljesülése már nem tartozik a Richárd-történethez. Mindenesetre a Károly—Tódor-vonatkozást vélhetnők az előkép és beteljesülés példájának, némi leegyszerűsítéssel. Azt azonban állíthatjuk, hogy nem teljesen reménytelen az efféle „ismétlés”-ek utáni kutakodás. Jókai műveit tekintve (sem). A Timár—Tódor-kapcsolódás lényegében a többi szereplő sorsára is hatással van: a ruhacsere, Tódor beleveszése a levelekkel a Balatonba lehetővé teszi a többi szereplő megszabadulását megoldhatatlannak tetsző kötöttségeiktől, a féloldalas happy endinget.

Az ismeretlenbe tünés, a kivonulás, a halál látszatát keltő távolba veszés Jókai visszatérő motívumai közé tartozik: *Az élet komédiásai* elbizonytalanító (kettős) zárata éppen úgy ebbe a körbe sorolandó, mint *A kis királyok* jóslattal dacoló párjának amerikai kivándorlása.¹⁶ Timár „Senki”-vé léte (melyhez nem szükséges Odüsszeusz párosítanunk) első lépésben rokonítható az említett regényfinálékkal. Tovább töprengve állítható, hogy csak annyira ismétlés, amennyire a tárgy- és motívumtörténet az alapul szolgáló „legkisebb egység”-et engedi újra meg újra megjeleníteni a különféle történetekben. Mégis, annyi-val szorosabb kapcsolatot feltételezhetünk, hogy egy személyes rosszérzés, egy értetlen környezet, egy megvalósításhoz alkalmatlan viszonyrendszer elől menekülnek a Jókai-figurák, hátrahagyva azt a kulturális előfeltétel-rendszert, amelynek zártságából ki kellett törniök ahhoz, hogy eljussanak a saját életükhöz. *Az Ahol a pénz nem isten* lényegében ugyanezt „globalizálja”, pontosabban szólva „mundializálja”: a XIX. század utolsó harmadában szélesebb (nem csak művészi)

▼

¹⁶ Akad a szakirodalomban olyan vélemény is, amely szerint *Az élet komédiásai* kettős befejezése az elbeszélői bizonytalankodás jele lenne. E példán illusztrálható, hogy a narratológia értékszempontjai miként változnak az időben.

köröket átható Európa-fáradtságra, civilizációs csömörré, egy torzra sikeredett modernsége adott válasz. A Capitano ellennarratíváját képviselő naplóíró olyan nemzeti elbeszéléssel képes csak felelni, amely mind *Az arany ember*ből, mind *Az élet komédiáisaiból*, mind pedig *A kis királyokból* hiányzik, nem is szólva a *Nincsen ördög*ről, amelynek főhőse éppen úgy névvel ruházódik föl, mint Timár Mihály, a Senki ellenében a Silver King¹⁷ lesz felismerési jele. Csakhogy *Az arany ember* totálisnak elgondolt kivonulása helyébe a félreállítás, menekülés, álcázás, alakváltoztatás egészen más formáját választja. Nem a modernitás ellenében, hanem azt a maga szolgálatába állítva válik egy mundializálódás rész(es)évé. Annyi még hozzáteendő, hogy Jókainak nem szükséges kilépnie a maga „modor”-ából, megmarad romantikus szerzőnek, akinél (mintha meghallotta volna Hegel szavát) a szív költészete valóban konfliktusba kerül mind a viszonyok/körülmények prózájával, mind a körülmények véletleneivel. A Jókai-regényekre ráolvashatók Schelling megfontolásai, miszerint a romantikus epika anyaga vadon burjánzó erdőhöz hasonlítható, tele különös alakokkal, ám hasonlítható egy labirintushoz is, melyhez nincsen más „vezérfonal”, mint a költői szeszély és csel¹⁸ (Tódor a gályapadon éppen ott régóta raboskodó apja mellé kerül, de más epizódokat is felróhat a hihető logikát számon kérő ítész Jókain, mint ahogy számon is kért szinte a kezdettől szinte máig). Jókaira azonban nemigen volt hatással a még oly következetes, még oly állhatatos, látszólag kikezdetetlen érvelésű kritika, bármely külföldi (realista) szerzőt állították követendő mintául elé. Válaszolni nem volt kedvére, ellenben regényeinek intratextualitása, ismétl(őd)éstechnikája, ugyanannak másképpen elbeszélése üzent bírálóinak, nem látja értelmét egy másik modorra áttérésének.¹⁹ Nem azért, mert kitaposott úton kényelmesebb haladni (evvel inkább Vas Gerebent lehetne vádolni, noha az ő regényeiben is akad méltányolnivaló), hanem mert ismétléseivel igazolja regényszemlélete és -technikája tágasságát. Azt, hogy legjobb műveiben, ilyeneket viszont jóval többet tudunk megnevezni, mint amennyit egy szűkkeblű ítész fogcsikorgatva elismerni hajlandó, az igazolódik vissza, hogy egyetlen Jókai-regény sem használja ki valamennyi lehetőségét, nemcsak „üres helyek”-et hagy, hanem fölcsillant nem egy olyan cselekményszálat, mely itt nem, de másutt feltétlen kidolgozásra

17 *Az arany ember*t a *Silver King* követi, egyszerre lefokozás és felsőbb pozícióra lépés.

18 A romantika regényfelfogásáról: *Theorie der Romantik*, hg. Herbert Uerlings. Philipp Reclam jun., Stuttgart, 2000, 52, 90–102, Helmut Schanze, *Literarische Romantik*. Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 2008, 37–68, a novelláról 10, 69–79, Olaf Simons, Roman, in *Lexikon Literaturwissenschaft*. Hundert Grundbegriffe, hg. Gerhard Lauer, Christine Ruhrberg. Philipp Reclam jun, Stuttgart, 2011, 289–292, *Grundkurs Literaturwissenschaft*, hg. Sabine Becker, Christine Hummel, Habriele Sander. Philipp Reclam jun, Stuttgart, 2006, 109–125.

19 A *De kár megvénülni* előszavában vetődik föl a látszat (Mauszolosz, Artemiszia és a Mauszoleion, a világ hat csodája egyikének emlékezete) és a „valóságos”, regénybe örökített létezés szembesülése, az első fejezet címének jelölt X többértelműsége (X/ik fejezet versus „fatális görög «chi» betű”) írásbeliségen belüli homonímiája.

vár. Megír egy olyan szereplőt, akit élete nagy részén végigkísérhetünk, majd nem mindent megtudunk róla, sorsa különös helyzetekbe irányítja. Ugyanakkor nem zárja ki, hogy hasonló sorsú szereplővel egészen másképpen történhetnek a dolgok. A szereplői rokonságot korántsem leplezve mégis (és nem csupán a környezet, az évszámok, a helyszínhez illő események miatt) új regény születik, mely ismétlés is, nem is, akár azonos cím alá volna besorolható meg nem is, a főszereplő meghatározó tulajdonsága és cselekvésmódja ugyanaz, mégsem ugyanaz. Nem egyszerűen – zenei hasonlaltal élve – téma variációkkal, bár nem teljesen elképzelhetetlen ilyen címszó alatt tárgyalása.

Valószínűleg elég „körmönfontan” készítettem elő a következő lapokon fejtegetendőt, *Az arany ember* és a *Nincsen ördög* közötti, részben nagyon látványos, részben bújtatott (és a mutatis mutandis elvét igénybe vevő) értelmezés segítségét az összefüggések, egymásra utalások demonstrálására.

Ha rövidre zárva túl tömörítve összegezném a közöset a két Jókai-regényben, a mitológiai történet „modern” újra mesélését hoznám föl, a meseit hangsúlyos helyzetben emlegetném, a mitológiáit pedig mint a romantika egyetemesítő törekvésének alaptörténetbe foglalódását. Ezen a pontosan azonban differenciálásra van szükség. A köszívű ember fiai elbeszélői felszólítása mitológia írására, hogy 1848/49 és részben a megelőző, részben a szomorúan következő néhány esztendő eseménytörténete színre vihető legyen, a fenséges fogalmi körébe utasítja azt, ami elbeszélhető. Ennek keretén belül a jól ismert események regényi átpoétizálásával az istenek, a hősök és a félistenek cselekedetei tetszenek át az eseményeken, és azt csupán a humoros figurák ellentételezik. Közvetlen megfelelést egyik (meghatározható) mitológiai történettel sem fedezhetünk föl, hiszen a történet egésze maga egy új mitológia; a Nibelung-ének dicsőséggel koszorúzott hősei ágálnak ezen a „regényszínpadon”. Ettől elválasztandó *Az arany ember* is, a *Nincsen ördög* is, mindkét regény elképzelhető más címen, mint Jókai regényének fordítói tették, akik a Timár Mihályra alkalmazott „arany ember” minősítést szó szerint véve Modern Midasként jelentették meg a művet. (New York, 1884) Mindkét műre találó (volna) a cím, a főszereplők élettörténetük folyamán példázzák az antikvitásból örökölt históriát,²⁰ a frígiai királyét, aki egy másik megemlített esetével merül föl a sűrű történésekből, és akire az arany ember jellemzést rá lehet illeszteni. Ami mindkét esetben névvel említődik, érdekes módon, Midás számárfüleinek, borbélyának és a nádasnak históriája. Ennek a cselekményhez vajmi kevés köze van. Talán csak annyi, hogy ami nem említődik, s ami Ovidius Átváltozásaiában is visszakövethető, később is kimondatlan marad. Ugyanis fölös-

▼

²⁰ *Paulys Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung begonnen von Georg Wissowa (...) Fünffzehnter Band, Mazaiosz–Molaris Lapis. J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, 1932, 1526–1540. hasáb.

leges: Midásról a hagyomány azt (is) tartotta, hogy bölcsességéhez mérhetetlen gazdagság járult. Ez utóbbi tette balgává, azt kívánván, minden, amihez ér, arannyá változzék. Mindaddig nem volt baj, míg enni-inni nem kívánczozott; óhaja balgaságára akkor dőbrent rá, mikor megérintett ételéből és italából arany lett. Az arany emberben Timár üzleti tevékenysége, a Nincsen ördögben Dumany Kornél tőzsdézése fordítja át a mitológéját az újkori viszonyokra. Csupán a teljesség kedvéért fejezem be az antik „regé”-t. Kétségbeesésében Midás addig könyörgött, míg szavait meghallgatták, alámerült a Pattakosz folyóban, és ezzel megmenekült. A „modern” Midások története is szerencsés véget ér, nekik nincs szükségük efféle „megtisztulás”-ra, elegendő, ha új életet kezdenek mások által nem ismert tájon, Timár a Senki szigetén, Dumany pedig Amerikában. A két regényhez közelebb lépve, a főhősök története úgy összegezhető, mint „arany ember”-ré átváltozásuké, bármihez kezdenek, nem egyszerűen sikerül, hanem pénzük megtöbbszörözését eredményezi, bármely ügyet megérintenek, bármibe keverednek bele, a lehető legjobban kerülnek ki belőle. Egy jellemző idézet Az arany emberből:

„Távolléte alatt ismét reményen felül sikerült minden üzlete. Még egy nagy államsorsjátékban is neki kellett megkapnia az első nyereményt. Valahol ott hevert a fiókja fenekén a rég elfeledett sorsjegy, s ő csak három hónappal a húzás után jött elő vele, hogy a véletlen százezret felvegye, mint aki ilyen csekélyégeket számba sem vesz; ami ismét növelte a világ bámulatát. Ennek nem is kell már a pénz, olyan sok van neki.”

Az arany ember az ítések körében is elismerésnek örvend, a *Nincsen ördögnek* szegényes a szakirodalma. Azáltal, hogy miként lehet egy lényegében komáromi illetőségű történetre rálátni Midás királyét, illetőleg a magyar választási anomáliáktól (amelyek Nagy Ignáctól Kemény Zsigmondon át Mikszáth Kálmánig a magyar írók keresett témái közé tartoztak, és párhuzamaikat a román és a szlovák irodalomban is meglelhetjük) megcsömörlött, és egy általa elbeszélte történet élete realitásába forduló eseményének áldozataként tőzsdézni kezdő személy hogyan lett ugyancsak Midássá, mindketten megismételvén a mitológiai történetet, eltérő időben, eltérő (de bizonyos vonatkozásokban mégis összelátható) helyszíneken, más-más szerelmek, házasságok (!) fogságában. Egymáshoz párosítja a két regényt, hogy mindkettőben perdöntő szerephez jut egy reménytelennek tetsző, félreértéseket is rejtő, a regény végére teljesen a szereplők számára megnyugtató módon megoldódó szerelmi szál, míg boldogságuk legfőbb akadályai megszűnnek. A „fővonalat” illetőleg teljes az egyezés, annak ellenére, hogy a részletekben igen jelentékenyek a különbözőségek. A cselekménynek midási vonulatára vonatkoztatható az egyezés, a szerelmi szál egybevezethető, bár már itt is tetten érhetőek az eltérések, a környezetrajzot tekintve érvényesíthető az összehasonlítás szempontja, amely lehetővé teszi a hasonlóságok és különbözőségek feltárását. A főszereplők természetesen másképpen Midásai koruknak, de élettörténetük-

ben mégis a midási „modell” mutatható ki. (A *Nincsen ördög*ben az „amerikai krözus” is leíratott). Az *arany ember* és a *Nincsen ördög* történetének ideje között több évtizedes a távolság, ezalatt a kereskedelem, az európai politika, a pénz/jövedelem szerzése és gyarapítása, „megforgatása”, befektetése jócskán változott. Az *arany ember*, leszámítva Tódor dél-amerikai epizódját, Magyarországon, néhány jelenet erejéig Bécsben játszódik, a *Nincsen ördög* bécsi és viszonylag rövid ideig tartó magyarországi események után a porosz–francia háborúba, Párizsba, Brüsszelbe kalauzol. Az indító jelenetek azonban kívül esnek a majdani fő történet helyszínén, *Az arany ember* a még szabályozatlan Al-Dunán tett, veszélyekkel, kormányozási bravúrokkal, üldözéssel és titkokkal teli „kalandtúra”-ra invitál, míg a *Nincsen ördög* az alagutak, a sziklákba vágott vasúti pályán nagy sebességgel haladó vonatutat jeleníti meg. A különbség jelentős, ugyanakkor a természet építő-romboló munkájának táji megjelenítésében a neptunusi és a vulcanusi erő (ld. alább) hasonlóképpen alakítja a környezetet, és ami számunkra nem kevésbé fontos, bekapcsol a mitológiai emlékezetbe. Az Al-Dunán a félelmetes sziklák, örvénylések, folyamhordalékok fenyegetik a sodrását megpróbálókat, az első mondatok utalnak az Istenre, a kétezer éves históriára, mintha „csodálatos kolossz-alakok” emelkednének, „mikben a képzelem szentek szobrait látja”. A vizuális megjelenést a hanghatások egészítik ki: „Egy örökké tartó egyetemes zúgás, mely hasonlít a némasághoz, oly egyforma (...) a zuhatagok hanglépcsőin végig játszik, (...) a túlvilági zene felségéig emeli, mely csupa orgona és harangszó, és elhaló mennydörgés (... A templomi zengés oly ítéletnap zajjá magasodik fel ilyenkor, hogy az elmerülő halálkiáltása nem hallik ki belőle.”

A magasztos/fenséges és a rémületet, borzadást keltő, a himnikus-isteni és a zajzene, az emberi „képzelem” és az a még ezt is meghaladó egyesül a természeti szépet és a természeti félelmeteset egyesítő látványban és hangban, mintegy előkészítve a biztos halál elől menekülő, de a halálba térő menekülési kísérletét. A *Nincsen ördög* cselekményének indítása már a XIX. század utolsó harmadára esik, vasútvonal hálózza be a jó ideig szinte megközelíthetetlen osztrák–olasz sziklás-hegyes vidéket.²¹ Az első elbeszélő szerepébe kerülő figura ébren mered a sötétbe, a kupé előtti töprengéseit adja vissza a szöveg: „A vonat zöreje itt a pokoli zenévé emelkedik. Mintha titánok törnék a börtönfalat Pelion alatt. (...) Vajon ha a régi görög istenek felébrednének, s kidugnák a fejüket ledúlt templomaik pilasztereire alól, mit szólnának a mai világhoz? Ha Pallas Minervának beszélne Amerikáról (...) Ha Helios Apolló meghallaná Wagner zenéjét... (...)

▼

²¹ *Utak és kalauzok. Változatok az Osztrák–Magyar Monarchia topográfiájára*, szerk. Fenyves Miklós, Kerekes Amália, Kovács Bálint, Orosz Magdolna. Gondolat, Budapest, 2012, 18, 20. *Mű-helyek*, szerk. Orosz Magdolna, Terepszemle. *Utazások a Monarchia német nyelvű publicisztikájában*, szerk. Fenyves Miklós, Iványi Szabó Rita, Orosz Magdolna, Tóth Ildikó, Gondolat, Budapest, 2010, 45–53., Orosz Magdolna előszava: 9–42., főleg 32., 34.

A vasút tekerőzik, mint egy gordiusi bog... (...) Vajon Vulcan volt-e az építőmestere, vagy Neptun? (ld. följebb) Talán még Enkeladosz vállalkozó idejében lehetett: amikor a titánok megkracholtak.”

Az *arany ember* általánosabb utalásai, a *Nincsen ördög* megnevezett antik allúziói (mégis) egybevágóak, a természeti fenséges érzékeltetésére keresik és lelik meg a nyelvi formát. Az *arany ember* leírásai, a *Nincsen ördög* a jelenségeket kommentáló, antikot és modernt összefogó, kérdő mondatba zsúfoló meditációi a narráció szempontjából csupán előkészítő helyszínrajzok, az elbeszélő viszont (Az *arany ember*ben) a hajósi elszántság és találékonyság, a természeti erővel szembeszegülő ember lehetőségeit viszi színre, míg a *Nincsen ördög* az ember szervezte technikai újítások révén egy látszólag rabigába hajtott természet, és az azon keresztül robogó eszköz párosát vetíti az említett antik versus modern szembesítésébe. Funkciója szerint mindkét bevezetés hasonló, mindkettő nagyon magasról, illetőleg nagyon mélyről indít, fentet és lentet összelátva, s mindkettő döbbenetben gondolja el (kitetszik a folytatásból) ember és természet viszonyát, a magát győztesnek hívó ember kiszolgáltatottságát, alkalmazkodóképességét, a számára adódó lehetőségek megragadásának kényszerűségét. Némi túlzással állíthatnám: Az *arany ember* idézett fejezete egy archaikus(abb) állapot festésével-kizengetésével szolgál, a *Nincsen ördög* ezt (ha nem is tárgyszerűségében) fordítja át a modernítésbe.

Az „arany ember”-ré válás a ráismeréstől annak lényegivé válásáig ível, egy kurta levélüzennettől a gonoszul és kitartóan vizsgálódó Athalie tudomásulvételéig, mivel személyes jelenlétből eredeztethető, Timár Mihály nyilvános, persze titkolt, céljainak végrehajtása során aposztrofálódik, válik – akár egy eposzi hős esetében – díszítő jelzővé. Jellemző módon az arany az értékképző eszköz abban a társadalomban, amelyet kíméletlen verseny jellemez, noha szűkebb körben történnek az események. Ugyanakkor az elismerés és az irigység/féltékenység egyként kíséri az „arany” ember machinációit, amelyek mindenféle veszteségtudattól mentesek maradnak. Ezzel szemben Dumany Kornél jelenléte nem szükséges vagyontöbbletéhez, nem kell a történelem forgandóságával törődnie, főlegleges kapcsolatokat keresnie és lennie. Megbízást ad tőzsdei ügynökének, mely megbízások eltérnek a józan ész és helyzetértékelés követelményeitől, a remélt veszteségre játszik rá, de nemcsak Midásként válik kezében pénzzé, tőkévé, amit kockáztat, hanem Polykratesként jut újra meg újra az elvetett gyűrű birtokába.²² Timár a tőkefelhalmozódás első korszakának hírnöke, aki kisszerű (üzleti) környezetével ellentétben világkereskedelmi tevékenységbe kezd, tervez, sürget, végrehajt, és legfeljebb „rejtelmes” távollétei alatt végzi üzleti

▼

²² *Paulys Real-Encyclopädie* (...) Zweivierteljahrhundert Halbband, Polemon-Poulamene, Adolf Druckmeisters Verlag, Stuttgart-Weimar, 1952, 1726–1740. hasáb.

könyvelését a magára hagyott, és e tevékenykedésbe menekülő feleség, Timea. Ugyanakkor Timár szó szerint kiépíti a végső távozás lehetőségét, nem szakad el az egyszerű létformától; mikor megtanulja az asztalos- és ácsmesterséget, a kézi munkával teremtett tárgy öröme munkál a háttérben. Dumány Kornél viszont már a nagybankok, az Európát átfogó tőzsdei versengések korszakának „hőse” lesz, akaratán kívül; a modernitásnak olyan képviselője, aki nincs teljesen jelen tőkéje gyarapodásakor, aki orvosi gyakorlatával fut a sorsa elől, amely végzettszerűen nehezedik rá, kísérli meg eltékozolni, amit (kívülről nézve) hazardírozása, valójában sorsával dacolása kényszerít rá. Balzac tőzsdézőivel ellentétben (*César Birotteau*),²³ Thackeray John Sedley-je balul sikerülő szereplésétől eltérően (*Hiúság vására*) közömbös a tőzsdei manipulációk viharaiban, csak tudomásul veszi részvényei felívelését, hallgatja végig ügynöke ámuldozását. A realizmust igénylő ítésként értetlenkedését éppen az cáfolja, hogy itt, mint a másik regényben, a mitológiai történet modernbe átváltását szemrevételezhetjük.²⁴ Azt, hogy az istenek, félistenek, uralkodók világából mint száll alá a történet (megőrizvén és elveszítvén példázatjellegét) a hétköznapok világába, amely éppen úgy kevésbé mentes a „különösség”-től, mint az antikok ügyintéző isteneié és a velük társalkodóé, őket magukra haragító, ezért súlyos árat fizető „hősök”-é volt. A különösség a mitológiai történet újrájátszása, melynek alapvető jellegzetessége, hogy a maga nyelvén beíródhat a mitológiai tárgy/motívum történetébe, miközben határozottan jelzi, hogy egy másik, kevésbé hívő, inkább ok-okozati folyamatokba illeszkedő sors szeszélye és logikája, megannyi véletlene és kiszámíthatósága mozgatja az eseményeket. Ezt szem előtt tartva állítható, hogy a *Nincsen ördög* legfeljebb „kronológiailag” folytatja *Az arany embert*, segít a kétféle (történelmi) korszak szembesítésében, valójában ismétlődik a történet. Olyképpen, hogy (regényünknel maradva) más Jókai-művekre is asszociálhatunk. Erre elsősorban a porosz–francia háború megjelenítése kínál lehetőséget: *A véres kenyér* harci jelenetei, csatateri epizódjai utalnak ebbe az irányba. *A lélekidomár* említhető a párizsi kommunából származó epizóddal (míg *Az arany ember*ből az európai „nagypolitika” kimarad, viszont a Tódor típusú szélhámos megtalálja egy-egy vonásában rá hasonlító társait a Jókai-oeuvre-ben). Timár Mihályt és Dumány Kornélt egy másik (már említett) szalon ugyancsak – persze nem hasonmásként – egymás mellé állíthatjuk.

▼

23 A tőzsde a mitológiai történetek színhelye, Balzac regényalakja, César Birotteau a halál, alvilágjárás, feltámadás (visszatérés) stációit járja végig, Dumány az antik uralkodó, Polykrates regéjére hivatkozik (ha megnevezetlentül is!).

24 Roland Barthes Mythologies-jára asszociálhatunk, a francia szerző intézmények, divatok, kortársi események, étkezési-italozási szokások vizsgálata nyomán fejtette ki mítoszértelmezését (a hétköznapok mítoszaival összefüggésben). Vö. *Texte zur modernen Mythosstheorien*, hg. Wilfried Barner, Anke Detken, Jörg Wesche. Philipp Reclam jun, Stuttgart, 2003, 87–108.

A korábbiakban utalásképpen volt szó a két regény női szereplőiről, illetőleg arról a szerelmi szálról, amely félreértések, csalatások, titkos vonatkozások révén mindkét regényben sorsokat kényszerít tévutakra, majd a rejtett előtörténet föltárulása után vezet el a kiegyenlítődésig. De itt jóval kevesebb a hasonlóság, inkább a késleltetve megvalósuló befejezés, valamint a főszereplő lelki hányattatásainak eseményei mutatnak egymás irányába. Timár a „klasszikus” konfliktust éli meg, a kötelesség/becsület és a szerelem egymást kizáró lényegében tévedez, és csupán egy (akaratlan) emberáldozat után intézheti úgy sorsát, hogy önmagát és Timeát megszabadítja a becsület megkövetelte, de boldogsággal nem kecsegtető együttéléstől, addig Dumany előtt fel kell tárulnia, miért lehetett csak névlegesen Flamma férje, mi késztette a boldogtalan asszonyt, hogy csak névleges feleség legyen. A Timár–Timea-viszony részletesen és nyíltan dokumentálódik az elbeszélésben, a kezdettől tudható, hogy Timea eleinte még csak hálás, utóbb elismeri Timár érte hozott áldozatait, becsüli. Mindössze annyi „történik”, hogy nem szerelmes belé, kötelességét teljesítő asszonyként viselkedik, örömet nem tud adni férjének. Talán érdemes figyelmet szentelnünk annak, mennyi finom részlettel érzékelteti az elbeszélő e „mintaházasság”-nak látszó együttélés válságát, és vázol föl valami olyasmit, ami a kortárs európai regények egyikében-másikában is megjelenik, a kívülről tökéletesnek hitt házasságok krízisét. Athalie, aki kívülről szemlél, lát bele részlegesen Timea boldogtalanságába. A *Nincsen ördög* esetében egy Dumany által elbeszélt történet fordul át Dumany és Flamma furcsa nászéjszakáján kettejük életének valóságába. Anélkül, hogy e megismételt történet mögé látna az érintett Dumany. Persze itt sem maradnak el oly célzások, elejtett mondatok, amelyek a végső, döntő párbeszédkor (vagy a regény újraolvasása alkalmából) világosodnak meg. Ezekre Dumany nem lesz, miért is lenne figyelmes. Ami a két regény egymásba érését erősíti, az a házassági válság, a boldogtalan együttlétre kényszerültség látható története. Timár vágyódását, megtalált szerelmét, midási lététől való csömörét kénytelen eltitkolni, Dumany a háború veszedelmébe menekül, a tőzsdén tékozolná el előbb egymillióját, majd egymásra halmozódó nyereségeit. Timár már meglelte kivonulása szigetét, Dumany története végén árulja el, mint sikerült végleg távoznia nemcsak megaláztatása színhelyétől, hanem attól a földrésztől is, amely annyi kétséggel sújtotta. Timár a pénzvilágot, a midási létet örömmel hagyja maga mögött, Dumany is kivonul, de gondoskodik arról, hogy Midásként szerzett vagyona biztosítsa számára kivonulása gondoktól mentes, sőt luxuskörülményeket tartósan biztosító életét. Mindkettőjüknek, másképpen, jutott hely a Pattakosz folyamban, megszabadultak valamitől, a külvilág a szóbeszédben mondja újra meg újra elképzelt történetüket.

Ha kissé fordítunk a cselekmény irányán, és a női aktánsok felől kíséreljük meg a két regény egymásra vetítését, megállapítható, hogy többféle markáns

„női történet” bontakozik ki. Athalie „aktivitása”, „magánnyomozása”, melynek során megfejti, hogy Timea nem boldog, de Timár „rejtélye” számára (végig) megfejtetlen marad, nem a femme fatale rontó hatalmának tárgyiasulásában kap formát (mint a *Szeretve mind a vérpadig* Szunyoghy Ozmondája esetében, jöllehet a végzetként megjelenés mindkét nőalak legsajátabbja), hanem a saját történet következetes végigvezetésében.²⁵ Ellenben Timea saját története inkább negativitásában formálódik, nem hazudik szerelmet, nem képmutató, nem mutatkozik hálátlannak. Ugyanakkor belép a XIX. századi regények ama nőalakjai közé, akik nem ismerik a testi szerelemből származó jó érzést/boldogságot, mivel maguk sem képesek ilyet adni a meghatározott párkapcsolatban (sem Anna Karenina, sem Effi Briest nem találja meg a házasságban a maradéktalan örömet, csupán a házasságon kívül, bár Effi esetében ez is kétséges). A *Nincsen ördög* női szereplőitől mintha távol állna ez a kérdés, a három különböző alkatú, státusú, érdeklődésű és kedélyű figurának látszólag nem adatott meg külön történet, a regényben ritkán jelennek meg egymagukban, hol párosával, hol hármasban mutatkoznak, és mint majd kitetszik, sokat, szinte mindent tudnak egymásról, erről azonban jó darabig nem beszélnek. A titokba csak Dumany ellentettje, látszatra áldozatkész jó barátja, a bohém, gazdaságát pazarló hazárdjátékos, Vernőczy Szigrid van beavatva. Így a női történet, amely az amazonkirálynői szerepet betöltő, jelentékeny műveltséggel rendelkező, vitakész, a retorizáló hangnemben is járatos Diodóra képvisel, akadálytalanul érvényesülhet a naivnak mutatkozó, de természettudományos műveltségével mégis fölényben lévő Dumannyal szemben. Csakhogy Diodóra „mesterterve”, amelyben Szigrid és Cenna cinkosságot vállal, Cenna talán menekülne helyzetéből, azért mond kudarcot, mert Flamma a maga módján fellázad, leleplezi a Dumany ellen szövetkezőket, ezzel kezdi el szőni a maga történetét, amely aztán Dumany lánykérését, az említett furcsa nászéjszakáját követően Dumany elbeszélésének megismétlése lesz – természetesen jókora eltéréssel. Úgy lehet a történéseket értelmezni, mint Flamma saját történetének megfogalmazódását, mely átláthatatlan Dumany számára, mivel nem ismeri Flamma történetének közvetlen (és közvetett) előzményeit. A titokra csupán az utolsó elszámoláskor kerül sor. Mikor Dumany új fejezetet nyitna kettejük párhuzamos, az összetalálkozásra reménytelennek mutatkozó eseménysorozatában.

Ezen a ponton közbevetéssel kell élnem, s a *Nincsen ördög* elbeszélői helyzetait kell vázolnom. Két elbeszélővel van dolgunk, akik egymásnak adják át a szót. Az első névtelen, a vonatút, a vonatszerencsétlenség, a kisfiú megmentése, majd

▼
25 Arra Athalie nem számít, hogy egy Timeával korábbi közös jelenetük megismétlődik, méghozzá Kacsuka jelenletében. Timea története így fordít Athalie történetén, Athalie látványosan megtapasztalja másodlagosságát, mely kényszerű helyzetnek következménye.

Párizsba érkezése, az időközben Silver Kinggé lett meghívásának elfogadása: ezek a cselekmény állomásai. Dumany párizsi palotájában megfordulnak a szerepek, Dumany válik elbeszélővé. Az első narrátor több mint ritkán legföljebb végszavaz, ám az elbeszéléshez szükséges a feleség, Flamma engedélye, hogy a férfitörténetbe fonódó női, a női történetbe fonódó férfitörténet feltáruljon. Két énelbeszélés, de két szereplőtől. Amit tehát egyfelől midási sorssá válásról, előzményeiről, valamint Flamma történetéről, viselkedése okairól megtudunk, az – ha úgy tetszik – gyónás, önvallomás, a titok kibeszélése révén megkönnyeb-
bülés és feloldódás – egyben kettős önéletrajz (Dumanyé és részben Flammáé); Dumanyé majdnem teljes, hiszen ifjúkorától kezdve peregnek az általa, vele, körülötte történetek, Flammáról jóval kevesebb információ kerül napvilágra. Az igazán lényegesnek tűnő azonban igen, méghozzá erős szövegközi vonatkozással. Ezek után vissza a női történethez.

Flamma keresi meg Dumanyt, hogy felvilágosítsa, mi készül ellene, ebben a beszélgetésben derülhet fény a Diodóra megtervezte, Szigfrid és Cenna által végrehajtandó „mesterterv”-re, melynek áldozata Dumany lenne, beléptetve egy tőle függetlenül szervezett történetbe, amelyből aztán nem szabadulhat. Flamma „önzetlen”, részvételteli elbeszélőnek tetszik, az események azonban mintha megkérdőjeleznék, hiszen, mint utóbb megfogalmazódhat, saját történetét kezdi kiépíteni. Dumany tehát szembesül egy ravasz női tervvel, és tudomására jut, hogy miféle cselszövény szötte körül életét. Szigfrid barátsága és Diodóra elismerése, Cenna és Flamma társalkodása egy megtévesztő manőverbe illeszkedik, Szigfrid és az általa közvetített választási események, pénzügyi kérdések ugyan emlékeztetik apjának és „barátainak” hasonló akcióira, de maga nem látja át, mibe rángatták bele. Azt majd csak Flamma közlései nyomán tudatosítja, hogy az ő (elképzelt) története és az, amelynek akaratlan részese nem találkozathatók: vagy elfogadja, amely történettel megkínálták, vagy megkísérli, hogy ellentörténettel lépjen ki a cselszövényből. Azt nem sejtethi, hogy Flamma kényszerhelyzetbe került, akképpen lett „irodalmi” hősnő, hogy lényegében nem derül fény irodalomhoz fűződő viszonyára. Viszont kénytelen megélni a *Bánk bán* Melindája sorsát, és erre célzás is történik az események során, sőt, a hölgyek jelentőségteljes pillantásokat váltanak egymással, mely nem tűnik föl Dumanynak sem, nyilván az olvasóknak sem (és miért tűnne föl?).²⁶

Mire a különös nászéjszakához ér el az elbeszélés, addigra összekuszálódtak a szálak. Még akkor is, hogy ha megtudjuk, Diodóra, Cenna és Szigfrid Dumany és Flamma házasságkötése előtt, illetőleg közvetlenül utána távoznak, nemcsak a

▼
26 Jókainak Katona drámája kecskeméti jogászokdása éveinek emléke. Folytatódik 1848. március 15. este, Nemzeti Színház-
beli nagyjelenetével, az összegződés időskorára marad: Katona József, *Bánk bán*, dráma öt felvonásban (...) A dráma magyará-
zatát írta Jókai Mór (...) Pesti Napló ajándéka előfizetőinek, Budapest, 1899, VI–XVI.

helyszínről, hanem a történetből is. Utóbb egy röpké hírből lehet értesülni, hogy Szigfrid egy cirkusz lovasaként keresi kenyerét (a cirkusz itt ugyan nem tölt be nagyobb teret, másutt azonban a cirkusz belekomponálódása a főhős életébe, a kései Jókainál pedig a cirkusz mint a cselekmény színhelye részint az író érdeklődésének a populáris alakzatok irányába történő elmozdulását mutatják. *A kőszívű ember fiai* orosz helyszínei között ugyan nem cirkusz, de a szórakozás exkluzív tere megjelenik). Szigfrid sorsával egy arisztokrata pályája körvonalazódik (másképpen mint *A kis királyokban*). Ezzel párhuzamosan az elbeszélő számot ad arról, hogy a történetek a maguk módján nem pusztán elbeszélhetők, hanem más történetekre (is) emlékeztetnek; sőt, bárki lehet egy/a történet szerzője. Ezek a történetek egyenrangúak a „fő” történettel. A kérdés többféleképpen merül föl: önmagukban helytállanak-e, vagy legföljebb fontos epizódok? Vagy az életmű más történeteire emlékeztetés a céljuk? Mi adja lényegüket: az elbeszélés-e, mely mások szeme láttára születik meg? Az *arany emberben* emígy tárul elénk a történetek genezise:

„A nagyságos úr megjárta Brazíliát, háromezer mérföldet tett a tengeren. Hány tengeri vihart állt ki! Mennyi emberevő vademberrel harcolt, azt csak az Isten tudná elmondani! De mi mindnyájan tudjuk ezt jól.”

Fabula „meséjét” (ez az elbeszélő szava) így kommentálja:

„Szokása a magyar köznépek a maga nagy embereiről, akiket oka volt bámulni, mintha nem elégné meg a bámulat rendes okait, még meséket is költeni, amikor a kigondoló maga is elhisz, s végül a valószínűség színvonalára emel.”

„Hanem hát mirőlünk annyiféle *mesét* (Az én kiemelésen. F. I.) költött már a népfantázia: hogy gazdagodtunk meg? Egyik azt mondja: általános kéme voltam a poroszoknak, azoktól kaptam kincseket; a másik azt hiszi, hogy a nőm egy király szeretője volt: az tett dúsgazdaggá; a harmadik azt állítja, hogy még most is az, és én a civillistában osztozom; van, aki arra esküszik, hogy az ördögnek adtam el a lelkemet, s az hordja a mesés kincseket.”

Újra meg újra rádöbbsent a két szöveg, hogy a műfaj (a mese) az állandó, mint ahogy állandó az ember mesélőkedve, ha tud valamit, ha csak sejt, vagy ha éppen nem tud semmit. „Narrare necesse est: muszáj mesélnünk.” „Mert mi emberek: történeteink vagyunk, a történeteket pedig el kell mesélni. (...) Aki lemond történeteiről, az önmagáról mond le.”²⁷ Jókai úgy adja beszélő nevű alakja (Fabula) szájába, mint a valószínűsíthető hihetlent; éppen egy akár mítoszivá alakuló herosz cselekvését képzelettel rá az amúgy is mitikus „arany ember”-re, a *Nincsen ördög* pletykákra éhes, bulvársajtóban elmerülő „népe” pedig korszerűsíti, a poli-

▼
27 Odo Marquard, „Narrare necesse est”. In uő, *Az egyetemes történelem és más mesék*, ford. Mesterházi Miklós, (...) Atlantisz, Budapest, 2001, 389.

tika és a gazdaság körébe vonja. Az ismert szövegelemek a tengeri rémekkel vívott küzdelemről, a királyi ágyasokról vagy az ördöggel kötött szövetségről a mesélés módját tekintve szinte változatlanok, de igazodnak a változó korszakok elképzeléseihez.

Különböző elbeszélői stratégiák szembesülnek egymással, a későbbi műhabozás nélkül nem egyszerűen felhasználja, amit felhasználni hasznosnak ítél, hanem integrálja, asszimilálja a nem pusztán előzményként megközelített szöveget. Így létrehozza a „regény a regényben” beszédmódot, alakzatot, elbeszélésformát, mely éppen úgy érvényesíti az ebből az összetettségből származtatható elgondolásokat, mint az eltérések felmutatásával együtt járó önreflexiót. Esetünkben a „modern” formáció nem mellőzi az általam archaikusabbnak minősített (történetekből kiolvasott) cselekményt és szereplői viszonyokat, azokra úgy játszik rá, hogy nem fedi el teljesen az előszöveget, engedi az új szövegen áttetszeni a régebbit, pusztán a szó szerinti idézésről, a szövegköziség leglátványosabb megjelenítéséről mond le. Azt viszont mindenképpen észre kell vennünk, hogy a szövegköziség sokféle lehetőségével él az elbeszélő. Dumany monológjából: „Hát már énnekem nem sikerül ezt az átkozott milliót elverni? És kidobom a tengerbe, s ő visszaúszik negyedmagával. Tapad hozzám ez a gyűlöletes pénz...” – akkor Schiller balladája rémlik föl, a *Polykrates gyűrűje*,²⁸ s ezt alátámaszthatja, hogy a (megmaradt) Jókai-könyvtárban volt Schiller-kötet. S bár a forrás nem neveződik meg, a XIX. században nem lehetett találni olyan középiskolát végzettet, aki ne tudta volna rávágni a szerzőt: „Már most hát elmondhatom, hogy »non omnis moriar« (Nem halok meg egészen).” De a folytatásban megnevezettekéről szintén megfelelő ismerettel rendelkeztek: „Íme, értem jöttek a valkűrök, szegény, elesett hősért, s elvittek Walhallájukba, mely valószínűleg marokinba van kötve, ezüstkapcsokkal.” Ellenben az alábbi allúzió megfejtése az értelmező irodalmi ismereteitől függ, nemigen állítható, hogy az elbeszélő ugyanarra gondolt, mikor leírta, mint a mindenütt idézettek hajszólo (posztmodern?) olvasó: „Nekem ez a harmadik név tetszett legjobban »Flamma«-láng. Talán a lepkének is azért kell a lángba belérepülni, mert megszerette.” *Goethe Nyugat-keleti divánjának* egyik cikluszáró verse a *Selige Sehnsucht* (Üdvözült vágy), ennek első és negyedik versszakához fordulhatunk vissza, mikor is az éneklő azt a halandót kívánja dicsérni, aki lángfalra (Flammentod) vágyik, vonzza-e a láng fénye.

Valamennyi, emlegetett Jókai-regényből még számtalan, az idézettekhez hasonló példával tudnám érvelésem gazdagítani; kitetszene, hogy egyfelől miféle műveltséganyagot mozgatnak meg az elbeszélők a korhúség érzékel-

▼

²⁸ A 23. sz. jegyzetben i. m.

tetése érdekében. Mondhatnám azért, hogy szereplői gondolkodásmódját és magatartása kulturális hátterét a jellemzés szolgálatába állítsa, számítván a hasonló műveltségű olvasó cinkosságára. (Már ezért sem állja meg a helyét az a vád, hogy Jókai az (átlag)olvasó kegyeit hajhászná, igenis számított a csekélyebb létszámú művelt nagyközönségre). Ez a fajta, mára G. Genette és mások nyomán könyvtárnyira szaporodott, kézi- és egyéb könyvekből ismerős létmódja a szövegeknek, mondatok, fejezetek, részletek rétegzettségének, és egy elbeszélői „világ” tartalmi jegyeinek földerítéséhez járul hozzá. A regény a regényben földerítése ennél bonyolultabb összefüggésekre ráismeréshez kínál fogódzókat, mint azt *Az arany ember* és a *Nincsen ördög* egymásra olvasásával sugallni gondoltam. Hogy miféle értelmezést tartok termékenynek, a hossz- és nyakatekert fejtegetés helyett oda fordulok, ahol tömör és számomra meggyőző magyarázatot találtam, Jurij M. Lotman szövegfogalmat körülíró, meghatározásra törekvő tanulmányához.

„»Szöveg a szövegben« – ez egy olyan speciális retorikai szerkezet, ahol az egyes szövegrészek eltérő kódrendszerrel hangsúlyos tényezőkké válnak, a szöveg szerzői megszerkesztése és olvasói befogadása során. A szöveg egyik szemiotikai tudatosítási rendszerétől a másikba való átkapcsolás valamely belső szerkezeti határátlépésével ebben az esetben a jelentésgenerálás alapját képezi. Az ilyesfajta szerkesztés mindenekelőtt kiemeli a szövegben a játékmozzanat szerepét; egy másik típusú kódolás szempontjából ítélve a szöveg képletes jellege felerősödik, játékmivolta – ironikus, parodisztikus, teátrális stb. jelentése – hangsúlyosabbá válik. Ugyanakkor hangsúlyt kap a szöveg külső – a nem szövegtől elválasztó –, illetve belső – a különbözőzképpen kódolt részleteket egymástól elválasztó – határainak szerepe.”²⁹

Még egy Lotman-idézetet ideírok, hogy az általam fejtegettek más vonatkozásait megtámasszam az elméletből vett érvel:

„Legegyszerűbb eset egy olyan részlet szövegbe iktatása, amelynek kettős, de ugyanakkor a műalkotás egész rajta kívüli terével azonos kódja van. Ebből születik a kép a képben, színház a színházban, film a filmben, regény a regényben.”³⁰ (Lotman semmit nem bír a véletlenre, a *Hamletre* hivatkozik, mint a színműbe beszerkesztett színműre, a királygyilkosságba beszerkesztett királygyilkosság példájára. A XX. század színműirodalma jól kihasználta ezt a mindig hatásos eljárást, nem kevésbé éltek a század alkotói a regény a regényben ötlettel. Hogy ezzel már Jókai is kísérletezett, jó darabig nem foglalkoztatta a Jókai-kutatókat. Magam a *De kár megvénülni* tanulmányozása során bukkantam írónk remek ötletére, mint

▼

29 A legutóbbi megjelenésre hivatkozom: Jurij Mihájlovics Lotman, *Szöveg a szövegben*, ford. Klausz Ildikó, Pálffy Ágnes. Szcenárium 10, 2022, 2, 16.

30 Uo, 17.

játszik el regénye egy epizódjának új regénybe foghatóságával, és itt a játék akár szó szerint is értendő.)³¹

Érdeemesnek tartom ideiktatni azt a négy bekezdést, amely a följobbi tézist illusztrálja, persze nem csupán az önidézés merészsége okán, hanem a téri és idői elmozdulások megnevezésével az elbeszélés oszcilláló jellegének hangsúlyozására utal. Emellett az elbeszélői valóság és a fikcionalitás egymás mellé állításakor egy szöveglabirintusba vezet. *A kőszívű ember fiai* egy jelenete (mint-ha) megismétlődne, de a kimenetel (mármint az utóbbi történet) „sokkal drasztikusabb amazénál”. A helyzet érdekességéhez hozzájárul, hogy az élettörténetét diktáló elbeszélő eredetiséget vindikál magának, mivel ami vele történt, megelőzte azt, ami egy korábbi regényben történt. De a korábbi regény megjelenése viszont megelőzte az elbeszélői diktálást, amely regénybe kívánczik. Így elő- és utóidejűség más-más „felfogás” alapján minősítettnek. Egy történet megelőzi a hasonló történetet elbeszélő regényfejezet olvasását, amely viszont megelőzi a saját történet regényfejezetként megörökítését. Hozzáteendő, hogy *A kőszívű ember fiaiból* ideidézett regényfigura és csatatéri jelenete valóban megtörtént esemény alapján került a regénybe, a figura igazi nevén is felbukkan Jókainak az eseményt krónikaszerűen följegyző írásai között. Így végképpen egymásba gabalyodik hitelességre törő beszámoló, regénybe író szándék, olvasmány, kronológia. Ezáltal realizálódik a regényben helyet kapó regény, a regény sugallta regény „kettős” kódja.”

„Hát ha már akkor meg lett volna írva a *Kőszívű ember fiai* regény, azt hihetné valaki, hogy abból plagizálom ezt a jelenetet, ami akkurát úgy folyott le (részemről), ahogy ott le van írva egy halálra sebesült vitéz kétségbeesésének tüneteivel, aki könnyelmű anyjától elhagyott porontyát pajtása védelmébe ajánlja.

»Ennek a gyermeknek a sírása még a föld alatt sem enged nyugodnom!«

No de én ezt nem loptam Palvitz Ottótól; mert ez két évvel előbb történt, mint az említett regény íródott; ez énnekem saját szájból szakadt mondásom, s az egész jelenet az én eredeti invencióm.

De a befejezése a szcénának aztán erősen különbözik attól a másiktól.”

▼
31 Jókai humoráról, a magyar nyelv „idomíthatóság”-áról Zsigmond Ferenc írt megfontolást érdemlően: Jókai. MTA, Budapest, 1924. Viszont arról kevesebb szó esett, hogy az élelapok nyelvi játékaik és a regények, elbeszélések többféle humora miképpen rétegzik a regénynyelvet, a nem humoros alakok részt vesznek-e a Jókai-művek komikumot teremtő nyelvi alakzataiban. Mindehhez miképpen járul hozzá és hozzájárul-e az elbeszélői ironia vagy paródia. A De kár megvénülni regényben például Az élvezetes nászutazás pontosan az ellenkezőjére fordítja a történetet, a „szenvedő alanyok” nézőpontjából egyáltalában nem humoros a helyzet, a főszereplő sem annak érzi, de a rendőrfőnök sem. Ugyanakkor az előállott helyzet egyáltalában nem nélkülözi a groteszkig ható fordulatokat, s így az elbeszélő kerül felemás (humoros) szituációba. Az olvasó jár jól, aki többet tud a szereplőknél, értékelni és értelmezni képes az eseményeket, míg a szereplők csak találgathatják, valójában mi történt.

Amit nem lehet nem észrevenni, 1/ A regénycímből hiányzik a névelő (Jókai és/vagy elbeszélője rosszul emlékezne?), 2/ A sebesült vitéz, Palvitz Ottó nem pajtására, hanem nemes, lovagias ellenfelére, bajtársára bízta a gyermeket, 3/ *A kőszívű emberi fiai* „íródott”, 4/ A gyermek anyja nem egyszerűen könnyelmű, meglehetősen tudatosan cselekedett, mikor a kisgyermeket eltaszította magától, 5/ Az időjelbe tett mondatot a diktáló, saját „regényét” fogalmazó szerző a másik regény előtt két évvel mondta ki, és valamely titokzatos úton-módon kerülhetett csak *A kőszívű ember fiaiba*(?).

Ugyanakkor az elbeszélő (közvetve) a Jókai-kortárs, örök és engesztelhetetlen kritikusra tett megjegyzése ugyan ártatlan évődés, mégis visszaírása a történetnek a két regény meghatározta irodalmi időbe: „Maradok a szadovai rangomnál. Főhadnagy. Penziót nem adn ak: tehát aktív állapotban vagyok. Még annyira nem jutottam a becsületességben, mint Gyulai Pali, hogy a férjek rám bízzák a szép asszonyaikat gardírozni. Tőlem rettegenek!”

Valamennyi emlegetett regény tartalmaz olyan elemeket, amelyek egy regény a regényben fejezetbe volnának sorolhatók. A kissé részletesebben tárgyalt három műnek azonban lényegi vonásai közé tartozik. Hogy korszerű-e Jókai regényírása, nyilván nem csak ebből a szempontból mérlegelhető. De ennek a szempontnak kibontása, alaposabb szövegolvasással bemutatása fontos belátásokhoz juttathat a tekintetben, melyet a magam részéről Jókai kísérletező kedvének, időskori epikája felszabadult előadásmódjának tulajdonítok. Az életművön belüli gyakori egymásra utalások nemcsak motívumok végigkísérését igénylik, hanem nagyobb egységek konfrontációját is. Nem elégedhetünk meg szűzsék ismétlődésének regisztrálásával. A regénytörténetek egymásra olvashatósága, az ismétlésekkel megcélzott eltérések játéka, a különféle korokban elhelyezett cselekmények, szereplői magatartások, megszólalások, elbeszélői változatok elemzésével deríthetünk fényt arra, hogy írónk miféle regényi feleletet ajánl a XIX. század második fele európai regényirodalmának kihívásaira. A több ízben hangoztatott önvédelmi reakció a – szerinte – Tolsztoj és Zola felől érkező korszerűségváltozatokra, önmagát realistának osztályozó kijelentéseire tudomásul veendő, de a maguk helyén kezelendők. A regényírás gyakorlatában Jókai esetében (is) nyugtázhatjuk, hogy kereste a „szabályos”-tól eltérő szerkezeti megoldásokat (Szerelem bolondjai, Öreg ember nem vén ember), az átalakuló magánéleti és közéleti viszonyok megjelenítésének lehetőségeit (Az arany ember, Tégy jót, De kár megvénülni), ismétlem: a kivonulás módozatait a rossz felé alakuló „világ”-ból. Történelem és magánélet ütközéseiből eredeztethető tragédiákon töprengtetett el. Sokféle az időskori Jókai, s ez a sokféleség messze nem az írói elbizonytalanodás, sokkal inkább a kíváncsiság, a tájékozódás jele. Nem győzöm hangsúlyozni, nem a hanyatlásé. Aki megszokta, szerette Jókainak ún. „nagy” korszakát, az kissé

gyanakodva szemlélte a nem szűnő termékenységű író kalandozásait formák, szerkezetek, előadásmódok között.³² Utókora erősen megoszlott (megoszlik?) e kérdésben. Van azonban a magyar irodalomban egy vonulat, amely a teljes Jókaihoz maradt hű, Krúdy, Sőtér (1941-es könyvében) – és Márai: az 1930-as évektől, öregkori naplók tanúsága szerint. Magam őket olvasva jutottam el a felismerésig: Jókai nem százötz kötetnyi remekművet írt, de éppen eleget ahhoz, hogy az igazán nagyok között lehessen látni. Például azért is, amit a fentiekben próbáltam kifejtetni.

▼

³² Zsigmond i. m. az utóbbi időben meglehetősen sok hivatkozásban részesül, nem érdemtelenül. Az kevésbé kerül szóba, hogy nemegyszer enged a Gyulai-hagyománynak, és kifogásait ebben a szellemben közli. Kiegyensúlyozottabb a médiatörténeti szempontokat felhasználó Szajbély Mihály: Jókai Mór (1825–1904). Kalligram, Pozsony, 2010.

429

Oly távol tengertől a hold,
de borostyánkeze
mint szelíd fiút vezet
rendelt helyeire.

Szeme elé az nem kerül
szófogadatlanul.
Indultából minduntalan
visszakozni tanul.

Uraságodé az a kéz,
és enyém az a víz,
kötelességem megteszem,
csak utasíts.

67

A siker annak édes,
ki nem ízlelte még.
A nélkülöző ismeri
a nektárok ízét.

Lehet övék a lobogó,
a bíbor hadból senki
a győzelmet oly pontosan
nem képes kifejezni,

mint a legyőzött – roncs fülébe
a haldoklónak
a diadal távoli zajai
tisztán hatolnak.

▼

¹ Emily Dickinson (1830–1886) amerikai költő.

Uraknak messze látó
leleményük a „hit”!
De mikroszkópot használ,
kit az idő szorít.

Az örök: mostok kompozíciója.
Nem más idő.
Csak a végtelen és az otthon
szélte különböző.

Töröld csak el az időpontokat
– az itt élménye ez –,
s a hónapok más hónapokba tűnnek,
az évekből évek párája lesz.

Perlekedések, torpanások,
ünnep nélkül esztendeink
átváltoznának:
Anno Domini volna mind.

Halmai Tamás fordításai

Elisabeth Steinkellner¹

sejtjük

már régóta
hogy homlokráncaink
és a világ helyzete között
kapcsolat van
zajong a kávégép
beszéd a rádióból
az újságra árnyék vetül
a végén ott az igazság
talán az utcán
egy elhasznált hálózásokban
kartonnal betakarva
vizeletben ázva, bosszúság
és ki fogja hazavinni
az igazságot magával oda
ahol aztán leheveredik a kanapéra
és mindent bemocskol
akkor hagyjuk őt ott
ahol van, átadja magát
és mások problémáját
másoknak
a kávégép zaja
zene a rádióból
az újság használtpapírja
a ráncok ellen segít
a ráncatlanító krém
egy szép vasárnap
oly gondtalan és nyugodt

Bordás Máté fordítása

▼

¹ Elisabeth Steinkellner (1981) osztrák költő, író. Gyerekkönyvek, regények szerzője, emellett rövidprózát is ír. Szociálpedagógiát, valamint kultúr- és szociálintropológiát végzett Bécsben. Családjával Bécs egyik elővárosában, Badenben él.

Anja Kampmann¹

[nemsokára a vegyi üzem...]

nemsokára a vegyi üzem
szélzsákjai és üstjei és újra
sík lapos föld rajta
pár malom mozdul
együtt a széllel
és a fák még némán
de magasan
a horizont hívása az öreg mozdony
mi lesz ha az alkony
mint egy túl régóta éhező
farkas rád tör
a lapos felhők
újra és újra előbújnak.

aberdeen angus

az ágyad közel van az ablakhoz
eközben odakint
időközönként egyet kortyol a tenger
ködkürtök. egerek.
nappal üveges szemek
a palackok el vannak rejtve
a pónik szelídek lesznek
csak a tehének a domboldalon
maradnak vadak. a házban
az éjszaka egyformává teszi a dolgokat
de ki ne inna
mikor ennyire fél ott van
az új tupé a nehéz
függönyök és a még
megmaradt lemezeid
most hallgatnunk kell
holnapig.

Bordás Máté fordításai

▼

¹ Anja Kampmann (1983) német író, költő. Versei az Akzente, a Neue Rundschau és a Wespennest folyóiratokban jelentek meg. 2013-ban az MDR irodalmi díját, 2015-ben a Wolfgang Weyrauch Díj Literarischer März című irodalmi pályázatát nyerte el.

Jan Skudlarek¹

fizikai munka

pszichogén eső. és napról napra egyre őszbe
fordul a táj, a ház mögött generátorok zúgnak.
és mintha üvöltene, a vihar minden felhőből
lecsap, a másodperceket ujjainkon számoljuk

hártyásszárnyú

gyerekeidet rosszul kalibrálták. észre lehet venni
a járásukon, annak stílusán. hétköznapi beszédükön.
a lenyugvó nap tanácstalanul feladja, összezuhan, dehidrál. a maradék fényt
hátrahagyjuk egy kifutópályán, hirtelen. kaparódarazsak töltik
itt a telet, bőr alatt. a táj körülöttünk lassan artikulál, mintha mutálna. otthon
molyjirtót teszünk a szánkba

gyakorlat

a katonák megfagynak az erdőszélen, halmazállapotuk megváltozik. ismeretlen
gyorsasággal. mintha táncosok lennének. vállaink félárbocon, az előadás
mellett lakunk. megőrizzük a nyugalmat, aszkéták.
ekkor a távolból zaj hallatszík, zúgás:
páncélszekerényekben pulzáló órák. hirtelen
mindegyikünk fülel, lassacskán hozzá-szokunk. az indigósínű fényben

Bordás Máté fordításai

▼

¹ Jan Skudlarek (1986) német filozófus, költő, író. Berlinben él. 2007 óta aktívan foglalkozik költészettel és írással. 2008 óta jelennek meg versei folyóiratokban, antológiákban, többek között a Neue Rundschau, randnummer vagy Edit kiadványokban. Eddig három verseskötete jelent meg, legutóbbi kötetei, *Ajkaid*, mint *Mozarté* (Du hast Lippen wie Mozart) 2016-ban, *Elektroszog* (Elektrosmog) 2013-ban jelentek meg. Továbbá két tanulmánykötet szerzője is, az első *A középsőujj emelkedése* (Der Aufstieg des Mittelfingers) címmel jelent meg 2017-ben, a másik pedig *Igazság és Összeesküvés* (Wahrheit und Verschwörung) címmel 2019-ben.

Andrea Grill¹

Egy élőlénynek lenni

amely nem ember
gyakran kívántam ezt
most is ezt kívánom

ne legyen arc
amit – veszély elől – takarni kell
levegőt venni ne kelljen
nevetni beszélni köpni

csak tintát üríteni
ézés szerint
a bőr reflexiósszerkezetét bármikor megváltoztatni:
kék sárga zöld kockás
foltos
beleolvadni a háttérbe

sósvízben lebegni magányosan
nyolc lefertőtlenített érintetlen karral
az ölelés igénye nélkül
sziklák közt apró lyukon átpréselődni

nyálkahártya-borította száj és nyelv nélkül
kúszni krassz krassz
soksertéjűek holdcsigák
csontváz nélkül őrlődni – állkapocs, minek?

magyarázat és bizalom igénye nélkül
állam nélkül – nyelv, minek?
ne takarja ne tömjé be számat kendő
megkötözve ahogy más csak én nem bírom
polip vagyok

Bordás Máté fordítása

▼

¹ Andrea Grill (1975) osztrák biológus, író, költő, fordító. Bécsben él. Salzburgban, Thessalonikiben és Tiranában hallgatott nyelvészetet, spanyolt, olaszt és biológiát. 2003-ban szerezte meg az Amszterdami Egyetemen (UvA) PhD-fokozatot a szardíniai lepkékről szóló kutatási munkájával. Eddigi verseskötetei: Boldog bolondok (Happy Bastards), 2011; Safari, belső vadon (Safari, innere Wildnis). 2019-ben megjelent Cherubino című regénye szerepelt a Német Könyvdíj hosszú listáján.

Marianne Larsen¹

Nevezzük a dolgokat a pontos nevükön

Nevezzük a dolgokat a pontos nevükön
kezdjük a kezdeteknél
kezdjük az ipari társadalom termelési folyamatának
legalján elhelyezkedő emberrel
a női ipari munkással
itt legfontosabbak a lábfejek
odabent a lábfejben valami folyton mozgásban van
rossz vérkeringés
így kell neveznünk
sehogy máshogy nem nevezhetjük
az ember aki egy helyben áll
napi nyolc órán át
egy és ugyanazon ponton áll
ilyen vagy olyan gép mellett
a lábfej után a lábszár következik
a láb bőre alatti ereket visszereknek hívják
a csontok közötti anyagot ízületgyulladásnak
nevezzük
a nyugat női ipari munkásának belső szerveit
a pontos nevükön
a fáradtság valahol hátul
deréktájt található
az émelygés székhelye a gyomor
és ami ezzel jár
a bordák alatt süllyedő ürességérzetet találunk
a karok mentén sugárzik
fel egészen az arcba
és az agyba
aztán minden úgy van ahogy lennie kell
sehogy máshogy nem lehet

▼

¹ Marianne Larsen 1951-ben született a dániai Kalundborgban. A koppenhágai egyetemen tanult összehasonlító irodalomtudomány és kínai szakon, a modern kínai költészetből fordított dán nyelvre. Az első verseskötete húsz éves korában jelent meg, Koncentrationer (Koncentrációk) címen, a legutóbbi 2016-ban, Tiden i vild tilstand mod min hud (Vad idők érintik bőrömet) címmel. Továbbá számos regény, gyermekkönyv és dráma szerzője. Verseit több nyelvre fordították le, kötetet jelent meg Angliában, az Egyesült Államokban, Svédországban, Boszniában, Törökországban és Ausztráliában. 1989-ben elnyerte a Statens Kunstfond (Dán Művészeti Alap) rangos ösztöndíját.

egy olyan ember
aki ugyanazt a triviális munkát végzi
nap mint nap
süllyedő ürességérzet
aztán minden úgy van ahogy lennie kell
de megtaláljuk a bátorságot
nevezzük a dolgokat a pontos nevükön
az egyénben jobban
vagy kevésbé
kifejezett bátorságot
a bátorság mint abbéli meggyőződés hogy
végül a nők testvérisége győzedelmeskedik
az pedig veszélyes az egyéni bizniszre és a
magánszerkezetű társadalom egészére nézve
hogy túl sokáig engedjük a női munkásokat
egy ilyen dologgal a szívükben menetelni
veszélyes vagy sem
sem a legnagyobb cég
sem a leginkább magánszerkezetű társadalom
nem képes legyőzni ezt a bátorságot
ebben biztos lehetsz
nevezzük a dolgokat a pontos nevükön

fénylik

fénylik mind a levegő
az emberek autói és szatyrai úgy látszik
telve vannak ajándékkal

fénylik mind a levegő
azt gondolnád hogy ünnepség készülődik
hogy minden technológiai fejlődést
a növekvő igény szült hogy több
és több finom hangszer létezzon
hogy a szakemberek a tábláknál
számokat és vonalzókat használnak
hogy rájöjjenek hogyan szorítsanak helyet
szalmaszálnak és örömmek

fénylik mind a levegő
reggelente

Csend van

Csend van a lakásban.
Eljött az időpont, mikor a rádió általában
jó éjszakát kíván.
Ehelyett egy másik hang szólal a sötétben: – Ébren
akarok lenni.
A kérést nyomatékkal ejtik ki.
Valahol egy tükör felmutat egy arcot.
Egy alak felkelt és villanyt gyújtott.
– Ébren akarok lenni – mondja az élőlény a fényben
a város egyik lakásában.

Nagy Hajnal Csilla fordításai

Robert Gabriel Elekes¹

én ketten (és a hideg)

eu doi (și frigul)

megragadom a kezemet a kocsmában és
kivezetem magam az éjszakába.
már megint ronggyá ittam magam.
most vonzoló magam
magam után, mint bábművész
a törött marionettet.
elromlottam, és ez meglátszik.
látják a sürgős léptű polgárok,
orral a munkahelyük felé,
még, ha úgy is tesznek,
mintha keletre bámulnának át rajtam.
látják a fák, akik vékony ujjakkal
az ég felé emelik a hajszálaim,
és én elszégyellem magam.
megszorítom a kezem, hogy fájjon egy kicsit,
nyelvemre harapok, hogy még jobban fájjon,
rálépek a lábamra,
kikutatom a zsebeimet
a kacatért, amiről el is felejtettem,
hogy elfelejtettem. átkozom magam.
épp fordítva gyújtom meg a cigim, amikor
egy rendőrautó állít meg.
elkérlik a nevem,
elkérlik a születési adataim,
elkérlik a címem.
előttem kipirult kisember,
lábam előtt ájult zebra,
én meg szabálytalanul mosolygok az úton.
valahol, valaki reggel óta veri a gyerekét,

▼

¹ Robert G. Elekes (1985) Brassóban született, magyar származású, román nyelven alkotó költő, előadóművész és fordító. Jelenleg irodalom- és fordításelméletet tanít a Brassói Transilvania Egyetemen. Doktoriját az erdélyi német nyelvű irodalomból írta. A Dactăr Nicu's Skyzoid Poets irodalmi kör alapítója, a brassói Európai Költészeti Biennálé szervezője. Eddig két verseskötete jelent meg, első kötetéért a Romániai Írók Szövetségének Debüt díjában részesült, második kötetéért az Év Fiatal Írója díjjal tüntették ki 2018-ban a bukaresti Fiatal Írók Gáláján.

valahonnan egy tüzelő kutya
ugatja le a gondolataim.
esküszöm, csak hideg van,
annyira,
de annyira hideg van.
és mondom magamnak, hogy hamarosan már nem leszek,
és akkor minden rendben lesz.
többé nem kell aggódnom miattam,
hogy tőlem kérek kölcsön pénzt,
hogy hazudok neked,
hogy az idegeimre megyek,
hogy olyan leszek, mint a nyakamra akasztott kő.
havazni kezd és én megint megszorítom a kezem,
nem azért, mert akarom, hogy fájjon,
csak irdatlanul fázom.
koponyám tartály, lecsavarom a fedelét,
hagyom, szálljon bele a hó,
verebek csipegessék fel, amit találnak benne,
hogy neonreklámok fénye árasszon el,
járókelők nyomják el a csikkeket
és kotorásszanak bennem,
mint egy gyerek egy másik gyerek fiókjában.
lépteket hallok a hóban, úgy érzem követnek.
gondolom, biztos én vagyok,
hogy megint lemaradtam,
de rájövök, hogy én előttem vagyok,
horgas orromon egy hópelyhet egyensúlyozok.
hátam mögé nézek és ott látom az összes diákom,
kezükből gyertyával
utolsó utamra kísérnek.
kollégáim biztos már szemináriumokat tartanak,
barátaim egy másik temetésre mentek,
a családom pedig ebben az órában reggelizik.
diákjaim kórusban éneklnek a gaudeamus igitur,
közben egyiknek sem mozog a szája,
én pedig reszketek az örömtől.

hazaérek
ágyba bújtatom magam
sírok neked egy kicsit

azután végigsimítom az arcom
megcsókolom a homlokom
lehúzzom a zoknimat
nyugtatom magam
fohászkodom
hogy húzzam le a sliccem
és úgy csináljam hogy ne bökjön az orrom
fohászkodom
hogy húzzam le a nadrágom
és úgy csinálom hogy nem forgatom a szemem
fohászkodom
hogy húzzam le a bugyim
úgy csinálom hogy ne legyen libabőrös
fohászkodom
hogy feküdjek arccal
az átfagyott péniszemre
túl bódultan a szesztől
túl fáradtan ahhoz hogy
egyedül kiolvasszam magam.
és úgy csinálom, hogy egy hangot sem adok.
fohászkodom,
hogy így aludjak el
velem.
kiskorom óta ismerem
magam
mă știu de când eram mic
kiskorom óta ismerem magam
egy éjjel találkoztunk amikor
a paplan alatt megéreztem
ahogy a hideg lábaim hozzám dörgölöznek
elfogott a libabőr
megemeltém a paplant
és megláttam magam ott
a sötétben ahogy eszegetem
a szöszöket a köldökömből
amikor éreztem
arcomon a leheletem
és megláttam magam a fényben
ahogy bámulom magam
végigtöröltem

a számat
beleköptem a tenyerembe
és barátsággal nyújtottam a kezem

akkor éjszaka aludtunk
először együtt
reggelre csupa verejték volt a bőröm
és olyan szagom volt mint nekem
amikor anya meglátta
hogym velem együtt ülök az asztalhoz
kissé meglepődött
de aztán eszébe jutott hogy amúgy is alig vannak barátaim
úgyhogy még jó is hogy rám találtam
az éjszaka
nagyamamám örült hogy magyar vagyok mint én
nagyapám azt mondta apám haját örököltem
pont mint én majd kirohant
a vécére egy kicsit sírdogálni
mindenki hamar hozzám szokott
csak apának nem maradt ideje megismerni engem
már kolozsváron volt a kórházban ahol
mint a bádogember
egy igazi szívre várt
anya mondta hogy mesélte neki
milyen jól kijövök velem
hogym segít a jelenlétem mindezt átvészelni
apa már kómában volt de anya szerint nem ez számított
szája szélén elmosolyodott
nyála csillogott a steril fényben
a temetésen megkértem magam
hogym vessek egy marék földet a koporsóra
mert én már mozdulni sem bírtam
lássák a rokonok hogym érdekel anya is mondta hogym tegyek úgy
a temetésen megkértem magam hogym sírjak
mert már nem volt több víz bennem
és ezt csakis
én értettem

ahogym hazaértünk bebújtam velem az asztal alá
a lábak közt az alkony

gyászos zokniszagban úszott
amíg odafent mindenki zabált és próbálta
szóba hozni a saját halottait
aznap éjjel reggelig zuhogott a szobámban
de szerencsére velem voltam
magam fölé feküdtem
és hagytam hogy helyettem verjen engem az eső
rokonaim hamar belátták hogy már nem tudok
nélkülem élni
úgy fogadtak be mint aki mindig közējük tartozott
úgy mosdattak mint aki mindig közējük tartozott
úgy pofoztak és úgy átkztak mint aki mindig közējük tartozott
egyik nap még otthon is hagytak egyedül velem
végre tudtam
családost játszani velem ahogy azt kell
ebédet készítettem magamnak vajas kecsapos szendvicset
szépen asztalhoz ültünk és elmeséltem milyen volt az iskolában
majd megírtam helyettem a házimat mert nekem nem állt rá az agyam
a tévé elé ültem és simogattam a fejem miközben
megnéztem egy részt a sailor moonból
akkoriban szerettem gombfocizni
úgyhogy elküldtem magam
gombot keresni a nappali szekrényébe
a szüleim súlyos ruhákat tartottak ott kabátokat bundákat temetési ruhákat
amikor kinyitottam a szekrényt megláttam hogy ott lógnak
apám ruhái is
csak a teste hiányzott belőlük
rám néztem
a szememből láttam hogy ugyanaz jár a fejünkben
elkezdtem magamra öltetni a ruháit
és papásat játszottam velem
király volt mert így végre ő is találkozott velem
és arra gondoltam talán ő is magára talált egy éjjel
a paplan alatt és akkor most magával van
a legjobb öltönyében
kivéve azt amelyikkel föld alá költözött
isznak egy pohár tejet
beszélnek fociról munkáról anyáról rólam
levettem magamról az öltönyét
meztelen voltam gondoltam felpróbálom a fürdőköpenyét

amit a kolozsvári kórházban viselt
amikor hirtelen nem tudom mi fogott el
de csak úgy viccből belöktem magam a szekrénybe
és rám zártam az ajtót

majdnem magamra csináltam a sötétben
üvölteni kezdtem nekem
hogymegengedjem ki magam
hogymeg ne hülyéskedjek
mert ezt sohase fogom megbocsátani magamnak
de akkor megéreztem apám szagát
és megnyugodtam
keresni kezdtem őt a szekrény
minden kis sarkában
minden zsebben
minden kapucniban
és a sok mozgolódástól
és a sok érintéstől
életemben először
elengedtem magam a sötétben
amikor hallottam hogy már
semmilyen hang nem jön ki belőlem
kinyitottam a szekrény ajtaját
röhögtem mint a hülye
azt hittem hogy jó vicc volt
amikor megláttam magam
a súlyos ruhák alá temetve
apám köpenyén
fürcsa folyadék fénylett
amin keresztül még jobban látszott
a mocsok

André Ferenc fordítása

Vicente Huidobro¹

Altazor *(részlet)*

Széttépní ütőerek kötelékét
Léगतak szalagkorlátját láthatár ösvényét

A láncként tekergő szemideg láncát
Egyfőma egekre szétszórt virágzást

A szelek formálta, emlékképekkel
Kikövezett csillaghoz hasonló lelket

Λ tenger flaskákból felhúzott tető
Λ matróz múltjába pihenni ledől

Az ég pedig az érintetlen hajkorona
Mit kezével sző az aeronauta

És a repülő hoz sosem hallott nyelvet
Λ tegnap ma mindig egyfőma mennyeknek

Pillantások láncai húznak minket a sárba
Tépjétek le megannyi lánccal

Hogy fényes nappal legyen száll az első ember
A világűr megbicsaklik egy sebben

S visszaküldi a tőltényt az örökre
A végtelenhez kötött merénylőnek

Szakadjon mi horgonykötél
Folyóé tengeré hegyé

Léleké és emléké
Rémálmé és kimúló törvényé

▼

¹ Vicente Huidobro (1893–1948) chilei költő, a latin-amerikai avantgárd meghatározó figurája, a „creacionismo” névvel ellátott avantgárd áramlat, ha tetszik, egyszemélyes mozgalom életre hívója. Az 1910-es években Madridban és Párizsban élt több évet, ahol olyan művészekkel kötött közeli barátságot, mint Blaise Cendrars, Juan Gris, Joan Miró, Francis Picabia, Pablo Picasso és a Delaunay házaspár. Fő műve az 1931-ben megjelent *Altazor* (alcíme: *Utazás éjtőernyőn*) című vers, mely játékos nyelvrontással, páratlan képi erejével és monumentalitásával (a hét énekre bontott lírai mű összesen több mint 2200 sor terjedelmű) a latin-amerikai költészet egyedülálló vállalkozása.

Ő a világ megfordul forog tovább
Egy legvégső szembogár

A mező holnap
Lovat követ végig vágatempóban

A virág megeszi majd a méhet
Mert a hangár kaptárként ébred

Madárrá lesz a szivárvány
S énekelni fog fészkébe szállván

A hollók bolygókká lesznek
Tolluk helyén fűszál serken

Levelek lesznek langyosra hűlt tollak
Ha torkukból kipotyognak

És a pillantások folyók
És a folyók sebek az úr lábait csíkozóak

A nyáj fogja vezetni majd a pásztort
Dőljön le ha mint repülő elcsigázott

És a fák galambra szállnak megpihennek
Míg kővé dermed minden felleg

Mert minden olyan amilyen minden szemben
Égövi tünékeny dinasztia
Zuhan világegyetemből világegyetembe

Nyelv manikűröse a költő
De nem a varázsló aki elolt és kigyújt
Csillagszavak és kőbor búcsúk cseresznyéi
Messze messze a föld kezeitől
És mindent amit mond ő talált ki
A hétköznapi világon kívül megeső dolgokat
Öljük meg a költőt csurig töltött minket

Költészet még és költészet költészet
Költőiség költészet költészet

Költészet a költői költő költőisége
Költészet
Túl sok költészet
A szivárványtól a szomszédasszony
Zongoristaseggéig
Elég költészet asszony kiscsaj
És még cellarúd van a szemében
A játék játék és nem fáradhatatlan könyörgés
Mosoly vagy nevetés és nem megindultan
Óceánig görgő pupillamécses
Mosoly és szövögető csillag locsogása
A halott csillagokat szólító agy mosolya
Tündöklése szellemidéző-asztalánál

Elég hárfa asszony a szép képekből
A titkos megvilágosult hogyanokból
Más dolgot más dolgot keresünk
Le tudunk tenni egy csókot ahogy egy pillantást
Pillantásokat elültetni mint fákat
Fákat ketrecbe zárni mint madarakat
Madarakat locsolni mint vaníliavirágokat
Egy vaníliavirágot eljátszani mint egy zenét
Egy zenét kiüríteni mint egy zsákot
Egy zsákot lefejezni mint egy pingvint
Pingvineket gondozni mint szőlőtökéket
Egy szőlőtökét megfejni mint egy tehenet
Teheneket lehántani mint egy vitorlást
Egy vitorlást fésülni mint egy üstököst
Üstökösöket leszállítani mint turistákat
Turistákat megbűvölni mint kígyókat
Kígyókat gyűjtögetni mint mandulákat
Egy mandulát levetkőztetni mint egy atlétát
Egy atlétát kivágni mint egy ciprust
Egy ciprust kigyújtani mint egy világítótornyot
Világítótornyokat befészkelni mint pacsirtákat
Pacsirtákat kilélegezni mint sóhajokat
Sóhajokat hímezni mint selymeket
Selymeket ontani mint folyókat
Egy folyót lengetni mint egy zászlót
Egy zászlót megkopasztani mint egy kakast

Egy kakast eloltani mint egy erdőtüzet
Erdőtüzekben evezni mint tengerekben
Tengereket bevetni mint búzamezőket
Búzamezőket zúgatni mint harangokat
Harangokat kivéreztetni mint bárányokat
Bárányokat rajolni mint mosolyokat
Mosolyokat palackozni mint szeszeket
Szeszeket befoglalni mint drágaköveket
Drágaköveket villamosítani mint alkonyokat
Alkonyokba elszegődni mint hajókra
Egy hajót lecsupaszítani mint egy királyt
Királyokat akasztani mint hajnalokat
Hajnalokat megfeszíteni mint prófétákat
Stb. stb. stb.
Elég hegedű úr ellepnek a hullámok hullámok
Köznapi valláshullámok nyomorúság
Álomról álomra ékkövek birtoklása

A rózsafaló szív után
És a tökéletes rubint éjszakái után
Az új atléta felszökken a varázspályára
Vulkánt kiengedni készülő földként melegedő
Mágneses szavakkal játszik
Madármondataiból szedett jóslatokat ereget
Haldoklik az utolsó költő
Kondulnak a földrészek harangjai
Meghal a hold hátán az éje
A nap előkapja zsebéből a holnapot
Felnyitja szemeit a fenséges új táj
És a földről elvonul a csillagképekbe
A költészet temetése

Minden nyelv halott
A tragikus szomszéd kezei között
Fel kell támasztani a nyelveket
Csengő nevetéssel
Több vagonnyi kacajjal
Rövidzáratokkal a mondatokban
És kataklizmával a nyelvtanban
Kelj fel és járj

Nyújtsd ki lábaidat ugorj ankilózis
Nevetésből rakott tüzek a hidegben vacogó
Nyelvnek
Csillagközi torna az elgémberedett nyelveknek
Kelj fel és járj
Élj élj mint egy focilabda
Törd ki a gyémántos száját szentjánosbogaratól
Mámoros motorbicikli
Szédület igen saját megszabadulásáé
Szép örület a szó életében
Szép örület a nyelv zónájában
Kézzelfogható megvetéseken hizlalt kaland
A két hajótörés közötti nyelv kalandja
Gyönyörű katasztrófa a verssor sínein

És minthogy élnünk kell és nem öljük meg
Magunkat
Játsszunk amíg csak élünk
A szavak a tiszta szó
Egyszerű sportját és semmi mást
Ékszerek tiszta képe nélkül
(A szavak túlterheltek)
Árnyéktalan szórituálét
Szóról szóra
Mint ütközéstől életre hívott csillag saját fénnyel
Pattognak az ütközés szikrái és minél
Erőszakosabb
Annál nagyobb a robbanás
A játék passiója az űrben
Holdszárnyak szándék nélküli
Egyszeri harc a mell és a mennyek között
Végül hang hús teljes eloldódása
Légre leget vérző fény visszhangja

Aztán semmi semmi
Moraj szótlán mondat lehelete

Szolcsányi Ákos fordítása

Both Gabi

Fellegajtó-nyitogató képek egy túl nagyra nőtt

világban – Édes ég

Szoboszlai Eszter „Mi itt lakunk” című kiállításához

Hogy készül a labda?

Itt volt egy pötty.

Ha még pár pöttyöt találunk valahol,

azt összegömbölyözzük,

meggumizzuk,

és már lehet is pattogatni.

(Öt éves – még ismeretlen – költő verse)

Most már biztos vagyok benne, hogy egy egészen kicsi égdarab is bárányfelhővé bodorítható. Szoboszlai Eszternek legalábbis sikerült létrehoznia a lehető legapróbb bodorított bárányfelhőt.

Nem csoda, hisz anyanyelvi szinten beszél mesél, és apaképi szinten alkot égül.

Ő a teliholdat is szereti, meg a félnapot is.

„LeKÉpeződik” térbeli, szabad szemmel alig látható figuráiban a mindenség. (Most mérd magad? Ne mérd magad? Most mér' ne mérd magad?)

Eszter megTESTesíti a legkisebb dolgokat. A test az anyag. A kép a lélek. Lélekképek, kicsi lélekképek hitetik el velünk, hogy létezik egy olyan világ is, amiben élni jó. Kedvünk támad a fellegajtók nyitogatására, ha látjuk miniatűr figuráinak titkos életét.

Postaládalakók soha el nem küldött, eltépett levelei, kicsi és nagy rekeszek virággal érkező látogatói, fiókok mélyén ücsörgő mackók, hintázó határozatlanok, elefántokat egyensúlyozó oroszlánok élnek az életüket a szemünk láttára. És ott-hontalanok, lebombázottak, megalázottak, menekülők. Ők a *nemJáték*terén élnek – alig. Elérhetetlenek, megfoghatatlanok, mégis a lehető legközelebb állnak hozzánk.

Mi belesünk hozzájuk, ők meg kilesnek bennünket.

Nem sokat tudunk egymásról, bár az is lehet, hogy mindent... abban azért biztosak lehetünk, hogy szeretnek bennünket ezek a pirinyó figurák, és mi is nagyon szeretjük őket.

Lehet, hogy pont itt, pont most és pont így kezdődik a világbéke? (A világvége kapujában álldogálunk különben.)

Maximális figyelmet követelnek tőlünk ezek a miniatűr teremtmények, mert a lényegről beszÉLNEK.

Tandori-ház

Szoboszlay Eszter 2022

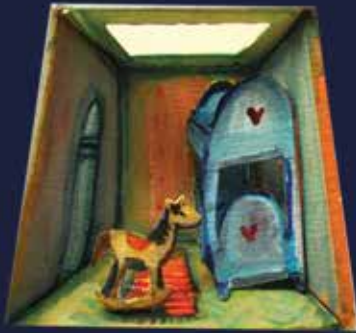
Ki söngetett?

Szaboszlaj Eszter 2021.

Ki cöngetett? 2.

Szoboszlai Eszter 2021.

Ki lakik itt?

Szaboszlaj Eötvös 2021.

Ki lakik itt? 2.

Szaboszlaj Ester 2021.

Megjöltek a vendégek!

Szoboszlay Eszter 2021.

Titkok

Szaboszlav Eötvös 2021.

Nagyon szeretem!

Szoboszlay Eszter 2021.

Nagyon szeretem! 2.

Szoboszlay Eszter 2021.

Hanyadikra?

Jebastilay Eszker
2021.

Hányadikra? 2.

Jaboszlav Ester
2021.

Nyitva!

Szoboszlai Eszter 2021.

Ki lakik a zsebedben?
Who Lives in Your Pocket?

Szoboszlai Eszter

Miniatűrök

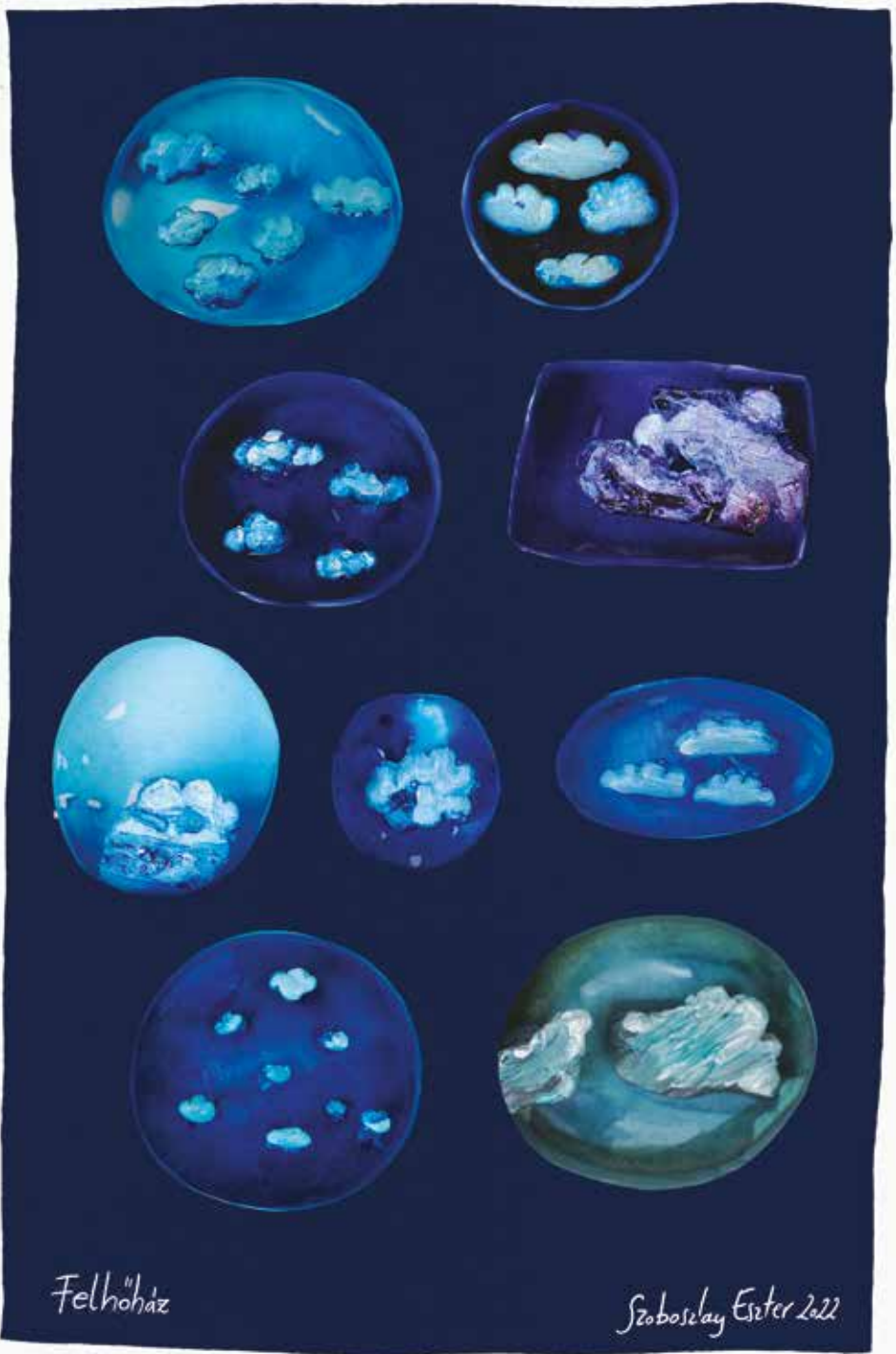
Szoboszlai Eszter 2011-2022

A Négyesletű Kerék Erdő lakói

Ésosi, Iay Esikér 2022.

Felhőház

Szoboszlay Eszter 2022

De az, hogy mi a lényeg, talán soha nem derül ki. Tudnak titkot tartani.

A lényegét mostanában pont kezdjük elfelejteni, pedig az apróságokon múlnak a legnagyobb dolgok. Mi meg annyira szeretnénk elérni a lehető legnagyobbat, hogy nem törődünk azzal, ami alig látszik.

Eszter miniatúráit nem érdekli a nagyság. A dolgoknak csak a rendje számít nekik. A mesei rend nem ad a látszatokra, nem törődik a méretekkel, inkább a miértekre kérdez rá újra és újra.

Elleshetnénk talán a talányt.

Mindannyian kicsiként kezdtük az életünket, egészen parányiak voltunk. Aztán egyre nagyobbak lettünk, de a kicsiségünk megmaradt őszállapotnak. Sejt szinten szeretjük a kicsi dolgokat, mert egy kicsit azért mindent lehet szeretni. Saját kicsiségünkre emlékeztetnek bennünket a borszemnyi tárgyak.

Jólesik néha perspektívát váltani. Felnagyítani a kis dolgokat, és lekicsinyíteni a nagyobbakat.

Csekély értelmű medvebocsok, csavargó külsejű bárányfelhő-bodorítók, Futrinka utcai Mazsolák, Csingilingek (Ki tudja, hol van ennek a kislánynak a hangjában a csengő?), Kicsibácsik, Kicsinénik, Szpérók, Trémio Frantisekek és Minyuttik álmát őrzi Szoboszlay Eszter a Harap utca három alatt, ahol a ház Lelke is lakik, és mindenki jól megfér a másik mellett.

Lehetőséget teremt nekünk arra, hogy lássuk, kik lehettünk volna, ha merünk kicsinek maradni, és nem akarunk olyan veszettül hamar felnőni.

Csak akkor megy az idő,
ha megnézzük, hány óra van.
Különben áll.

Rékai Anett

Norvég költők Magyarországon

(*Tor Ulven: Türelem és Steinar Opstad: Az elégett naplóból*)

Milyen a kortárs norvég költészet? Milyen módon keverednek a jellegzetesen skandináv vonások és témák a világirodalmi stílusirányzatokkal és inspirációkkal Tor Ulven verseiben, és milyen speciálisan északi hangulattal tölti meg Steinar Opstad az olyan közkedvelt, a magyar hagyományoktól sem idegen témáit, mint a család, a hit, a magány? Tor Ulven kötete *Türelem* címmel jelent meg a 21. Század Kiadó gondozásában, Steinar Opstad válogatáskötete pedig *Az elégett naplóból* címet kapta a Tempevölgy kiadásában. Mindkettőt Vajna Ádám fordításában olvashatják a magyar olvasók.

Tor Ulven kötetét a 21. Század Kiadótól megszokott módon esztétikus kivitelben vehetjük kézbe – érdemes megfigyelni a borítón látható sziklafalmintát és az alig-alig olvasható szófoszlányokat. Herbszt László remekül vizualizálta az egyik legfontosabb, egész köteten átívelő kulcsszimbólumot és a versek töredékes stílusát is. A hátsó borítón lévő fülszövegből pedig megismerhetjük a szerző körül kialakult misztikum legfontosabb alappilléreit: 1. Ulven volt a legfontosabb/legjobb költő a '90-es évek Norvégiájában, de mindezt úgy sikerült elérnie, hogy 2. rendkívül visszahúzódo természetű volt, kerülte a nyilvánosságot, egész életében csak egy interjút adott és 3. még csak nem is járt se egyetemre, se semmilyen íróakadémiára. Ráadásul mindössze negyvenegy évesen öngyilkos lett, egy nappal azután, hogy a Svéd Akadémia neki ítélte a Dobloug-díjat.

Az ember ezután borzongva és felcsigázva veti bele magát a versolvasásba, csak hogy rögtön az első pár oldal után megtorpanjon, és tanácstalanul becsukja a könyvet. Egy igazi őstehetséget várt, hiszen Ulven nem tanulta magát az írást, és az a vád sem érheti, hogy csak aktív személyes jelenlétének köszönhetően került be az irodalmi köztudatba. És ezek után azzal kell szembesülnie, hogy egy szavát sem érti a költőnek. A fülszöveg még csak finoman „radikális írásmódnak” nevezi Ulven stílusát, amelyről a fordító a kötet utószavában (amely hatalmas segítségül szolgál a versek úgy-ahogy megértésében) már így ír: „[...] nem meglepő módon, a szövegeit már a kezdetektől az a visszatérő kritika érte, hogy érthetetlenek”. Ulven verseinek értelmezése tehát nem feltétlenül azért okozhat nehézséget a magyar olvasónak, mert valamilyen hatalmas és rejtélyes, Magyarországon ismeretlen skandináv költészeti hagyományra épül, hiszen a norvég értelmezőknek is sok fejtörést okozott. Ulvenre főleg a kortárs francia költők és irányzatok hatottak, pályája elején underground és szürrealista stílusban alkotott, és bár később igyekezett ezektől idővel eltávolodni, de lírájára végig jellemző maradt az elvont képesség, az abszurd és groteszk erős jelenléte. Egyedi hangja kezdetben az irodalmi szcéná peremén

szólt csupán (életrajza ismeretében kevés kockázattal kijelenthető, hogy ott jobban is érezte magát), mígnem az új generáció fiatal kritikusai és költői felfedezték maguknak, és kikiáltották Ulven-t a legnagyobb élő norvég írónak.

Ulven verseinek nincs címe, sokszor egyetlen sorból vagy rövid bekezdésből állnak, vagy nagyjából szavanként új sorba tördeltek. S mindenekelőtt a végtelenségig sűrítettek. Ez a fajta tömény írásmód rákényszeríti a recenzenst, hogy lassan olvasson, újra és újra összerakja a szavakat mondatokká, és eközben akarva-akaratlanul is megpróbálja értelmezni őket. Általánosságban elmondható Ulven költészetéről, hogy a történetmesélés helyett jobbára hangulatokat, enteriőröket igyekszik megragadni. Pillanatokat, vágóképeket rögzít és rövid jeleneteket rendez. Az már a befogadó feladata, hogy a darabkákat összefűzze, fejben kitöltse a hézagokat. Ulven versei tehát megfeszített figyelmet igényelnek, így a szerzőnek nem is egyszerűen olvasói, hanem mindjárt társszerzői vannak. Azonban ahhoz, hogy ezt a közös munkát elvégezhessük, elsősorban a címben szereplő türelemre van szükség (amely, azt hiszem, a legfrappánsabb címválasztás, amelyet valaha láttam, mert ahányszor csalódottan és értetlenül letenné az ember a könyvet, a cím „türelemre inti”). Ez a fajta humor sok helyütt tetten érhető a kötet verseiben is – például a 23. oldalon található versben valaki behúzza a fejét a falba, de a fülei kilógnak; az 53. oldalon lévő szövegben, ahol a sírból kilépő oltárképalakok meglepetten néznek körül egy világban, amely már nincs is; vagy az ezt követő, 55. oldalon szereplő versben, ahol két kelta kőszobor türelmesen várja, hogy a vers megszólítottja szétmálljon.

Ezekből a példákban is kirajzolódik pár, az egész kötetet végigvonuló motívum és téma. Ulven verseiben egy olyan világot találunk, amelynek az ember nem igazán része, jó esetben is csak tehetetlen megfigyelő. Legtöbbször megszemélyesített tárgyakat és időjárási jelenségeket találunk az aktívan cselekvő szereplők helyén. Sok versben szerepelnek továbbá halottak, akik annyira régen nem élnek, hogy valójában már régészeti leletnek kellene nevezni őket (pl. egy vaskori király mocsári múmiája [13. oldal] vagy a cro-magnoni sír két csontváza [44. oldal]).

A régészeti leletek tematizálása az egyik legfeltűnőbb koncepció a *Türelemben*. Nemcsak őskori sírok, de vésett feliratok és rúnakövek is több helyütt feltűnnek. Ezeknek a verseknek az értelmezéséhez nem árt ugyanakkor némi skandináv ismeret. A 36. oldalon található vers első mondata például: *Egy rúnakő: „Nap nem érte, kés nem véste e követ”*. A vers további része az elveszett tudást tematizálja, s hogy még csak azt sem tudjuk, pontosan mi az, amit nem tudunk. De azt, hogy ez a valami maga az ősi varázslat, már csak az az olvasó tudja, aki felismerte, hogy a rúnakő, amelyet Ulven azzal a határozatlan névelővel egészen jelentéktelennek állított be, valójában a nagyon is jelentős Eggja-kő. Az Eggja-kő a sírt vízszintesen befedő kőlap, amelynek a belső, tehát a halott felőli felén olvasható a védővarázs-formula, melynek egy részlete bekerült a versbe. Ulven továbbá említést tesz barlangrajzokról is a 21. oldalon: *„Ő, / aki félvak enkefalogramokat // karcolt / a barlang falába, legvégül / színre vitte // az állatot.*

/ Az pedig elszabadult // és ugrott.” Az encefalográfot az agyhullámok lerajzolására használják, és legfeljebb úgy értelmezhető ez a modern és tudományos szó ebben ős(kor)i környezetben, hogy az encefalogramok ugyanúgy a gondolat realizációjának tekinthetők, mint például a festmények. De hogy miért félvak, kérdés marad. A zárlatban szereplő elszabadult állattal kapcsolatban viszont magabiztosabb vagyok: a kereszténység előtti évezredben a skandináv művészet legjellegzetesebb vonása az ún. állatornamentika. A feltehetően amulettként viselt tárgyakon lévő díszítések elsősorban csak kacskaringós mintáknak tűnnek, de valójában olyan félelmetes fenevadakat ábrázolnak, amelyek a kereteiket próbálják szétfeszíteni. Ha egy művészi alkotáson kell „csapdába ejteni” a veszélyes állatokat, hogy ne bántassák az embereket, akkor logikus a feltételezés, hogy az állat szintén egy művészi alkotásból szabadult a világra.

Számomra a legmeglepőbb felismerés az volt, hogy a *Türelem* verseiben az emberi faj nyomai mind tárgyak, régészeti leletek, feltárt sírok, festmények, és legfeljebb rúnafeliratok adják, az írott nyelvi-irodalmi hagyomány alig jelenik meg. A legtöbb versben szereplő tárgy a történelem előtti időkből származik (Skandináviában nem a hagyományos történelmi korszakolást használják, hanem a kereszténység felvételétől és az írásos források megjelenésétől számítják a történelmi korok, elsőként a középkor kezdetét). Talán az egyetlen kivételt egy 1600-as évekbeli csendélet kompozíciójának leírása jelenti, valamint természetesen a könyv utolsó ciklusa, amelyett Webern zenéje inspirált, de ezek ugye szintén nem irodalmi alkotások. Az értelmező nem feltétlenül számít arra, hogy egy költő ilyen mértékben figyelmen kívül hagyja az irodalmi hagyomány létezését, és azt sugallja, hogy minden szó, amely nincs köbe vésvé, az enyészeté lesz, hiszen ezzel a saját költői tevékenységét is megkérdőjelezi. Mi értelme verset írni, ha az író és az olvasók meghalnak, a könyvek elporladnak? Alighanem semmi. Rendkívül nyugtalanító az egész Ulven-líra.

Steinar Opstad költészete ugyanakkor könnyebben emészthető. Bár a képiség nála is dominál, és rejtélyes megfogalmazásokat is bőven találni a kötetben, a legtöbb versben egy-egy narratív szál is fellelhető.

Opstad Ulvenhez hasonlóan elismert költő, bár utóbbival ellentétben ő irodalomtudományt, németet és vallástörténetet is tanult az Oslói Egyetemen, valamint a Hordalandi Íróakadémiát is elvégezte. Opstad első kötetét Tarjei Vesaas' debutantprissal díjazták – ez a legjobb elsőkönyvesnek járó díj Norvégiában. Rendkívül termékeny szerzőről van szó, mindössze 35 éves korában már válogatáskötete is megjelent, majd 2017-ben ő is elnyerte a Svéd Akadémia Dobloug-díját.

Az *elégett naplóból* verseit két kötetből, a fent említett válogatáskötetből (amely *Arbeidogdrøm* címmel jelent meg, és 1996–2016 között készült verseket tartalmaz) és a 2019-es, *Envanliglengsel* című legújabb kötet verseiből válogatták, így az olvasó igazán átfogó képet kaphat Opstad költészetéről.

A kötetben különösen sok olyan vers található, ahol Opstad egymásra játszatja a családi jeleneteket, gyerekkori emlékeket és a hittel, vallással, kereszténységgel kap-

csolatos szimbólumokat. Például a 12. oldalon megtalálható versben (a versek kb. felének Opstadnál sincs címe), ahol a kezdetben az apja ölében ülő kisgyerek-elbeszélő a vers végén a keresztvízzel azonosítja magát, vagy a 9. oldalon olvasható szövegben, ahol az apa által levett szarkafészket töviskoszorúként viseli a vers időközben prófétává választott elbeszélője. A prófétaság és a költészet viszonya is többször előkerül a kötetben, például a 13. oldalon, ahol a próféta és a költő szerepét elutasítva a lírai én pornószerzőnek nevezi magát. „*Pornográfznak hívhatunk / mindent amit írok / az írásból eredő fény pedig / eltörli az ima szükségességét / fehéren vág a meztelen testekbe / és szemem kigúvad / miközben azt motyogom: több fényt több fényt*” – írja. Az isteni eredetű, és korábban többször magasztos környezetben emlegetett fény ezúttal úgy is értelmezhető, mint a felajzott pornórendező utasítása a világozóknak. Ugyanakkor ebben a versben úgy tűnik, az írás az ima komplementerévé válik. Ahogy Isten pusztán szavak kimondásával megteremtette a világot, ugyanúgy alkot a semmiből valamit az író is az írás révén. A vers zárlatában a próféta, az író és a pornószerző végül összeolvad egyetlen egészé, amiképpen az Atya, a Fiú és a Szentlélek is egyesül a Szentháromságban.

A kötetben kirajzolódik a norvég vidék, a természetközeli élet a család tanyáján és a paraszti kultúra is. Ezek tekinthetőek a hamsuni hagyomány folytatásának, különösen, ha hozzáadjuk a halva született és a család birtokán eltemetett csecsemőt (7. oldal: „*A testvérem, / akivel nem találkoztam / az istálló mellett fekszik, / együtt a szívbeteg kismalacokkal / Minden télen hókupac nő föléjük*”). A halott testvér motívuma más versben is felbukkan (61. oldal: „*Állítólag egy halva született gyermek / fölött érzett bánatban fogantam*”) mint a versbeszélő eredendő kívülállóságának és magányának okozója. Versbeszélőnk a 22. oldalon olvasható versben is a család fekete báránnyaként jelenik meg. Itt másságát az írásnak köszönheti: „*Ha gazda lennék, / határozott öklöm lenne, / mint apámnak egy nehéz nap után / De én a gazda fia vagyok, / egy írnok / A családom magán hordja a föld színeit, / dolgoznak és templomba járnak, / amíg én írok*”. Ez a vers is olvasható a hamsuni hagyomány egészen konkrét megidézéseként, különösen az írnok szó referál az Áldott anyaföldre, ahol a főszereplő Izsák legnagyobb fiából írnok lesz, és a kisebbik fia vezeti a gazdaságot („[...] a birtok a testvéremé” – 22. oldal).

De a sehova sem tartozás nem csak az elbeszélő sajátja, a 44. oldalon szereplő, *Vérkötelék* című versben a következőket olvashatjuk: „*Ne feledd, hogy mi jöttmentek vagyunk, / mondja apám, majd felsorolja a parasztok / nevét, akiké a tanya volt*”. Első olvasásra egyértelműnek tűnik, hogy az apa mindezt egyszerűen úgy érti, az ő családjuk idegen a vidéken, bár így kicsit furcsa, hogy az apa nemzedékekre visszamenőleg tudja, kik birtokolták a földjét korábban. Az apa kijelentése viszont úgy is értelmezhető, hogy az emberek csak ideiglenesen vannak a földön – ezt az olvasatot erősíti a vers zárlata is a kórházban haldokló apa képével. Itt találunk egy újabb szép példát a szakrális és a mindennapi tárgyak egymásnak megfeleltetésére, a *Vérkötelék* zárlatában a kórházi ágy lábai ugyanis templomi orgona sípjaihoz hasonlítódnak.

A versbeszélő magánya és gyásza egyre jobban kidomborodik a kötet végére, bár még mindig erős szövegszervező erők a hit és az apa figurája. A lírai én elhagyatottságnak és örökös kilógásának a betetőzéseként is értelmezhetőek a homoszexualitásról valló sorok (61. oldal: „Az apák azt híresztelték, / lányos vagyok, és elítéltek érte”, 63. oldal: „Apám, fiútlan fiad voltam, / mert a saját nememből vágytam valakire?”), valamint a gyászversek (Gyászmise – 54. oldal, Szeptemberi vers – 59. oldal) és a kötet utolsó versei, amelyek a gyermektelenségről szólnak. Ez persze nem azt jelenti, hogy a korábbi versekben ne lehetne találni a homoszexualitásra és a magányra utaló sorokat (35. oldal: „[...] szerelmünkben a bűn / keresztjét cipeljük”, 21. oldal: „A fia vagyok annak a gazdának de most / tanítvány egy másiknál, / akit tényleg szeretek / Szigorú és határozott / Isten nélküli rendet hirdet, / és miközben szeretkezünk, arra gondolok, // hogy ennél nem kerülhetek / közelebb a hithez”, 16. oldal: „A férfi, akivel vagyok, / arról beszél, hogy tudja, / nem akarok egyedül lenni / Kezdetben is ketten voltak, teszi hozzá”).

A versek elbeszélője tehát három férfitől várja a szeretetet, három férfihoz beszél a szövegek többségében: Istenhez, az apjához (néhány versben megjelenik az anya alakja is, de messze többször szerepel az apa), valamint a szerelméhez. Az egész kötetten átível a lírai én kétségbeesett vágya, hogy tartozzon valahová, részese lehessen valamilyen közösségnek, hagyománynak, kapcsolódni tudjon valakihez, és megtalálja a helyét a világban.

És végül pár szó a fordításról. A norvég nyelv alapvetően nagyon szikár és díszítetlen, így ha a norvég szöveget egy az egyben átültetnénk magyarra, egy olyan végletekig leegyszerűsített stílust kapnánk, amely magyarul egyszerűen nem állná meg a helyét mint irodalmi mű. Viszont, ha a fordító túlságosan kidekorálja a szöveget, elveszik a skandináv minimalizmus, kicsorbul a nyelvi egyszerűségtől hatásos sorok éle. A norvégről való fordítás másik nagy kihívása, hogy norvégül bármikor alkothatóak új, tetszőlegesen összetett szavak, és rengeteg olyan szó van (akárcsak például az angolban), amely egyszerre több mindent is jelenthet, de nincs hasonlóan komplex magyar megfelelője, legfeljebb körülírással tudnánk elmagyarázni az adott szó teljes jelentését. Egy példa: Opstad legújabb könyvének címe *En varig lengsel*. A *lengsel* vágyat jelent, a *varig* szó pedig elsősorban azt, hogy valami szokványos, megszokott, átlagos, de ugyanakkor a szótárban megtalálható az a szinonima is rá, hogy közönséges. Nagyon nem mindegy, hogy a kötet címét úgy fordítjuk-e magyarra, hogy *Egy hétköznapi vágy*, vagy úgy, hogy *Egy közönséges vágy*. Vajna Ádám kétségtelenül tehetséges fordító, jó érzékkel egyensúlyoz a két nyelv erényei és hátulütői között, hogy az olvasó magyar nyelven is értelmezhető és élvezhető szöveggel találkozhatson mindkét kötetben, amelyeket azonban átszó az északi letisztultság és tömörség.

(21. Század és Tempevölgy, 2020)

Biernaczky Szilárd

Afrikaiak két világ között

(Chimamanda Ngozi Adichie: *Americanah*)

Hét-nyolc éve éppen a kecskemétiak eme jeles folyóiratában, a *Forrásban* jelent meg ismertetésem a hirtelenében a világirodalomba csöppent fiatal nigériai igbo író, Chimamanda Ngozi Adichie első magyarul megjelent regényéről (*Az aranylóló fél napkorong*, ford. Kiss Árpád, 2013, Budapest, Sawasawa, 516 old.), amelynek címében azt állítottam, hogy ő az afrikai irodalom új csillaga, aki ezúttal is, mint Chinua Achebe, az igbók földjéről érkezett. Ezúttal az immár még magasabbra jutott, világszerte nagy figyelemmel körülvett, prózai műveket, novellákat, regényeket és társadalomkritikai vitairatokat közreadó alkotóművész második magyarul megjelent regénye (*Americanah*, eredeti kiadása: 2013, magyarul: Kiss Árpád ford., Budapest, Sawasawa, 2016, javított kiadása: 2018, 555 old.) mentén igyekszem eme jegyzetemben számba venni pályafutását, újabb eredményeit, politikai aktivistaként végzett tevékenységét. (Mellesleg meg kell hogy említsem, a *Forrás* általam szerkesztett, 2015/2. Afrika-különszámában a regényből egyébként már megjelent egy teljes fejezet, 10–23. old.)

Ami az író életrajzát illeti, Délkelet-Nigériában, a Niger folyó deltavidékén elhelyezkedő Igboföld egy jól ismert városában, Enuguban született 1977. szeptember 15-én. (A család szinte valamennyi felmenőjét, minden nagyszülőt és dédszülőt elvesztette az 1967–1970-es, Biafra névre keresztelt nigériai polgárháborúban.) Nevelkedése idején apja az igbo főváros, Nsukka egyetemén statisztikaprofesszor-ként működött, anyja az első női egyetemi irodavezetőnek (*registrar*) számított a felsőoktatási intézményben. Chimamanda Nsukkában végezte iskoláit, majd másfél évig az orvosi karon tanult. Ebben az időszakban az egyetem katolikus orvostanhallgatói által kiadott *The Compass* című folyóiratot szerkesztette. 19 évesen azonban elhagyta Nigériát, és az Egyesült Államokba ment, amely utóbb második hazája lett, és ahol kommunikációt és politológiát kezdett tanulni a philadelphiai Drexel Egyetemen, de röviddel később egyetemet váltva nővéréhez költözött, és az Eastern Connecticut State University-n (Coventry) végül *bachelor* fokozatot szerzett *summa cum laude* minősítéssel.

Ekkor tapasztalta meg, mit jelent színes embernek lenni, és hogyan kell élni ezzel a helyzettel egy zömmel fehérek lakta országban. Minderről éppen a most ismertetésre szánt harmadik regényéből kaphatunk a kérdések gyökeréig hatoló képet. Miközben egyetemek sorát végigjárva (Johns Hopkins, Yale) megszerezte a *creative writing* (2003), a *Master of Arts* (2008) fokozatot. Utóbb különféle kutatói címekkel tüntették ki (Princeton, Harvard stb.). Legutóbb pedig egyetemek sora

(Johns Hopkins, Edinburgh, Amherst College, a svájci Fribourg) avatta *honoris causa* doktorrá.

Chimamanda újabban az Egyesült Államok és Nigéria között osztja meg idejét, és különféle kurzusokon alkotói írásművészetet tanít. Ugyanakkor egyfajta véleményalkotó szerepet is betölt. A feminizmus szószólója, és e minőségében gyakran keresztény neveltetésével ellentmondásban lévő véleményeket hangoztat. Így kijelentette, hogy a vallás nem nőbarát intézmény, mivel egyesek arra használják, hogy elnyomást gyakorolva igazolják, a nők nem egyenrangú emberek. Itt 2014-ben megjelentetett, mindössze alig 20 oldal terjedelmű önvallomások vitairatának (*What should all be feminists / Miért legyen mindenki feminista*, lásd az interneten) utolsó három bekezdését idézzük:

„Amikor jó néhány évvel ezelőtt beletekintettem a szótárba, abban az állt: *Feminista az a személy, aki hisz a nemek társadalmi, politikai és gazdasági egyenlőségében.*

Dédnagyamamám a tőle hallott történetek alapján feminista volt. Megszökött annak a férfinak a házából, akihez nem akart feleségül menni, és az általa választott férfihoz ment feleségül. Visszautasította, tiltakozott, felszólalt ellene, amikor úgy érezte, hogy valamely nőt megfosztanak a földtől, az ahhoz való hozzáféréstől. Nem ismerte ezt a szót, hogy feminista. De ez nem jelenti azt, hogy nem volt az. Többünknek vissza kellene követelnie ezt a szót. A legjobb feminista, akit ismerek, Kene bátyám, aki mellesleg kedves, jó megjelenésű és nagyon férfias fiatalember. Saját definícióm szerint feminista az a férfi vagy nő, aki azt mondja: „Igen, probléma van manapság a nemek tekintetében, és meg kell oldanunk azt, jobban kell cselekednünk.”

„Mindannyiunknak, nőknek és férfiaknak, jobban kell cselekednünk.”

Tény persze az is, hogy Chi szerepet vállal, és időnként vitába keveredik a melegek vagy a transzszexuálisok jogai, szabadsága témakörében. Így nyíltan megvallotta, hogy barátja volt a 38 éves korában agyvérzésben elhunyt, nyíltan meleg kenyei író, Binyavanga Wainaina, akinek búcsúztatásaképpen Chi arról szólt, azzal kellett küzdenie, hogy a sírást abba tudja hagyni... jóllehet saját maga normális kapcsolatban él, és 2016-ban bevallotta, hogy leánygyermek van (élettársa 2009-től kezdve egy az USA-ban praktizáló nigériai orvos).

A *chi* az igbo hitvilágban az életerőt jeleníti meg. Különös egybeesés, Achebe keresztnevében és Adichie első nevében is megtalálható ez a szó- vagy névkezdő szótag. Talán nem véletlenül, hiszen Chimamanda egy alkalommal megvallotta, az indította el az írói pályán, hogy még tizenévesként elolvasta elődje világhírű regényét, a *Things Fall Apart*-ot (magyarul: „Széthulló világ”, 1983).

Mindemellett pályafutását részben nagy figyelmet keltő politikai-közéleti vitairatokkal kezdte, másrészt az általa már meg nem élt, de szülei, barátai, ismerősei által átélta biafrai háború eseményeit foglalta novellákba (belőle született később a második regénye, a már említett, magyarul is megjelent *Az aranyló fél*

napkorong). Még Nigériában jelent meg első nagyobb műve, egy színdarab (*For love of Biafra / Szeretet Biafráért*) ugyancsak ebből a témakörből, amit később megtagadott, mint túl melodramai alkotást.

Amerikai egyetemi tanulmányai idején kezdte írni első regényét, a *Mályvaszínű hibiscust* (Purple Hibiscus, 2003), amelyet a kritika széles körű elismeréssel fogadott, és amely több díjat is elnyert, mindemellett egy hosszú idézettel kezdődik, amely Achebe említett regényéből származik. A regény Nigériában játszódik, és egy Kambili nevű tizenöt éves fiú felnövést követi nyomon, akinek ugyan a háttérét egy gazdag és tekintélyes család alkotja, azonban fanatikusan vallásos apja súlyosan terrorizálja mind őt, mind bátyját, Jaját. A polgárháború eseményei következtében egy időre nagynénjükhöz kerülnek, városon és az apai terror határain kívül, ahol felfedezik a szabad életet. Majd visszatérve a szülői házba Kambilinek minden erejét össze kell szednie, hogy szeretteit egyben tartsa.

Második regényét (Az aranyló fél napkorong, 2006, magyarul: 2013) a már említett *Forrás* Afrika-különszámában ismerttettem, amely a nigériai polgárháború éveit jeleníti meg, és amelyet a még élő Chinua Achebe is egy írásában köszöntött. Belőle utóbb film is készült azonos címmel, amelyet 2014-ben mutattak be. Adichie ezzel a regényével is két díjat nyert. Az író nő ugyanakkor kinyilatkoztatta, hogy egyik jeles elődje, az ugyancsak igbo Buchi Emecheta világszerte ismert regénye, a *Destination Biafra* („Úticél Biafra”, 1982) hatott rá műve megírásakor. A regény kapcsán a legutóbbi igencsak figyelemre méltó híradás: 2020 novemberében az olvasóközönség e regénynek szavazta meg az elmúlt 25 év történetében készült legjobb nők által írott regény díját, a Women’s Prize for Fiction-t.

Adichie harmadik könyve nem regény, hanem egy novellafüzér (*The Think Around Your Neck*, 2009), amelyben nők és férfiak, szülők és gyermekek, illetve Afrika és az Egyesült Államok kapcsolatai rajzolódnak ki különféle színes történetekben. Frissen megjelent könyve a *Kedves Ijeawale avagy feminista kiáltvány* 15 javaslatban („Dear Ijeawele, or A Feminist Manifesto in Fifteen Suggestions”, 2017), amely egy barátjához írott levélből kerekedett ki, aki tanácsot kért lánya feminista nevelése dolgában. 2020-ban Adichie publikált egy hosszabb, önálló novellát *Zikora* címen, amelyben a szexizmus és az egyedülálló anyaság témáját járja körül. 2021-ben pedig bejelentette, hogy könyvet jelentet meg apja távozásáról *Jegyzetek a gyászról* címmel.

Chimamanda negyedik könyve, harmadik regénye az *Americanah*, amelynek bemutatása, rendkívüli közönségsikere az eddigi általános tényadatolást követően e jegyzetünk fő céljának számít.

A regény az író nő korábbi regényeivel ellentétben nem teljes egészében Nigériában, mi több, jelentős részben az Egyesült Államokban játszódik. Hasonlóan az elmúlt majd egy évszázad számos olyan afrikai regényéhez, amelyek a valamely európai országba vagy Amerikába szakadt afrikai élményeit,

találkozását a másféle kultúrával, a modernizált, vagy immár globalizált világgal jelenítik meg. Cselekményének vázolását szinte minden ismertetés azzal kezdi, hogy a két főszereplő, Ifemelu és Obinze szerelme a középiskolában kezdődik, miközben a könyv egy amerikai környezetet életre hívó fejezettel indul, és csak a későbbiekben derül ki, hogy a történet kiindulópontját valóban ez a kapcsolat jelenti. Rövidesen persze diákkori szerelmük felidézésével indul a sok tekintetben kereszteződő, több helyszínen játszódó, ide-oda, és oda-vissza lépegető elbeszélés. Ifemelu, éppen barátja, Obinze biztatására részösztöndíjhoz jut, elutazik az USA-ba, ahol tanulmányok, munkavállalások és fekete, majd fehér férfivel kialakuló szerelmi kapcsolatok közt vergődve szembesül a multikulturalizmussal: kínaiak, japánok, hiszánok mellett háromféle származású feketék (amerikaiak, anglofón és frankofón afrikaiak és karibiak) bukkannak fel környezetében. Obinze viszont csak egy hat hónapos vízumot kap Angliába, és mivel egy látszatházasság megszervezésével elkésik, annak lejártát követően kitoloncolják. Ifemelu egy afrikaiaknak szóló blogot hoz létre az USA-ban, amely a rasszizmus jelenségeivel és változataival néz szembe, gyakran reagálva az első fekete amerikai elnök, Obama körüli eseményekre, és ennek az esetnek az államokban élő feketék tudatában lejátszódó folyamatokra. S mellesleg jelentős jövedelmet húz belőle. Obinze viszont Nigériába hazatérve szerencsésen megismerkedik egy igen gazdag vállalkozó tulajdonossal, aki barátságába fogadja, és mellette Obinze is meggazdagodik.

Chiamamanda immár világsikerre jutott könyvét (több nyelven megjelent máris) igen gazdag kritikai szakirodalom veszi körül, amelyek felvetéseit itt még dióhéjban sem áll módunkban ismertetni. Egyetlen fontos tényre hívjuk fel a figyelmet, amely ugyan a regény címében is benne rejlik, de messze túlmutat az igbo író nő regényén, egy sajátos és afrikai vonatkozású világfolyamat tényét vetíti elénk. Az afropolitanizmus fogalom (a szó eredete a kozmopolitanizmusból), amelyre az *Americanah* könyvcím maga is utal, arra az életmód-, életszemlélet-, életvitel-változásra mutat rá, amely az európai típusú környezetekben megmerült afrikaiak életében bekövetkezik. És amikor ezek az elváltozott (globalizált?) gondolkodású migránsok hazatérnek, lenézéssel sújtják az otthon maradottakat, náluk ügyesebben mozognak az életben, és ezzel mindenféle előnyökre tesznek szert. S közben megteremtik egy olyan újabb társadalmi feszültség melegágyát, amelynek ugyan már semmi köze az olyan sokat emlegetett posztkolonializmushoz, de mégis lényegében valamennyi (55) *harmadik világ állapotú* afrikai ország társadalmi életében sorozatosan súlyos konfliktushelyzeteket teremtenek.

A regény csattanója nekünk magyaroknak is tanulságul szolgál. Sok év után Ifemelu hazatér. Egy újság szerkesztőségében eltöltött időszak epizódját követően utóbb otthon is sikeres blogot indít el. És személyes, családi elkötelezettséggel kapcsolatos (Obinze házas, és lánya van) buktatókat áthágva az egykori szerelme-
sek ismét egymásra találhatnak. Igaz, nem az igbo fővárosban, Nsukkában, hanem a

soknemzetiségű Lagosban. Azonban (még ha ez a megjegyzés, lehet, hogy e könyv jelenlegi recenzensének esetleges elfogultsága is) ez a mindössze egyetlen zárómondatban tényszerűen is megvalósuló *visszatalálás a gyökerekhez* az eredeti kultúra, a nép- és anyanyelv, a születési hely adta emberközösség különös fontosságát sugározza ránk, amelyhez nem férhet hozzá egészen sohasem a migránshelyzet, a migrálás, az eredendő kötődések elszakítása. Szüleinknek az örök odatartozással kell hogy szolgáljunk létezésünkért.

(Sawasawa, 2016)

„Csak a sárban szabad bízni”

Rafael Pinedo: *Plop*

Michel Foucault a nyelv és a halál viszonyáról írott tanulmányában írja: „[A] halál határa a nyelv előtt, vagyis inkább a nyelvben végtelen teret nyit; a halál fenyegető közelségével szemben a nyelv roppant sietőssé válik és minduntalan előlről kezdődik[.] [...] Ebben az értelemben kétségtől a halál a nyelv leglényegesebb akcenciája (határa és középpontja).”¹

Rafael Pinedo *Plop*² című kisregénye is mintha egy ehhez hasonló szituációt jelölne ki az elbeszélés eredetpontjaként: a sírgödre alján heverő, önmaga élve eltemetésének komótos lassúságát követő elbeszélő a ráhulló (ráhordott) föld ütemére kezdi meg történetének elbeszélését. „Minden lapát, minden marék föld egy újabb képet juttat az eszébe az életéből. Így ér el egészen a végéig. Mintha minden azért történt volna, hogy eljusson ide, és végül meghalhasson. [10.]”

A biztos halál közeledésének manifesztumai egyben az (ön)elbeszélés origói is, ekképp pedig akár a szöveg egyes fejezeteiként is olvashatók; a ráhordott föld az olvasó kezében tartott regény akcenciája is, amely már a kezdetén úgy szituálja magát, hogy az elbeszélő történeten át a halálba, a saját és az elbeszélő főhős halála felé halad. A *Plop* nyelvének ontológiai funkciója ezért nem a halál feltartóztatása, hanem felé, a *regényes kielégülés* irányába történő elkerülhetetlen haladás. A szöveg mintha a halál két felülete közé íródna: amelytől indul és ahová megérkezik, és így természetesen halhatatlanná is válik, hisz az elbeszélés maga minduntalan e két tükör között *transzcendál*.

A regény a címszereplő *Plop* életet mutatja be egy posztapokaliptikus világban, ahol egy korábbi letűnt kor – szó szerint – romjain kell boldogulnia a szereplőknek.

„Egyfolytában esik. Néha egészen kis mennyiségben, vízpermetként szóródik szét a levegőben. Időnként azonban hatalmas erővel zuhog, ilyenkor olyan, mintha egy folyékony falba vernék a fejüket. [...] A sárban járnak, idomtalan vasszerkezetek, törmelékek, műanyag darabok, penészes rongyok és rozsdás konzervdobozok között. [19.]”

▼

¹ Michel Foucault, *A végtelenbe tartó nyelv*, = Uő, *A fantasztikus könyvtár*, vál. és ford. Romhányi Török Gábor, Pallas-Attraktor, 1998, 5–6.

² Rafael Pinedo, *Plop*, FISZ-Kalligram, 2019. A rovábbiak a kiadás oldalszámaira a főszövegben hivatkozom.

A *Plop* világa egyszerre idézi meg McCarthyt (főként a magyar olvasók számára), a *Sátántangót*, de hazai párhuzamként emelhető ki talán még Totth Benedek *Az utolsó utáni háború* című regénye is, de a feltörekvés, társadalmi betagozódás és érvényesülés mentén sokszor emlékeztet az Ellis-szövegekre is egy még kiélezettebb és még antihumánusabb világ keretei között.

A szövegvilágot az erőszak, a rítusszerűen ismételt szabályok és a mozgás illúziója szövi át. Bár a szereplők folyamatos mozgásban vannak, valódi változás igazából sosem történik, illetve a regény maga is a kitörés, az elmozdulás bukását beszéli el. E tekintetben pedig antifejlődés- és antiutaztató regényként is értelmezhető. Az egyre csak halmozódó fosztóképzők pedig nemcsak az első oldalakon nyilvánvalóvá tett kudarc miatt tehetők ki, de *Plop* 'fejlődése' is meglehetősen kérdéses. Története ugyanis egy legkevésbé sem szerethető főhősé, aki a saját előrejutása és ambíciói érdekében – ha lehet – még kevésbé szerethetővé válik. *Plop* egy olyan anti-Ikarosz (csak hogy még definiáltabb legyen, hogy mi *nem* ez a regény), aki sosem jut a Nap közelébe, mégis mélybe zuhan. Még akkor is nehéz szimpátiát érezni iránta, ha látjuk, hogy a környezet, amiben boldogulnia kell, kevés választást hagy számára.

„A szeméthegek között patkányok élnek. És bogarak. Csótányok. Vannak köztük egészen kicsik, de akkorák is, mint egy felnőtt férfi keze. [...] A pókok közül mindegyik csíp, és mindegyik mérgező. A szeméthalmok között azonban sok használható dolgot lehet találni. A legnagyobb részük persze vas- és cementtörmelék. [20–21.]”

E Síkságnak nevezett tájról való eljutás sem lehetséges. „Az utazók azt mondják, hogy messze, több mint harminc nap járásra a föld emelkedni kezd, arrafelé minden csupa kő, és sehol nincsenek törmelékek vagy bádogdobozok. De senki sem hisz nekik. [23.]” A táj kegyetlensége pedig szinte szükségszerűen vonja magával a személyes interakciók redukáltságát is. „Futó kalandokhoz elég volt a másik mellé lépni, és rámosolyogni. Ilyenkor a kiválasztott csak megfogta a kezdeményező kezét, és máris félrevonulhattak. [31.]” Ez a lecsupaszított és erodált kapcsolat nemcsak a szexualitás instrumentális jellegében mutatkozik meg (ezt mindvégig „használat”-ként jelöli a szöveg), de általánosan az emberi test is végig eszközként reprezentálódik, amelyeket így vagy úgy a halál után újra felhasználnak: „az egyik combcsontot választotta, hogy furulyát készítsen belőle. [18.]” Ez alól majd csak Goro képez kivételt, aki halálában is a közösség rituális kohézióját teremti meg. Az anti-humánus pedig talán legegységesebben a családdhoz való viszony (hiányában) jelenik meg: „A család szó hallatán az emberek elsodálkoztak. A fiatalok számára teljesen új volt ez a fogalom, a többiek pedig elavult dolognak tartották. [68.]”

Az érzelmi kapcsolat, az intimitás és családi kötelek nyilvánvalóan nem tudják alaprétéget képezni a *Plop* társadalmának, ezek szerepét a pontosan körülírt szabályok, valamiféle kasztrendszer és különböző rituálék veszik át, amelyek szinte kivétel nélkül az oralitás köré szerveződnek.

„Lehajtott fejjel, mellkashoz szorított állal túrték az ütést, és így kiáltottak:

– Soha nem mutatom meg a nyelvemet!

Ütés.

– A nyálamat a számban tartom!

Ütés.

– Senki sem láthatja, ahogy rágom az ételt!

Ütés.

– Ha kiáltok, senki se láthat a számba!

Ütés.

– Csukott szájba nem repül bele a légy! [35.]”

A fiatalok beavatási szertartása, felnőtté válása egyben a száj és a nyelv elrejtését is jelenti. Az oralitás és a száj központi szerepe mutatkozik meg *Plop* nevelőjének szerepében is. Goro különlegessége pedig javarészt szintén az oralitásban, az olvasás képességében gyökerezik. Egy ünnep alkalmával magánál tartott papírokat vesz elő, majd egy ősi, sámáni tudás birtokosaként az univerzum keletkezéséről olvas fel a közösségnek. Mindez egyrészt azért különösen fontos, mert a száj rituális tiltása köré szerveződő törzsben egy olyan mozzanatot jelenít meg, ahol a szerv egészen más kontextusban kerül színre. Másrészt azért is, mert egy olyan ünnepen, amelyről valójában senki sem tudja, mire kellene emlékeztessen őket, egy olyan szöveg, amelynek valójában csak jelölői vannak, jelöltjei nincsenek, azaz valójában nem is igazán szöveg, mindössze ennek mimikrije, mégis képes valamiféle ragasztóanyagként működni a csoportban. (Vö.: 56–59.) Ez talán az egyetlen esemény a közösség életében, amely nem a túlélésről és egyéb ösztöntörékvések kielégítéséről szól, a szűkebb értelemben vett kultúra szinte egyetlen pillanata a regényben. Ugyanakkor Goro esetében mintha mindez ellentétes előjellel kapcsolódna a túlélés képességéhez is, nem a száj tiltása, hanem használata az életben maradás kulcsa. „Még a titkárok is gyakran igénybe vették szolgálatait, elküldték, hogy tárgyaljon más csoportokkal, vagy szerezzen tőlük információkat. Ő mindig elment, és ami még furcsább: mindig vissza is jött. [77.]” S bár megpróbálja ezt a tudását átadni *Plopnak* is (olvasni taníttatja), az ő bukása mégis a szájtiltások megszegésének sorozatának köszönhető.

A főhősnek ugyanis eleinte némi véráztatta opportunizmuson át meredeken felfelé ível a karrierje, meglehetősen kifinomult barbarizmussal teszi el láb alól feletteseit és veszi át helyüket.

„Plop a támadó háta mögé bújva közeledett. Az utolsó pillanatban kilépett mögüle, hogy a Titkár lássa őt. Csodálkozva nézett rá. A támadó kihasználta a pillanatot, és belemártotta a kését a Titkár gyomrába. Plop odalépett és hátulról elvágta a fegyveres torkát. [...] A támadás után a Szolgálató Brigád titkárának választották. [116.]

Aztán egy véletlen talált titkos raktárkészlet lehetőséget biztosít neki, hogy a téli éhínség során némi fizetett lojalításra tegyen szert, megszilárdítsa a hatalmát, majd magánhadsereget szervezzen, ahonnan nyilvánvaló út vezet a katonai puccsig és a törzs feletti hatalom átvételéig. Innen pedig, ahogy ez lenni szokott, lefelé.

Plopnak a hatalomból leginkább a szegregálódás, az uralkodó elszigeteltsége jut, amely legfőképp a trónmetaforában jelenik meg: egyszerre emeli ki mint vezetőt és zárja el mint a törzs tagját. Bukásához végül mégsem ez, hanem a látszólag lazuló törzsi szokások és tabuk megszegése vezet, aminek jelei pedig épp egy korábbi jelenet megismétlésében mutatkoznak meg. „– Olvasni fogok. Az emberek beszélgettek, csoportok alakultak. Nagy nehezen elkezdett olvasni. A nyelve szinte megbénult. [...] Senki sem hallgatta. Az emberek elkezdtek dobolni és táncolni. Ő tovább olvasott. Nem figyeltek rá. [167.]”

Később az oralitás tabujának megszegése miatt a törzs halálra ítéli, ez pedig miként kijelölte az elbeszélés kezdőpontját, a végponton a születéshez köti magát.

„A nők a sárban guggolva szültek. Mindenki, az egész csoport, minden ember és minden csoport. A sárban életek, a sárban haltak. [...] Ő volt Plop. A neve azt jelentette, hogy *aki a sárban született, a sárban élt, a sárban halt meg*. [...] Soha semmi más nem létezett, csak a sár. [179.]”

A *Plop* látszólag nem több, mint egy a számtalan disztópikus, posztapokaliptikus regények közül, s e tekintetben valóban kevés újdonsággal szolgál az olvasói számára, a rozsdásodó díszletek, a brutalitás, mint az érvényesülés és a túlélés kulcsmozzanata már számtalan módon reprezentált irodalomban és filmen egyaránt.

A *Plop* tétje ugyanakkor – legalábbis az én olvasatomban – nem ez, hanem egy olyan kultúraértelmezés, amely közös nevezőre hozza a posztapokaliptikus, technológia utáni világ elbeszélését egyfajta Lévi-Strauss-i antropológiával; azt próbálja meg az általa felépített világban modellálni, hogyan működnének a szűkebb és tágabb értelemben vett kultúra mozzanatai e környezetben. Egy olyan világban, ahol az instrumentális, a túlélés a létezés minden más dimenzióját felülírja, milyen szerep jut a kultúrának, ezen belül az olvasásnak, a szövegnek, illetve ezek funkciója milyen viszonyban áll az egészszel, az olvasás rituáléja, a csoport más rítusaival, mi az értelmezés szerepe. Ezen keresztül pedig nyilvánvalóan a saját szerepét is megírja. Már csak azért is, mert minden disztópia, utópia,

science fiction stb. legalább annyira szól a jelenről, amiben íródik, mint arról a jövőről, amit megír.

E tekintetben pedig a *Plop* legnagyobb kérdése pedig talán a jel, a felhasználók és a halál és a halhatatlanság kapcsolata, az az önmaga ontológiájának és episztemológiájának kapcsolata.

(Kalligram, 2019)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8. | telefon: +36 76 501 240 | e-mail: info@print2000.hu
www.print2000.hu